

MINISTERUL EDUCAȚIEI AL REPUBLICII MOLDOVA

LUMOS MOLDOVA

EDUCAȚIE INCLUZIVĂ

Unitate de curs

Chișinău, 2012

**Cursul a fost elaborat în cadrul Proiectului
„Dezvoltarea și promovarea educației incluzive”,
implementat de către A.O. „Lumos Foundation Moldova”,
în colaborare cu Ministerul Educației al Republicii Moldova**

Lucrarea a fost aprobată prin:

Decizia Consiliului Național pentru Curriculum din 09.02.2012

Ordinul Ministerului Educației nr.125 din 07.03.2012

Autori:

Bodorin Cornelia, *dr., conf. univ.*, **Botnaru Valentina**, *dr., conf. univ.*,
Bulat Galina, *manager de proiect, Lumos Moldova*, **Chicu Valentina**, *lector superior*,
Eftodi Agnesa, *cercetător științific, expert, Lumos Moldova*,
Gînu Domnica, *dr., conf. univ.*, **Pereteatcu Maria**, *dr., conf. univ.*,
Prițcan Valentina, *dr., conf. univ.*, **Racu Aurelia**, *dr. hab., conf. univ.*

Coordonatori:

Petrov Elena, *doctor, consultant principal, Ministerul Educației*
Gînu Domnica, *doctor, conferențiar universitar, manager de Program, Lumos Moldova*
Bulat Galina, *manager de proiect, Lumos Moldova*

Recenzenți:

Bucun Nicolae, *doctor habilitat, profesor universitar*
Guțu Vladimir, *doctor habilitat, profesor universitar*

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Educație incluzivă / Cornelia Bodorin [et al.].
– Ch.: Cetatea de Sus, 2012. – 100 p.
250 ex.

ISBN 978-9975-4367-3-1.

CZU 376.1
E 19

Educația incluzivă este o abordare și un proces continuu de dezvoltare a politicilor și practicilor educaționale, orientate spre asigurarea oportunităților și șanselor egale pentru persoanele excluse/marginalizate de a beneficia de drepturile fundamentale ale omului la dezvoltare și educație

Programul de dezvoltare a educației incluzive
în Republica Moldova pentru anii 2011-2020

CUPRINS:

Introducere	5
Capitolul I. Educație incluzivă: cadrul conceptual și legislativ. Politici educaționale	
1.1. Educația incluzivă: delimitări conceptuale	8
1.2. Legislație și politici internaționale	13
1.3. Legislația națională în domeniul dezvoltării și promovării educației incluzive	16
Capitolul II. Particularități de dezvoltare a copilului cu cerințe educaționale speciale	
2.1. Particularități de dezvoltare a copilului	21
2.2. Particularități în dezvoltarea copilului cu cerințe educaționale speciale	30
2.3. Adaptarea copilului cu cerințe educaționale speciale	39
2.4. Strategii de dezvoltare a copilului cu cerințe educaționale speciale	42
Capitolul III. Evaluarea și abordarea individualizată în contextul educației incluzive	
3.1. Evaluarea dezvoltării copilului	45
3.2. Planul educațional individualizat	48
3.3. Adaptări curriculare	57
3.4. Activități de sprijin pentru copiii cu cerințe educaționale speciale integrați în învățământul general	58
Capitolul IV. Parteneriatul în educația incluzivă	
4.1. Parteneriatul educațional – abordări conceptuale	75
4.2. Colaborarea între școală și familie în procesul educației incluzive	77
4.3. Implicarea comunității în activitatea școlii incluzive	82
Capitolul V. Managementul educației incluzive	
5.1. Particularități ale managementului educației incluzive pe plan național	88
5.2. Factorii care influențează incluziunea la nivelul școlii	91
5.3. Dezvoltarea școlii incluzive	94

INTRODUCERE

Diversele schimbări de ordin economic și sociocultural au generat fenomenul excluderii copiilor din procesele educațional și social, datorate inegalității și segmentării populației, migrațiunii, dispersării familiilor, exodului rural și denaturării principiilor solidarității umane, în general. În ciuda eforturilor făcute de diferite țări, realitatea demonstrează că educația tinde să reproducă și chiar să sporească segmentarea socială și culturală. Rolul tradițional al educației ca mijloc de promovare a coeziunii și mobilității sociale s-a diminuat puternic în contextul actual economic și social. Fenomenele menționate au condus la izolarea/excluderea unor categorii de indivizi sau grupuri de indivizi. Aceasta explică importanța deosebită acordată, în prezent, reconceptualizării sistemului de educație din perspectiva incluziunii.

Educația incluzivă prevede schimbarea și adaptarea continuă a sistemului educațional pentru a răspunde diversității copiilor și nevoilor ce decurg din aceasta, pentru a oferi educație de calitate tuturor în contexte integrate și medii de învățare comună.

Reformele în domeniul educației, inclusiv reforma sistemului rezidențial de îngrijire a copilului, includerea în învățământul general a tot mai mulți copii cu cerințe educaționale speciale impun restructurarea și reconsiderarea culturii, politicilor și practicilor școlare, astfel încât acestea să răspundă diversității copiilor și necesităților lor. În aceste procese, rolul primordial revine cadrului didactic în calitate de agent al schimbării, care trebuie să promoveze, la nivel de unitate școlară și de comunitate, ideea și beneficiile educației incluzive orientate spre asigurarea participării tuturor copiilor la educație și eradicarea excluderii lor din mediul școlar comun.

Cadrul didactic trebuie să fie bine intenționat și pregătit pentru a face față provocărilor induse de transformările care se produc în abordarea individualizată a copiilor și să acorde asistență calitativă și calificată în corespundere cu necesitățile diferitor categorii de copii, iar demersul didactic se cere a fi regândit din perspectiva educației incluzive.

În acest scop, a fost elaborată Unitatea de curs universitar *Educație incluzivă*, destinată formării inițiale în învățământul superior la toate specialitățile domeniului de formare profesională **141 Educație și formarea profesorilor** (conform *Nomenclatorului domeniilor de formare profesională și al specialităților pentru pregătirea cadrelor în instituțiile de învățământ superior, ciclul I*, aprobat prin Legea nr.142-XVI din 07.07.2005).

Urmărind formarea competențelor de bază în domeniul educației incluzive, unitatea de curs se constituie din cinci unități de conținut care vizează cadrul conceptual al educației incluzive, particularitățile de dezvoltare a copiilor cu cerințe educaționale speciale, particularitățile procesului educațional incluziv, parteneriatul socio-educational și managementul educației incluzive.

STRUCTURA UNITĂȚII DE CURS

Statutul	SO
Tipul	Unitate de curs obligatorie în cadrul <i>Modulului psihopedagogic</i> de formare a cadrelor didactice în învățământul superior (ciclurile I și II)
Durata programului:	60 de ore
teorie	15
seminar/laborator	15/15
lucru individual	15
Nr. credite ECTS	2

Capitole unitate de curs	Nr. ore teorie	Nr. ore seminar/laborator
Capitolul I. Educație incluzivă: cadrul conceptual și legislativ. Politici educaționale	2	2
Capitolul II. Particularități de dezvoltare a copilului cu cerințe educaționale speciale	4	4
Capitolul III. Evaluarea și abordarea individualizată în contextul educației incluzive	5	5/10
Capitolul IV. Parteneriatul în educația incluzivă	2	2/2
Capitolul V. Managementul educației incluzive	2	2/3
TOTAL ore	15	15/15

OBIECTIVE ȘI FINALITĂȚI

Obiective:

1. Formarea viziunii de ansamblu asupra celor mai importante concepte, principii, definiții privind educația incluzivă.
2. Familiarizarea cu particularitățile de dezvoltare a copilului cu cerințe educaționale speciale.
3. Formarea competențelor de elaborare/realizare a planului educațional individualizat și adaptărilor curriculare în organizarea procesului educațional incluziv.
4. Identificarea și determinarea rolului și responsabilității subiecților implicați în promovarea educației incluzive.
5. Achiziția unor modele de analiză și acțiune operaționale în contexte educaționale incluzive.

6. Dezvoltarea atitudinilor pozitive, a gândirii critice și relaționale despre structurile, procesele și valorile sistemului educațional aplicate în dezvoltarea și susținerea practicilor incluzive.

Finalități:

La finalizarea cursului, studenții vor fi capabili:

1. La nivel de cunoaștere și înțelegere:

- să cunoască, să înțeleagă și să explice principalele documente de politici și acte legislative, teorii, concepții, principii în domeniul educației incluzive;
- să studieze experiența internațională și modelele naționale de dezvoltare a practicilor incluzive în învățământul general și să selecteze bune practice aplicabile în activitatea curentă;
- să identifice particularitățile de dezvoltare a copilului cu cerințe educaționale speciale;
- să cunoască principiile de dezvoltare a parteneriatului socio-educațional și ale managementului educației incluzive.

2. La nivel de aplicare:

- să realizeze evaluarea nivelului de dezvoltare a copiilor;
- să elaboreze și să realizeze planuri educaționale individualizate, adaptări curriculare pentru copiii cu cerințe educaționale speciale integrați în învățământul general;
- să adapteze procesul educațional la necesitățile copiilor cu cerințe educaționale speciale;
- să aplice principiile abordării individualizate în toate activitățile ce vizează procesul educațional.

3. La nivel de formulare de judecăți de valoare și atitudini:

- să colecteze, interpreteze și analizeze date relevante din domeniu;
- să posede și să formeze și altora atitudini și percepții corecte privind educația incluzivă;
- să aibă capacitatea de a valoriza copilul cu cerințe educaționale speciale prin evidențierea potențialului acestuia.

4. La nivel de comunicare:

- să colaboreze cu alte cadre didactice și non-didactice, cu familiile copiilor în procesul dezvoltării educației incluzive;
- să devină promotori al educației incluzive în școală și în societate.

5. La nivel de autoinstruire:

- să își actualizeze/completeze continuu cunoștințele în domeniul educației incluzive;
- să-și dezvolte continuu competențe necesare pentru realizarea/promovarea educației incluzive.

CAPITOLUL I.

EDUCAȚIA INCLUZIVĂ: CADRUL CONCEPTUAL ȘI LEGISLATIV.

POLITICI EDUCAȚIONALE

1.1. Educația incluzivă: delimitări conceptuale

1.2. Legislație și politici internaționale

1.3. Legislația națională în domeniul dezvoltării și promovării educației incluzive

Concepte-cheie: educație incluzivă, educație pentru toți, integrare, incluziune, politici educaționale, principii, obiective, funcții, structuri de suport.

1.1. Educația incluzivă. Delimitări conceptuale

Diferitele schimbări de ordin economic și socio-cultural au generat, atât în țările dezvoltate, cât și în cele în curs de dezvoltare, fenomenele excluderii educaționale și sociale, datorate inegalității și segmentării populației. Societățile moderne se confruntă, actualmente, cu o criză gravă în relațiile sociale, rezultată din inegalitate, migrațiune, dispersarea familiilor, exodul rural, precum și din denaturarea principiilor solidarității umane.

Realitatea demonstrează că educația tinde să reproducă și chiar să sporească segmentarea socială și culturală. Rolul tradițional al educației ca mijloc de promovare a coeziunii și mobilității sociale s-a diminuat puternic în contextul actual economic și social. Fenomenele menționate au condus la izolarea/excluderea unor categorii de indivizi sau grupuri de indivizi. Aceasta explică importanța deosebită acordată, în prezent, coeziunii sociale și reconceptualizării sistemului de educație din perspectiva incluziunii.

Educația incluzivă este o abordare și un proces continuu de dezvoltare a politicilor și practicilor educaționale, orientate spre asigurarea oportunităților și șanselor egale pentru persoanele excluse/marginalizate de a beneficia de drepturile fundamentale ale omului la dezvoltare și educație în condițiile diversității umane.

Educația incluzivă:

- este o abordare potrivit căreia toți copiii trebuie să aibă șanse egale de a frecventa aceeași școală și de a învăța împreună, indiferent de apartenența lor culturală, socială, etnică, rasială, religioasă și economică sau de abilitățile și capacitățile lor intelectuale sau fizice.
- este caracteristica calitativă a sistemului de educație deschis, flexibil, adaptat necesităților persoanei, politicile și practicile cărui sunt axate pe cooperare, parteneriat și relații umane pozitive;
- prevede schimbarea și adaptarea continuă a sistemului educațional pentru a răspunde diversității copiilor și nevoilor ce decurg din aceasta, pentru a oferi educație de calitate tuturor în contexte integrate și medii de învățare comune;

- presupune o nouă orientare care pune accentul pe cooperare, parteneriat, educație socială și valorizarea relațiilor interumane;
- susține integrarea educațională, socială, profesională a tuturor copiilor în comunitate, pornind de la valorile pe care le poate oferi familia;
- reconsideră și reevaluează atitudinea statului și societății față de copiii, tinerii, adulții excluși și/sau marginalizați;
- face posibilă și stimulează valorificarea resurselor și experiențelor existente și crearea diferitor servicii de abilitare/reabilitare și sprijin al copiilor în situații de dificultate;
- reflectă valorile unei societăți echitabile și democratice care oferă tuturor persoanelor oportunități egale de a beneficia de drepturile omului și obiectivele de dezvoltare umană, împărtășite pe plan mondial.

Conceptul de educație incluzivă s-a dezvoltat din cel al integrării. Identificarea diferențelor specifice ambelor concepte oferă posibilitatea evidențierii unor aspecte principial importante.

Integrarea presupune asimilarea copilului în cadrul învățământului general, proces prin care se adaptează școlii în timp ce aceasta rămîne, în cea mai mare parte, neschimbată.

Incluziunea presupune ca instituțiile și sistemul educațional, în general, să se schimbe și să se adapteze necesităților copiilor.

Pentru instituțiile orientate spre educație integrată, însuși copilul, din cauza cerințelor sale speciale, devine o problemă a procesului educațional. Pentru școala orientată spre educația incluzivă procesul educațional și resursele inadecvate/inadaptate necesităților fiecărui copil constituie problema majoră.

<p align="center">EDUCAȚIA INTEGRATĂ Copilul are probleme</p>	<p align="center">EDUCAȚIA INCLUZIVĂ Sistemul educațional are probleme</p>
<ul style="list-style-type: none"> - are necesități speciale; - nu poate să învețe; - nu poate ajunge la școală; - necesită profesori special pregătiți; - necesită materiale și tehnologii didactice speciale; - necesită un mediu școlar (instituțional) special; - necesită asistență specializată. 	<ul style="list-style-type: none"> - accesul unor categorii de copii este limitat; - atitudinile cadrelor didactice sînt discriminatorii; - conținuturile și tehnologiile de învățare sînt inflexibile; - mediul școlar (instituțional) este inaccesibil; - sistemul nu dispune de servicii de suport pentru asistența copiilor cu neceități speciale; - părinții nu sînt implicați în procesul educațional.

Principiul fundamental al sistemelor educaționale conform căruia *toți copiii trebuie să învețe împreună* este respectat, deopotrivă, și în cazul integrării și în cazul incluziunii educaționale. Dar instituția orientată spre educația incluzivă valorifică diferențele existente în avantajul tuturor copiilor, recunoaște variatele necesități ale elevilor și caută soluții pentru fiecare dintre ele, ținând cont de stilurile și de ritmurile diferite de învățare.

Instituția incluzivă asigură, astfel, șanse egale tuturor copiilor, face ca diferența dintre copii să fie respectată și valorizată, discriminarea și prejudecățile să fie combătute prin politici și practici educaționale adecvate. Într-o instituție incluzivă, copilul trebuie să se simtă în siguranță, să dispună de oportunitatea de a discuta cu semenii și adulții, să se simtă acceptat și valorizat, să fie pregătit să accepte diferențele și să le utilizeze ca resurse pentru propria dezvoltare.

Dezvoltată din conceptul de *integrare*, *educația incluzivă* se focalizează pe o gamă mult mai largă de copii care puteau fi marginalizați sau excluși din sistemul de învățământ din cauza aparențelor dificultăți cu care se confruntă. Din această perspectivă, beneficiarii educației incluzive sunt toți copiii, indiferent de starea materială a familiei, mediul de reședință, apartenența etnică, limba vorbită, sex, vârstă, de apartenența politică sau religioasă, starea de sănătate, de caracteristicile de învățare, de antecedente penale etc., inclusiv:

- copiii orfani, abandonati, lipsiți de îngrijire părintească și cei din familii defavorizate;
- copiii instituționalizați în școlile-internat;
- copiii care consumă droguri, alcool, alte substanțe toxice;
- copiii cu dificultăți de învățare și comunicare;
- copiii care se confruntă cu probleme de învățare și integrare socială din cauza faptului că aparțin minorităților naționale, etnice, religioase sau lingvistice;
- copiii cu deficiențe mai grave, care au nevoie și de o formă de sprijin suplimentar.

Beneficiarii ai educației incluzive pot fi și alte categorii de copii, tineri și adulți care, din diferite motive, sunt marginalizați sau excluși în procesul accederii și realizării unui program de educație.

Incluziunea nu înseamnă doar acceptarea, tolerarea copiilor cu cerințe speciale într-o clasă din învățământul general, ci adaptarea școlii la cerințele copiilor, cuprinderea acestora în programele educaționale alături de toți ceilalți copii, dar și asigurarea concomitentă a serviciilor de specialitate, programelor de sprijin individualizate.

Educația incluzivă se dezvoltă în baza următoarelor principii:

- principiul drepturilor egale în domeniul educației;
- principiul egalizării șanselor;
- principiul interesului superior al copilului;

- principiul non-discriminării, toleranței și valorificării tuturor diferențelor;
- principiul intervenției timpurii;
- principiul individualizării procesului de educație și dezvoltării la maximum a potențialului fiecărui copil;
- principiul asigurării serviciilor de sprijin;
- principiul flexibilității în activitatea didactică;
- principiul designului universal care permite crearea unui mediu accesibil tuturor;
- principiul managementului educațional participativ;
- principiul dreptului părintelui de a alege;
- principiul cooperării și parteneriatului social.

Dezvoltarea și promovarea educației incluzive urmărește:

- satisfacerea necesităților educaționale ale tuturor membrilor comunității;
- adaptarea personalității la condițiile vieții și integrarea acesteia în societate;
- schimbarea de atitudini, comportamente, conținuturi educaționale pentru a răspunde diversității umane;
- aplicarea practicilor nondiscriminatorii în procesul de educație;
- prevenirea și combaterea excluderii și /sau marginalizării în educație;
- reformarea școlii și societății în ansamblu, astfel încât acestea să răspundă necesităților de educație ale tuturor copiilor, tinerilor și adulților;
- centrarea procesului de educație pe copil/elev, abordarea fundamentată pe interesele copilului, dezvoltarea respectului de sine, toleranță și acceptare;
- orientarea strategică spre trecerea de la adaptarea elevului la școli diferite la adaptarea învățământului la diferențele dintre elevi;
- ameliorarea continuă a calității educației.

În ultimele decenii, în literatura de specialitate se operează cu sintagma școala pentru diversitate folosită ca echivalent al sintagmei școala pentru toți. Această expresie reprezintă dezideratul maximei flexibilități și toleranțe la nivelul clasei, școlii și al sistemului educațional în întregime în ceea ce privește diferențele fizice, socioculturale, lingvistice și psihologice existente între copii. Din această perspectivă misiunea școlii este aceea de a le oferi tuturor copiilor posibilitatea de a învăța în funcție de ritmul capacitățile și nevoile proprii și de a se exprima conform trăsăturilor individuale de personalitate. Scopul școlii din perspectiva abordării incluzive a educației poate fi definit pe două dimensiuni esențiale:

- asigurarea accesului la educație pentru toți copiii;
- asigurarea calității educației pentru toți copiii.

Asigurarea accesului la educație înseamnă asigurarea posibilităților participării la educație a tuturor copiilor, indiferent de cât de diferiți sunt ei și cât se abat, prin modelul personal de dezvoltare, de la ceea ce societatea, convențional, percepe ca fiind normal. Accesul presupune posibilitatea copiilor de a ajunge fizic la influențele educative ale unei societăți. Participarea implică și sentimentul de apartenență la grup, la o comunitate de învățare ca parte activă a procesului. Deci, școala urmează să creeze condițiile necesare, să identifice modalitățile prin care să faciliteze învățarea individuală și socială a fiecărui copil.

Asigurarea calității educației se referă la identificarea dimensiunilor procesului didactic, ale conținuturilor învățării, nivelului de dezvoltare a competențelor profesionale ale cadrelor didactice, care, prin îmbinarea echității și stimularea excelenței, să sprijine învățarea tuturor categoriilor de elevi, să asigure succesul, să facă sistemul deschis, flexibil, eficient și efectiv.

Diverse organizații internaționale, în special cele care într-o formă sau alta vizează copilul și protecția drepturilor lui, au dezvoltat, în ultimii ani, diverse abordări în domeniu.

UNICEF promovează modelul școlii prietenoase copilului – un concept holistic (cu contribuție-cheie în asigurarea calității educației) care se referă la un mediu sigur sănătos și protector de învățare. Școala prietenoasă copiilor este incluzivă, efectivă, sănătoasă și protectoare, încurajând participarea copiilor, familiilor și comunităților. Se bazează pe respectarea drepturilor copilului. Dă prioritate celor mai dezavantajați copii din țările cele mai sărace, inclusiv cele afectate de criză. UNICEF colaborează cu diverși parteneri pentru dezvoltarea unor modele inovative de care pot beneficia politicile și strategiile naționale sau care pot fi preluate ca bune practici pentru sistemul educațional.

Școala prietenoasă copiilor:

- identifică copiii excluși și îi înrolează;
- recunoaște educația ca drept al fiecărui copil; contribuie la supravegherea (monitorizarea) drepturilor și bunăstării fiecărui copil din comunitate;
- nu exclude, nu discriminează și nu stereotipizează în bază de diferențe;
- oferă educația obligatorie gratuită, accesibilă, în special pentru familiile și copiii în situații de risc;
- respectă diversitatea și asigură egalitatea în învățare pentru toți copiii;
- răspunde necesităților copiilor și diversității bazate pe gender, probleme sociale, etnice și pe nivel de abilitate.

UNESCO consideră că educația incluzivă se bazează pe dreptul tuturor elevilor la o educație de calitate care satisface necesitățile de bază de învățare și îmbogățește viața, cu accent deosebit asupra grupurilor vulnerabile și marginalizate, urmărește să dezvolte întregul potențial al fiecărui individ. Are un conținut larg, incluzând toate categoriile de elevi marginalizați sau vulnerabili: social, psihologic, pedagogic. Metodologic, solicită integrarea acestor categorii de elevi în structurile învățământului general.

Educația cerințelor speciale vizează adaptarea, completarea și flexibilizarea învățămîntului pentru anumiți copii, în vederea egalizării șanselor de participare și integrare.

BANCA MONDIALĂ constată că principiul fundamental al școlii incluzive este că toți copiii trebuie să învețe împreună, ori de câte ori este posibil, indiferent de orice dificultăți sau diferențe pot avea. Școlile incluzive trebuie să recunoască și să răspundă necesităților diverse ale elevilor, și să asigure o educație de calitate pentru toți, prin programe de studiu adecvate, aranjamente organizaționale, strategii de predare, utilizarea resurselor și parteneriatelor cu comunitățile lor. În fiecare școală trebuie să existe servicii de sprijin potrivit necesităților speciale ale elevilor.

Incluziunea nu trebuie să fie considerată ceva adițional la învățămîntul general: ea trebuie privită ca parte intrinsecă a misiunii, filozofiei, valorilor, practicilor și culturii școlii.

OECD susține că cerințele educaționale speciale implică alocarea de resurse suplimentare publice și/sau private pentru a veni în sprijinul educației, atunci cînd elevii au anumite dificultăți de acces la curriculum-ul obișnuit (general).

Sarcini/Întrebări pentru autocontrol:

1. Definiți educația incluzivă și numiți principalele caracteristici ale acestui fenomen social.
2. Care sunt diferențele conceptuale între integrarea și incluziunea educațională?
3. Cum este conceptualizată educația incluzivă în viziunea organizațiilor internaționale cu preocupare în domeniu?

1.2. Legislație și politici internaționale

Dreptul incontestabil la educație al tuturor copiilor, dezvoltarea și promovarea educației incluzive au constituit, de-a lungul timpului, priorități declarate și asumate prin diferite documente de politici internaționale.

Declarația Universală a Drepturilor Omului (1948)

Orice persoana are dreptul la educație. Educația trebuie să fie gratuită, cel puțin în ceea ce privește învățămîntul elementar și general. Învățămîntul elementar este obligatoriu. Învățămîntul tehnic și profesional trebuie să fie la accesibil tuturor, iar învățămîntul superior trebuie să fie, de asemenea, deschis tuturor, pe baza deplinei egalități, în funcție de merit. Statele trebuie să dezvolte sisteme de educație care să includă toți copiii, indiferent de capacitatea lor fizică, intelectuală sau financiară de participare.

<http://www.un.org/en/documents/udhr>

Convenția ONU privind lupta împotriva discriminării în domeniul învățămîntului (1960)

Statele au angajamentul să furnizeze, să dezvolte și să aplice o politică națională menită să promoveze, prin metode adaptate circumstanțelor și obiceiurilor naționale, egalitatea de posibilități și de tratament în domeniul învățămîntului.

http://www.un.org/womenwatch/directory/convention_against_discrimination_in_education_10739.htm

Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale (1966)

Orice persoană are dreptul la educație. Educația trebuie să urmărească deplina dezvoltare a personalității umane și a simțului demnității sale și să consolideze respectarea drepturilor omului și libertăților fundamentale.

<http://www.un-documents.net/icescr.htm>

Convenția ONU cu privire la drepturile copilului (1989)

Toți copiii au dreptul la educație. Acest drept trebuie să fie asigurat progresiv și pe baza egalității de șanse, eliminând discriminarea în ceea ce privește dreptul lor la educație.

<http://www.un.org/rights/dpi1765e.htm>

Principiile ONU cu privire la prevenirea delincvenței juvenile (Principiile de la Riyadh, 1990)

Sistemele penale trebuie să fie reconstruite în spiritul valorilor justiției restitutive, al parteneriatului actorilor sociali implicați în dezvoltarea și resocializarea copilului care a comis infracțiuni. Atenție specială se acordă socializării copilului, rolului pe care îl au familia, educația, comunitatea și mijloacele de comunicare în masă în prevenirea delincvenței.

<http://www.un.org/Docs/asp/ws.asp?m=A/RES/45/112>

Convenția ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități (2006)

Recunoaște dreptul la educație al persoanelor cu dizabilități și necesitatea asigurării unui sistem de învățămînt incluziv, la toate nivelurile de instruire. Garantează persoanelor cu dizabilități accesul la studii superioare, instruire profesională, educație pentru adulți și instruire continuă, fără discriminare și în măsură egală cu alte persoane.

<http://www.un.org/disabilities/convention/questions.shtml>

Regulile-standard ale ONU privind egalitatea șanselor persoanelor cu dizabilități (1993)

Autoritățile din domeniul educației generale sunt responsabile pentru educarea persoanelor cu dizabilități în contexte integrate. Educația pentru persoanele cu dizabilități trebuie să fie parte integrantă a sistemului național de planificare a educației, a dezvoltării curriculare și a organizării școlare.

<http://www.un.org/disabilities/default.asp?id=26>

Declarația mondială privind educației pentru toți, Jomtien (1990)

Conferința Mondială de la Jomtien, Thailanda (1990) – *Educația pentru toți* – a introdus un nou concept: cel de “lifelong learning” (educație pe tot parcursul vieții) și, odată cu el, ideea că educația începe de la naștere. Astfel, conceptul de educație timpurie s-a lărgit, coborând sub vârsta de 3 ani, exprimat prin sintagma dezvoltarea timpurie a copilului” - incluzând în sfera sa educația, protecția și sănătatea. Acest fapt a condus la un nou discurs în politicile privind copilul mic, printr-o abordare convergentă a domeniului social, educațional, sanitar (sănătate și nutriție).

Declarația de la Jomtien recomandă statelor lumii să-și construiască sistemele de educație naționale pornind de la:

- dreptul fiecărui copil la o educație completă primară și la o dezvoltare armonioasă;
- angajarea pentru o pedagogie centrată pe copil, în care diferențele individuale sunt considerate o provocare și nu un obstacol;
- ameliorarea calității educației și a formării cadrelor didactice; de la angajamentul pentru o abordare intersectorială și holistică a educației.

<http://unesdoc.unesco.org/images/0009/000975/097552e.pdf>

Declarația de la Salamanca (1994)

Fiecare copil are dreptul fundamental la educație și fiecărui copil trebuie să i se ofere șansa de a ajunge la un anumit nivel și a se putea menține la un nivel acceptabil de învățare. Școlile trebuie să-i primească pe toți copiii, indiferent de condiția lui fizică, intelectuală, socială, afectivă, lingvistică sau de orice altă natură. Trebuie să fie incluși copiii cu dizabilități și copiii talentați, copiii străzii și copiii care muncesc, copiii proveniți din zone izolate, din populații nomade sau care aparțin minorităților lingvistice, etnice sau culturale și copiii care provin din alte zone sau grupuri dezavantajate sau marginalizate.

Sistemele de învățământ ar trebui proiectate și programele educaționale implementate în așa mod încât să țină seama de marea diversitate a copiilor.

Principiul fundamental al școlii incluzive este că toți copiii trebuie să învețe împreună, oricând acest lucru este posibil, indiferent de dificultățile pe care aceștia le pot avea sau de diferențele care pot exista între ei. Școlile incluzive trebuie să recunoască și să răspundă necesităților diferite ale elevilor, ținând cont de existența atât a unor stiluri diferite de învățare, cât și a unor ritmuri diferite și asigurând o educație de calitate pentru toți, prin intermediul a unor curriculum-uri adecvate, a unor măsuri organizaționale, strategii de predare, a unui anumit mod de utilizare a resurselor și parteneriatelor cu comunitățile din care fac parte. Trebuie să existe sprijin continuu și servicii corespunzătoare necesităților speciale.

http://www.unesco.de/fileadmin/medien/Dokumente/Bildung/Salamanca_Declaration.pdf

Declarația Summit-ului mondial asupra dezvoltării sociale (Copenhaga, 1995)

Statele și-au exprimat hotărârea de a urmări realizarea accesului universal și echitabil la o educație de calitate. Factorii de decizie trebuie să asigure șanse educaționale egale, la toate nivelurile, pentru copiii și tinerii cu dizabilități, în contexte integrate, luând complet în considerare diferențele și situațiile individuale.

<http://www.pdhre.org/conferences/copenhagen.html>

Forumul Mondial al Educației de la Dakar (2000)

Includerea copiilor cu cerințe speciale, a acelor din minoritățile etnice dezavantajate și din populații care migrează, din zone îndepărtate și izolate, din periferiile urbane și a altor copii excluși de la educație trebuie să fie parte a strategiilor necesare pentru atingerea educației primare universale până în anul 2015. Necesitățile școlare ale persoanelor cu dizabilități cer o atenție specială. Trebuie întreprinse măsuri pentru asigurarea accesului la educație fiecărei categorii de persoane cu dizabilități, ca parte integrantă a sistemului de învățământ.

<http://www.unesco.org/en/efa/the-efa-movement/dakar-2000/>

Sarcini/Întrebări pentru autocontrol:

1. Numiți principalele documente de politici internaționale care abordează non-discriminarea în asigurarea dreptului universal la educație.
2. Formulați ideea de bază ce se conține în declarațiile forurilor mondiale în domeniul educației.

1.3. Legislația națională în domeniul dezvoltării și promovării educației incluzive

În baza politicilor internaționale, în Republica Moldova a fost elaborat și adoptat cadrul normativ național care reglementează diferite aspecte specifice ale drepturilor civile, politice, sociale, economice și culturale ale copiilor, tinerilor și adulților. Legea fundamentală a țării, alte legi organice și hotărâri guvernamentale asigură dreptul la învățătură, în particular, realizarea dreptului constituțional la educație al persoanelor cu cerințe educaționale speciale și aflate în dificultate, susținută și de alte drepturi conexe, cum ar fi dreptul la asigurarea sănătății, integrării/reintegrării sociale, la protecție și asistență specializată etc.

Constituția Republicii Moldova (1994)

Prevede asigurarea dreptului la învățătură prin învățământ general obligatoriu, învățământ liceal, profesional, învățământ superior, precum și prin alte forme de instruire. Dreptul prioritar de a alege tipul și forma de instruire a copiilor revine părinților.

<http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=311496>

Legea învățămîntului (1995)

Reflectă principiile educaționale care stau la baza democratizării sistemului de învățămînt, prevede formele de organizare instituțională a sistemului de educație națională, precum și abordarea subiecților educației în funcție de vîrstă și capacități intelectuale și fizice etc. Asigură crearea și menținerea rețelei instituțiilor de învățămîntul special, parte integrantă a sistemului educațional național, care are ca scop educarea, instruirea, recuperarea și integrarea socială a preșcolarilor și elevilor cu deficiențe psihice, fizice, senzoriale, logopedice, socioafective și de comportament.

<http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=311684>

Legea privind drepturile copilului (1994)

Stipulează că toți copiii sunt egali în drepturi fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, sex, limbă, religie, convingeri, avere sau origine socială. Declară ocrotirea de către stat și societate a copilului și familiei și drept preocupare politică, socială și economică de prim ordin. Prevede asigurarea sănătății fizice și spirituale a copilului, acordarea unei griji deosebite și protecții sociale copiilor lipsiți temporar sau permanent de anturajul familiei sau care se află în alte condiții nefavorabile sau extreme. Statul garantează fiecărui copil dreptul la un nivel de viață adecvat dezvoltării sale fizice, intelectuale, spirituale și sociale. Statul întreprinde acțiuni în vederea acordării de ajutor părinților, precum și altor persoane responsabile de educația și dezvoltarea copiilor.

<http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=311654>

Legea ocrotirii sănătății (1995)

Prevede dreptul la asigurarea sănătății, fără deosebire de naționalitate, rasă, sex, apartenență socială și religie, stabilește serviciile de sănătate suplimentare acordate copilului în instituțiile de învățămînt.

<http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=312823>

Legea cu privire la profilaxia infecției HIV/SIDA (2007)

Prevede excluderea discriminării persoanelor afectate de infecția HIV/SIDA prin garantarea drepturilor omului și respectarea demnității umane, elaborarea și perfecționarea programelor cu privire la ocrotirea copiilor prin realizarea unui sistem de educație diferențiată, prin promovarea unui mod de viață sănătos, inclusiv a măsurilor de prevenire a consumului de droguri, de profilaxie a infecției HIV/SIDA.

<http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=323271>

Legea cu privire la tineret (1999)

Definește politica de stat în domeniul tineretului, reglementează crearea de condiții sociale, economice și organizatorice pentru dezvoltarea tineretului în interesul persoanei și al societății. În vederea protecției sociale a tineretului, statul creează

o infrastructură socială pentru acordarea de ajutor psihologic, pedagogic, juridic și de altă natură. Statul asigură dreptul la studii gratuite în sistemul învățământului de stat, indiferent de stare socială și materială, în conformitate cu legislația în vigoare; asigură condiții pentru ocrotirea sănătății și dezvoltarea fizică.

<http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=311644>

Legea asistenței sociale (2003)

Prevede depășirea stării de dependență socială, înlăturarea stării de dificultate a persoanelor sau a familiilor, asigurarea integrării lor sociale, cu respectarea principiului autonomiei, reintegrarea socială a persoanei sau a familiei cu statut social lezat, orientată spre restabilirea și îmbunătățirea relațiilor acestora în societate.

<http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=312847>

Codul familiei (2000)

Reglementează relațiile personale nepatrimoniale și patrimoniale născute din căsătorie, rudenie și adopție, condițiile, modalitatea, formele și efectele protecției juridice a copiilor orfani și a celor rămași fără ocrotire părintească sau aflați în alte situații vulnerabile, precum și alte relații sociale similare celor familiale; determină drepturile și obligațiile părinților privind educația și instruirea copiilor, exercitarea drepturilor părinților.

<http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=286119>

Strategia de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități (2010-2013)

Vizează problematica persoanelor cu dizabilități din Republica Moldova, accesul la serviciile de infrastructură socială și educație, eliminarea obstacolelor și limitărilor la încadrarea în câmpul muncii, restructurarea formelor rezidențiale de protecție socială a acestei categorii de persoane. Strategia invocă respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, prevenirea și combaterea discriminării, protecția împotriva neglijării și abuzului, responsabilizarea comunității, asistarea și fortificarea mediilor naturale de viață ale persoanelor cu dizabilități (familia și comunitatea) și prevenirea plasării lor în instituții rezidențiale, asigurarea participării persoanelor cu dizabilități la viața socială, economică și culturală a comunității. Incluziunea socială presupune un set de acțiuni multidimensionale în justiție, protecție socială, ocupare a forței de muncă, sănătate, educație, transporturi, cultură, informare și comunicare etc., destinate persoanelor aflate în situație de marginalizare socială, pentru crearea și dezvoltarea oportunităților de asigurare a unui indice al calității vieții, echivalent comunității în care trăiesc.

<http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=336276>

Hotărârea Guvernului nr.410 din 04.12.2003 pentru aprobarea Strategiei Naționale „Educație pentru Toți”

Prevede promovarea politicilor de integrare a copiilor cu cerințe educaționale speciale în sistemul educațional comun, elaborarea suportului metodic adecvat, în special pentru instruirea copiilor

în situații deosebit de dificile de dezvoltare și/sau sociale; integrarea socială a copiilor aflați în situații deosebit de dificile, crearea condițiilor adecvate pentru dezvoltarea lor psihosocială; susținerea materială a copiilor din familiile socialmente vulnerabile; integrarea copiilor cu cerințe educaționale speciale în instituțiile de învățământ general;

<http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=301786>

Hotărârea Guvernului nr.288 din 15.03.2005 cu privire la aprobarea Obiectivelor de Dezvoltare ale Mileniului în Republica Moldova până în anul 2015

Stabilește sarcinile de realizare a Obiectivului 2 *Asigurarea accesului universal la învățământul gimnazial*: Asigurarea posibilităților pentru toți copiii de a frecventa gimnaziul. Majorarea cotei de înmatriculare în învățământul gimnazial de la 88% în 2002 până la 88,9% în 2006, până la 93,8% în 2010 și până la 100% în 2015.

<http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=300778>

Hotărârea Guvernului nr.784 din 09.07.2007 pentru aprobarea Strategiei naționale și a Planului de acțiuni privind reforma sistemului rezidențial de îngrijire a copilului pe anii 2007-2012

Stabilește obiectivul de asigurare și respectare a dreptului copilului de a crește în mediul familial, precum și racordarea cadrului legal și instituțional de protecție a copilului și familiei la politicile internaționale; asigurarea accesului copilului și familiei la serviciile sociale de o bună calitate de tip familial și comunitar; consolidarea capacităților resurselor umane din sistem; dezvoltarea unui mecanism financiar eficient și flexibil care să prevadă re-direcționarea resurselor financiare din sistemul rezidențial spre serviciile comunitare și de tip familial.

<http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=324556>

Hotărârea Guvernului nr.523 din 11.07.2011 cu privire la aprobarea Programului de dezvoltare a educației incluzive în Republica Moldova pentru anii 2011-2020

Obiectivele generale ale Programului:

- promovarea educației incluzive drept prioritate educațională în vederea evitării excluderii și/sau marginalizării copiilor, tinerilor și adulților;
- dezvoltarea cadrului normativ și didactico-metodic pentru promovarea și asigurarea implementării educației incluzive;
- formarea unui mediu educațional prietenos, accesibil, în măsură să răspundă așteptărilor și cerințelor speciale ale beneficiarilor;
- formarea unei culturi și a unei societăți incluzive.

Programul fundamentează procesele de asigurare a condițiilor adecvate necesităților educaționale și de valorificare a diferențelor individuale ale tuturor copiilor, tinerilor și adulților, prin dezvoltarea unor parteneriate socio-educative, cu implicarea tuturor actorilor

relevanți într-un cadru unic de educație, prin armonizarea relațiilor interculturale și focalizarea atenției educaționale pe grupurile marginalizate/excluse. Promovarea educației incluzive, iar în consecință a unei atitudini și culturi incluzive, vor determina instituirea unei noi formule de solidaritate umană într-o societate incluzivă.

<http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=339343>

Sarcini/Întrebări pentru autocontrol:

1. Numiți principalele documente de politici naționale referitoare la incluziunea socială și educațională.
2. Expuneți ideile de bază și cele mai importante acțiuni care definesc esența Programului de dezvoltare a educației incluzive în Republica Moldova pentru anii 2011-2020.

Referințe bibliografice:

1. Bolboceanu A. ș.a. Inclusiv EU. Studiul eficienței experiențelor de incluziune a copiilor cu CES, dezvoltate în instituțiile de învățământ general din Republica Moldova. Chișinău: Centrul de zi „Speranța”, Centrul de resurse pentru promovarea educației incluzive „Inclusiv EU”, Institutul de Științe ale Educației, 2010.
2. Bucun N. și al. Concepția educației incluzive, în *Univers Pedagogic*, nr.2, 2009.
3. Danii A., Popovici D.-V., Racu A. *Intervenția psihopedagogică în școala incluzivă*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2007.
4. Programul de dezvoltare a educației incluzive, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr.523 din 11.07.2011. Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.114-116 din 15.07.2011, art. 589.
5. Racu A., Popovici D.-V., Danii A. *Educația incluzivă. Ghid pentru cadrele didactice și manageriale*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2010.
6. Vrajmaș T. *Învățământul integrat și/sau incluziv*. București: Aramis, 2001.
7. www.justice.md
8. www.oecd.org
9. www.un.org
10. www.unesco.org
11. www.unicef.org
12. www.worldbank.org

CAPITOLUL II.

PARTICULARITĂȚI DE DEZVOLTARE A COPILULUI

2.1. Particularități de dezvoltare a copilului

2.2. Particularități în dezvoltarea copilului cu cerințe educaționale speciale

2.3. Adaptarea copilului cu cerințe educaționale speciale

2.4. Strategii de dezvoltare a copilului cu cerințe educaționale speciale

Concepte-cheie: dezvoltare, particularități de dezvoltare (de vîrstă și individuale), maturizare fizică, maturizare psihică, indicatori și niveluri de dezvoltare, stadiu de dezvoltare, zona actuală și zona proximală a dezvoltării, schimbări evolutive, schimbări revoluționare, schimbări situative, perioade senzitive, adaptare, niveluri de adaptare, strategii de dezvoltare.

2.1. Particularități de dezvoltare a copilului

Dezvoltarea copilului este un proces continuu de schimbări, transformări reversibile și ireversibile, proces de integrare a structurilor și funcțiilor fizice și psihice care asigură ameliorarea conduitei generale și situaționale a copilului.

Procesul continuu de transformare, de schimbare și de maturizare a structurilor și funcțiilor psihofizice se reflectă la nivelurile a 4 paliere/domenii ale dezvoltării copilului: *fizic, psihic, social și la nivelul structurilor de personalitate.*

Dezvoltarea fizică este domeniul vizibil care preocupă specialiștii și părinții din primele clipe de viață ale copilului.

Dezvoltarea și maturizarea fizică asigură miracolul dezvoltării psihice, sociale și a personalității copilului.

Dezvoltarea copilului evoluează de la totală dependență de adult pînă la autonomie personală, independență fizică, psihică și socială.

În procesul dezvoltării copilul acumulează cunoștințe, abilități, deprinderi, realizează conduite, se adaptează și schimbă ambianța, devine apt de explorări, își asumă responsabilități, devine personalitate.

Psihologul rus Vîgotskii L. definește dezvoltarea ca *produs al învățării, dar și al asimilării situațiilor sociale integrale, în care este inclus copilul la fiecare etapă a vieții sale.*

Dezvoltarea, în accepțiunea marilor psihologi (J. Piaget, L. Vîgotskii, E. Erikson etc.) este stadială și fiecare stadiu reprezintă o structură de ansamblu, o calitate specifică, ce se bazează și reiese din stadiu anterior și pregătește stadiul următor, ordinea în care se succed stadiile este invariabilă, fiecare stadiu imprimînd dezvoltării un șir de caracteristici specifice, individuale:

Dezvoltarea copiilor la diferitele etape/stadii se manifestă prin particularități specifice de vîrstă care sub acțiunea îngrijirii, stimulării și învățării/ cunoașterii iau diverse forme individuale.

Stadiul senzoriomotoric (0-2 ani).

Dezvoltarea copilului la această etapă este caracterizată de următoarele particularități:

- gândire concretă „aici și acum”(număra obiecte concrete - două mere plus 2 mere...)
- cunoaștere activă a mediului ambiant (înțelege că acesta există chiar dacă nu-l percepe – plouă, ninge...)
- cunoaștere și înțelegere a sensurilor cuvintelor simple;
- stăpânire a unui vocabular variat (cuvinte care denumesc obiecte, acțiuni, însușiri...);
- coordonare a mișcărilor adecvat stimulilor;
- trăire emoțională a experiențelor fizice importante pentru gândire (durere, plăcere, supărare, tristețe, bucurie...).

Stadiul gândirii preconceptuale (2-7 ani).

Dezvoltarea copilului la această etapă este caracterizată de următoarele particularități:

- gândire concretă, la începutul stadiului, după 3 ani, stabilește relații de cauză – efect (ud – apă, cald – soare...);
- atribuire de calități umane obiectelor/jucăriilor (vîrstă, sentimente...);
- înțelegere limitată a timpului (ieri, mâine...);
- înțelegere elementară a simbolurilor simple (poze, imagini...)

Stadiul operațiilor concrete (7-12 ani).

Dezvoltarea copilului la această etapă este caracterizată de următoarele particularități:

- planificare a activităților concrete (analiza mintală a acțiunilor consecutive...);
- înțelegere a constanței stărilor, proprietățile lucrurilor (dulce, sărat, ud, uscat, tare, moale...);
- înțelegere și capacitate de a explica simboluri abstracte (litere, cifre, scheme...).

Stadiul operațiilor formale (după 12 ani).

Dezvoltarea copilului la această etapă este caracterizată de următoarele particularități:

- gândire abstractă;
- formulare de ipoteze;
- înțelegere a expresiilor plastice (proverbe, zicători, ghicitori, exagerări lingvistice, ironii);
- înțelegere a simbolurilor pentru simboluri („x, y, z” ca valoare pentru 2, 6, 31 ...).

Dezvoltarea individuală a copilului este susținută, stimulată, ghidată de **activitatea dominantă, specifică fiecărei etape de vîrstă**, care este principala modalitate de interacțiune a copilului cu ambianța.

Dezvoltarea copilului este acompaniată de acțiunile și intervențiile emoționale ale adultului/adulților care îngrijește și educă copilul.

Etapele timpurii ale dezvoltării fiind cele mai fragile și importante pentru dezvoltarea personalității copilului, solicită intervenții și activități coerente și adecvate potențialului psihofizic de dezvoltare a fiecărui copil.

Dezvoltarea se structurează pe trei niveluri integrate și interdependente ierarhic: biologic, psihic și social.

Nivelul biologic - reprezintă structurile biologice, caracteristicile morfologice, biochimice înnăscute (după S. Freud, reprezintă, *sinele – inconștientul*, instinctele);

Nivelul psihic reprezintă procesele psihice, stările funcționale, însușirile psihice care apar, se instalează, și se transformă continuu de-a lungul evoluției dezvoltării (după Z. Freud reprezintă, *eul – conștientul*, instanță de luptă și protecție);

Nivelul social – controlează și reglează activitatea nivelului biologic și psihologic în corespundere cu normele și cerințele sociale (după Z. Freud, reprezintă, *supraeul – subconștientul*, drept cenzură socială).

Dezvoltarea copilului este susținută de interacțiunea sistematică dintre specialiști/ adult și copil și semnifică o serie de schimbări ordonate și coerente care conduc spre *maturitate biologică, psihologică și socială*.

Dezvoltarea copilului are particularități de vîrstă și individuale. Aceste particularități sînt determinate de un șir de factori:

- **Ereditate** (stările psihofiziologice, potențialul intelectual, structurile de personalitate etc.);
- **Condițiile și influențele mediului social** (locul copilului în sistemul de relații sociale);
- **Maturitatea organică/biologică și socială;**
- **Viteza și ritmul dezvoltării.**

Viteza și ritmul dezvoltării copilului imprimă caracteristici individuale specifice: motorii, de limbaj, de comunicare, de adaptare etc.

Pentru toți copiii, indiferent dacă aceștia au sau nu anumite probleme de dezvoltare / învățare, modul și etapele de dezvoltare sînt asemănătoare, toți parcurg aceleași etape predictive.

Dezvoltarea psihică individuală se produce în contextul și sub conducerea dezvoltării socio-culturale. Marele filosof german Goethe J.W., susținea că societatea merge mereu înainte, dar individul uman o ia întotdeauna de la început, ceea ce confirmă că copiii au un ritm diferit, dar toți parcurg aceleași etape în devenirea și dezvoltarea lor ca personalitate.

Tabelul 1

Particularitățile de vîrstă ale dezvoltării copilului de 0 - 1 an

	Particularități	Acțiuni de stimulare a dezvoltării copilului
1.	Dezvoltarea somatică este spectaculoasă, greutatea copilului se triplează	☺ Asigurarea satisfacerii necesităților fiziologice. ☺ Protecție, dragoste și atenție. Mediu sigur. Alimentație nutritivă, adecvată și suficientă
2.	Dezvoltarea emoțională intensă. Contactul emoțional cu adultul este fundamental pentru dezvoltarea copilului !!!	☺ Oferirea diversilor stimulenți senzoriali, utilizînd jucării și obiecte. ☺ Favorizarea dezvoltării atașamentului față de mamă sau îngrijitor.
3.	Dezvoltarea motorie accelerată. Însușirea limbajului și a mersului – achiziții definitorii pentru dezvoltarea psihofizică a copilului.	☺ Stimularea tactilă și motorie - prin joc, băi de aer, de apă, masaj, exerciții de stimulare a mișcării. ☺ Asigurarea spațiului de explorare, satisfacerea curiozității, comunicare.
4.	Dezvoltarea intensă a comunicării emoționale cu adultul care îl îngrijește.	☺ Comunicare afectivă cu voce blîndă, modelarea vocii, dezvoltarea limbajului, cititul poezioarelor, povestioarelor, cîntece de leagăn.

Tabelul 2

Particularitățile de vîrstă ale dezvoltării copilului de 1 - 3 ani

	Particularități	Acțiuni de stimulare a dezvoltării copilului
1.	Dezvoltarea fizică are un ritm inegal pentru diferite segmente ale corpului.	☺ Adultul sprijină copilul în inițiativele de explorare a mediului de viață. Stimulează efortul psihofizic al copilului și favorizează dezvoltarea lui.
2.	Activism maxim în cunoașterea mediului de viață.	☺ Adultul stimulează și sprijină dezvoltarea independenței copilului.
3.	Adaptarea activă la mediul de viață. Experiențele senzomotorii cunosc o dezvoltare ascendentă. Copilul trăiește afectiv intens bucuriile și nemulțumirile. Dezvoltă comportamente independente – ”eu singur”, fac singur	☺ Adultul stimulează, sprijină și încurajează acțiunile și activitățile independente ale copilului. Adultul este partener egal de joacă. Îi oferă ocazii de experimentare și exprimare.
4.	Dezvoltarea identității personale. Răspunde la nume, vorbește despre sine, percepe pe ceilalți independent de propria persoană. Copilul învață deprinderi de autoservire și igienă, se implică în activități multiple și diverse.	☺ Adultul stimulează, confirmă, apreciază, încurajează prin joc și comunicare activitatea și curiozitatea copilului. Creează situații de învățare, comunicare. Oferă medii stimulative și sigure.
5.	Vorbirea este una din achizițiile cele mai importante la această vîrstă. Vîrsta întrebărilor. Interacționează și comunică verbal cu semenii, cu adulții, are nevoie să fie înțeles. Exersează și vorbește monologat, cu jucăriile, obiectele, plantele, caută parteneri de comunicare și de joc.	☺ Adultul comunică, vorbește, se joacă cu copilul în toate situațiile și condițiile cotidiene. Implică copilul în diverse activități adecvate vârstei și dezvoltării psihofizice.
6.	Emoțiile și sentimentele intelectuale cunosc o dezvoltare intensă. Trăirile emoționale sînt generate de comunicarea cu adultul.	☺ Adultul stimulează și sprijină în formă atractivă și accesibilă curiozitatea copilului. Apreciază trăirile emoționale ale copilului. Oferă modele de comportament afectiv.
7.	Egocentrismul infantil este un stadiu de dezvoltare nu o premisă morală. Copilul face efort să învețe lucrurile și viața, să-și cîștige independența (mers, limbaj, abilități de îmbrăcare și igienă etc.).	☺ Adultul încurajează, protejează, ghidează copilul cu răbdare și multă atenție în această etapă. Nu reprimă și nu penalizează acțiunile și inițiativele copilului!!!!

Particularitățile de vîrstă ale dezvoltării copilului de 4 – 6/7 ani

	Particularități	Acțiuni de stimulare a dezvoltării copilului
1.	Dezvoltare motorie accelerată. Vîrsta grației.	<p>☉ Adultul favorizează dezvoltarea relațiilor de colaborare cu semenii. Se joacă și comunică activ și intens cu copilul.</p> <p>Creează situații de exprimare a emoțiilor, trăirilor afective prin mișcare, stimulează activitățile motorii.</p> <p>Utilizează jocuri dinamice și de rol în activitățile cu copilul.</p>
2.	Dezvoltarea însușirilor caracteriale: atitudinea față de sine, față de alții și față de lucruri.	☉ Adultul îi oferă ocazii și multiple șanse de învățare și experimentare a conduitelor și deprinderilor însușite. Preluarea rolurilor sociale prin joc.
3.	<p>Dezvoltarea intensă a funcțiilor de autoreglare emoțională.</p> <p>Capacitate de adaptare înaltă la mediul social nou, asumarea de roluri sociale. Învăță ușor prin imitație comportamentele și normele sociale.</p> <p>Respectarea regulilor: de joc, de rol, de autoservire, igienice, comportamentale etc.</p> <p>Dezvoltarea emoțională și motorie îi facilitează adaptarea și integrarea în grupul de copii.</p>	<p>☉ Adultul oferă modele de comportamente sociale adecvate: Salutare. Mulțumire. Pauză în comunicare cu adulții și semenii etc.</p> <p>☉ Adulții favorizează comunicarea interpersonală, creează situații de învățare a rolurilor sociale, regulilor, normelor de conduită etc.</p> <p>☉ Adulții oferă șanse și modele multiple de învățare a comportamentelor și trăirilor emoționale.</p>
4.	<p>Deprinderile intelectuale, motorii, sociale devin proprii fiecărui copil de această vîrstă.</p> <p>Se formează în ritm intens deprinderile grafice și sonore. Se automatizează deprinderile de autoservire.</p>	☉ Adultul stimulează prin toate activitățile (spontane și planificate) procesele de cunoaștere, deprinderile motorii și grafice.

Tabelul 4

Particularitățile de vîrstă ale dezvoltării copilului de 8 – 10/11 ani

	Particularități	Acțiuni de stimulare a dezvoltării copilului
1.	<p>Modificări antropometrice: creștere în înălțime, masa corpului, dentiția, ritm trepidant al acumulărilor capacităților intelectuale și grafice, motorii, lingvistice etc.</p> <p>Activitățile școlare favorizează instalarea stărilor de oboseală cu variații individuale de la un copil la altul.</p> <p>Această vîrstă se distinge prin latență sexuală, se disting primele semne ale sexualității. Băieții și fetele încep să se separe în grupuri în mod spontan.</p>	<p>☺ Pedagogul creează condiții adecvate pentru dezvoltarea deprinderilor de comunicare, grafice și școlare, manifestă înțelegere și toleranță față de atitudinile și reacțiile dezechilibrate a copilului, îi acordă înțelegere și toleranță.</p> <p>Pedagogul este mereu alături și apreciază pozitiv rezultatele și efortul copilului, sprijină copilul în cunoașterea propriului corp, îl ajută să se simtă confortabil, schimbările care se produc le discută cu copii individual și cu multă grijă.</p>
2.	<p>Deprinderile școlare (scris, citit, calcul, comunicare), de autoservire/ autoadministrare (îmbrăcare, dezbrăcare, pregătirea temelor, ordonarea lucrurilor personale etc., igienă, alimentație) se consolidează, se transformă în obișnuințe.</p>	<p>☺ Pedagogul permanent stimulează și apreciază rezultatele și efortul copilului, oricît de modeste ar fi acestea, dezvoltă încrederea în sine a copilului, în propriile forțe etc.</p>
3.	<p>Imaginea de sine se formează prin preluarea modelelor de la părinți și adulții din preajmă.</p> <p>Imaginile parentale interiorizate de către copil îi oferă siguranță și îi sporesc independența.</p>	<p>☺ Pedagogul încurajează, confirmă și apreciază comportamentele copilului, sprijină dezvoltarea încrederii în sine, oferă modele de comportament civilizate.</p> <p>Exigențele pedagogului influențează formarea personalității copilului – acțiunea educativă va corespunde nivelului de înțelegere a copilului.</p>
4.	<p>Socializarea conduitei este achiziția principală a acestei vîrste.</p> <p>Discordanțe între dorințe și posibilități. Încăpăținarea este o caracteristică de vîrstă.</p>	<p>☺ Pedagogul diminuează prin acțiunile sale, aceste discordanțe, le orientează spre activități independente, stimulează colaborarea și competiția.</p> <p>Părinții oferă modele de comportament care sînt foarte apreciate și preluate de copiii de această vîrstă.</p>
5.	<p>Adaptarea la mediul școlar este fluctuantă și dificilă la începutul și sfîrșitul perioadei de vîrstă.</p> <p>Atitudinile și relațiile interpersonale în grupul de copii sînt determinate de reușită școlară.</p>	<p>☺ Pedagogul sprijină și stimulează copilul în activitățile zilnice, apreciază efortul copilului, alternează activitatea de învățare cu activitatea de joc, alte activități de timp liber.</p> <p>Apreciază reușitele copilului public, creează situații de reușită pentru fiecare copil, promovează, sprijină copilul în relațiile de prietenie, colaborare cu alți copii.</p>

Particularitățile de vîrstă ale dezvoltării copilului de 12 ani – 15/16 ani

Particularități		Acțiuni de stimulare a dezvoltării copilului
1.	Discordanțe între dorințe și posibilități. Încăpăținarea este o caracteristică de vîrstă. Distanțarea de familie.	☺ Adultul diminuează prin acțiunile sale, aceste discordanțe, le orientează spre activități independente, stimulează colaborarea și competiția. Apreciază constructiv acțiunile copilului.
2.	Imaginea de sine este raportată la grupul de referință. Sentimente morale, necesitatea apartenenței la grup. Conduita suportă modificări fundamentale.	☺ Adultul încurajează, confirmă și apreciază comportamentele copilului. Acordă înțelegere copilului.
3.	Ritm accelerat în achiziționarea capacităților intelectuale, lingvistice, relaționare, comunicare etc. Autonomie emoțională. Dezvoltare fizică și somatică intensă. Disconfort psihic, determinat de maturizarea fizică intensă. Sentimente/trăiri psihice manifestate cu o mai mare putere.	☺ Adultul creează condiții adecvate pentru dezvoltarea deprinderilor de comunicare, relaționare și independență în acțiuni. Manifestă înțelegere și toleranță față de atitudinile și reacțiile dezechilibrate ale copilului. Oferă mult sprijin și încurajare etc. Apreciază pozitiv rezultatele și efortul copilului.

Particularitățile de vîrstă sînt acele caracteristici psihofizice specifice majorității copiilor de o anumită vîrstă cronologică.	Particularitățile individuale sînt caracteristicile particulare, specifice fiecărui individ uman, fiecărui copil în parte, la o anumită vîrstă.
--	--

Psihicul copilului se dezvoltă prin procesele de **asimilare, de acomodare, de interacțiune și creație.**

Copilul se dezvoltă în sistemul relațiilor de cooperare și comunicare cu ceilalți oameni prin **activitate.** Copii trebuie cît mai mult să interacționeze cu oamenii și obiectele din jurul lor, mai ales copii ce trebuie să depășească, compenseze anumite dizarmonii și/sau dizabilități în dezvoltare.

Dezvoltarea individuală a copilului presupune confruntarea dintre:

- cerințele adultului și exigențele ambianței (ce și cît dorește copilul, familia și nivelul calificării specialistului etc.);

- aspirațiile și posibilitățile copilului și a adultului (cît de mult se dorește dezvoltarea în raport cu cît de complexă este cerința educațională a copilului, etc.);
- constrîngeri și inițiative (de care surse dispune solicitantul, pe care inițiative se poate sprijini);
- imaginea de sine și viziunea altora asupra sa (abordarea pozitivă a lucrurilor, atitudini pozitive în preluarea practicilor, ideilor noi, de a persevera în asistența copilului etc.);
- nou și vechi (acceptarea noului și valorificarea practicilor existente etc.).

Dezvoltarea psihică a copilului evoluează progresiv odată cu vârsta:

- de la acțiune la gîndire;
- de la simplu la compus;
- de la prelogic la logic;
- de la empiric la științific.

Dezvoltarea psihică a copilului este măsurată în baza indicatorilor:

- stăpînirea activă a mediului ambiant;
- unitatea personalității (echilibru între: eu-sine-supraeu);
- capacitatea de a percepe adecvat lumea și propria ființă.

Pe parcursul ontogenezei copilul se dezvoltă, se transformă, se schimbă în plan *fizic, psihic și social*.

În procesul de asistență psihopedagogică, specialiștii studiază dezvoltarea psihică a copilului în ontogeneză, precum și particularitățile de vîrstă și individuale ale dezvoltării acestuia, valorificînd potențialul psihofizic al copilului.

Dezvoltarea copilului în plan psihologic este interpretată drept schimbare, modificare, transformare *cantitativă și calitativă*.

Transformările survin în dezvoltarea psihică și se manifestă în comportament pe parcursul trecerii de la o perioadă de vîrstă la alta.

Schimbările, modificările de vîrstă sînt de mai multe feluri: *evolutive, revoluționare, situative*.

Schimbările evolutive au loc predictiv urmînd legile generale de dezvoltare umană.

Schimbările revoluționare se produc în rezultatul crizelor de vîrstă (cantitatea trece în calitate nouă);

Schimbările *evolutive și revoluționare* transformă individul în personalitate, sînt stabile și ireversibile.

Schimbările situative sînt condiționate de influențele mediului social, educației organizate și a învățării spontane și asigură formarea și dezvoltarea personalității la nivelul comportamentului

social, cunoștințe, deprinderi, abilități, atitudini.

Schimbările situative sînt instabile și reversibile, aceste schimbări pot fi depășite prin asistență și exersare permanentă.

În procesul de dezvoltare copilul exploarează lumea, acumulînd diverse experiențe:

- își creează propriile impresii și etaloane senzoriale;
- descoperă pas cu pas diferențele dintre el și mediul înconjurător (copilul învață că mama e o persoană separată de el însuși etc.);
- recunoaște derularea evenimentelor, fenomenelor (un obiect cade cînd e scăpat, apa se varsă cînd vasul e înclinat etc.);
- conștientizează acțiunile de cauză și efect (descoperă cum să dea drumul unui obiect pentru ca să cadă etc.);
- învață că tiparele sonore (cuvintele) reprezintă de fapt obiecte;
- perceptual acordă atenție formelor bidimensionale și își dă seama că acestea reprezintă o realitate tridimensională (imaginile reprezintă obiecte, sunetele reprezintă voci, cuvinte, fenomene etc.).

Transformările evolutive, revoluționare și situative influențează cantitativ și calitativ dezvoltarea psihică a copilului la toate etapele de vîrstă, specialiștii valorifică acest potențial în procesul de reabilitare/recuperare a dezvoltării copilului cu cerințe educaționale speciale.

Dezvoltarea fiecărui copil are particularități și trăsături individuale, specifice care necesită evaluare, abordare și înțelegere personalizată. Toți copiii au aceleași cerințe de creștere și dezvoltare: necesitatea de afecțiune și securitate, de apreciere și atitudine binevoitoare/pozitivă, de încurajare și încredere în sine, de responsabilizare și independență etc., avînd în același timp și cerințe speciale, particulare, individuale.

2.2. Particularități în dezvoltarea copilului cu cerințe educaționale speciale (CES)

Copiii sînt diferiți și parcurg etapele dezvoltării într-un mod individual. În dezvoltarea sa fiecare copil are nevoie de grijă și stimulare permanentă din partea adulților care îl îngrijesc, educă, asistă etc.

Datorită specificului de dezvoltare, altor factori care influențează dezvoltarea, pot apărea/surveni dezechilibre și întîrzieri și /sau variate dizabilități în dezvoltarea copilului. Dezvoltarea copilului cu CES comportă un șir de dezechilibre și particularități specifice semnificative pentru organizarea procesului de învățare și abilitare/ reabilitare a dezvoltării acestuia.

Dezechilibrele și particularitățile specifice în dezvoltarea copilului sînt provocate de diferite cauze și factori care intervin în procesul evoluției ontogenetice a copilului.

Dezechilibrele, dificultățile sau dizabilitățile în dezvoltarea copilului le putem regăsi la diferite etape de dezvoltare ale copilului, cele mai frecvente fiind:

Întârzierile în dezvoltare

Întârzierile în dezvoltarea copilului pot fi consecința factorilor ereditari, accidentelor biologice, sociale sau a unei îngrijiri neadecvate a copilului din fragedă copilărie (*subalimentație, neglijare, afecțiuni somatice, tratamente necorespunzătoare etc.*).

Întârzierile în dezvoltarea copilului se caracterizează prin următoarele:

- stări somatice labile (bolnăvicioși, apatici, plângăreți etc.);
- contact emoțional rigid și instabil;
- probleme de comunicare și limbaj;
- capacitate redusă de orientare în timp și spațiu;
- activitatea de joc neadecvată vârstei etc.

Copiii cu întârzieri în dezvoltare, de obicei, cu asistența adecvată reușesc să depășească dezechilibrele de dezvoltare, adaptându-se optim la condițiile școlare și sociale.

Tulburările de dezvoltare

Tulburările de dezvoltare sînt ansamblu de manifestări somatice, neurologice, neurovegetative, psihologice, dispoziționale, cognitive, și comportamentale determinate organic sau simptomatic (funcțional sau social).

Tulburările de dezvoltare au evoluție continuă, progresivă, exprimîndu-se în cerințe educaționale speciale, deseori, ireversibilă.

Tulburările în dezvoltarea copilului au următoarele caracteristici:

- apar la oricare etapă de vîrstă (cel mai frecvent la vîrsta de 0 - 3 ani);
- manifestările somatice, neurologice, psihologice sînt progresive;
- determină o dizabilitate mintală/intelectuală, motoră sau senzorială;
- limitează funcționarea adecvată a copilului, în cel puțin, trei domenii (mobilitate, limbaj, comunicare, învățare, autoservire, autonomie și independență personală etc.)
- solicită acompaniere educațională în procesul de predare/învățare/evaluare;
- reclamă stimulare și sprijin complementar pentru a reuși să se integreze în procesul de activitate școlară etc.

Tulburările de dezvoltare sînt definite drept: primare, secundare, terțiare.

Tulburările primare sînt tulburările morfologice, neurologice condiționate organic.

Tulburările de origine primară, datorită caracterului lor anatomofiziologic (de regulă), sînt mai rezistente la intervențiile recuperatorii/compensatorii, se recuperează, prioritar, prin intervenții medicale.

Tulburarea primară este rezultatul leziunii organice, iar tulburările secundare și terțiare (derivate), sînt condiționate de leziunea organică și lipsa sau tardivitatea intervențiilor de abilitare/ reabilitare.

Tulburările cu caracter secundar sînt mai puțin stabile, pot fi recuperate, compensate, atenuate, în special, prin măsuri psihopedagogice adecvate, adaptate particularităților individuale, specificului tulburării/dizabilității, printr-un proces de învățare coerent și cît mai timpuriu posibil.

Tulburările cu caracter secundar pot fi prevenite, depășite/excluse prin intervenții psihopedagogice adecvate, bazate pe abordare multidisciplinară, diagnosticare și intervenție timpurie.

Tulburările cu caracter secundar pot fi prevenite prin intervenții medicale și psihopedagogice adecvate, bazate pe abordare multidisciplinară, diagnosticare și intervenție timpurie.

Pornind de la legea compensării, constatăm că:

- orice tulburare primară de dezvoltare duce la tulburări secundare și terțiare;
- orice tulburare de dezvoltare solicită un stimul exterior, asistență specializată pentru compensarea/diminuarea consecințelor acesteia.

Dezechilibrele, tulburările de dezvoltare neasistate precoce și adecvat duc la instalarea *dizabilităților*.

Abilitarea și reabilitarea dezvoltării copiilor cu dizabilități pornește de la potențialul copilului, nivelul actual al dezvoltării (*zona actuală și zona proximală de dezvoltare a copilului*) și particularitățile de vîrstă specifice dezvoltării, în special, valorificarea perioadelor senzitive.

Perioada senzitivă este o perioadă de vîrstă caracterizată de sensibilitate maximă pentru formarea anumitor funcții psihice (formarea vocabularului activ – perioada senzitivă 2-3 ani, formarea mișcărilor grațioase - perioada senzitivă 4-5 ani etc.).

Retardul mintal /dizabilitatea mintală

Retardul mintal este o stare de dezvoltare, care are diferite grade de manifestare: ușor, mediu, sever, profund.

Copiii cu retard mintal ușor și mediu au probleme de cunoaștere, de atenție, incapacități motorii care duc la dificultăți de comunicare și de învățare.

Retardul mintal poate fi însoțit de tulburări emoționale, dificultăți de auz, vîz, de crize epileptiforme, de tulburări psihice și de comportament etc.

Copilul cu un retard mintal sever/profund, întâmpină mari greutăți în înțelegerea și îndeplinirea sarcinilor și, în special, în formarea abilităților de bază (motorii, autoservire, învățare, de limbaj etc.).

Copilul cu un retard mental ușor poate însuși majoritatea abilităților pentru vârsta lor, dar într-un ritm mai lent, cu un sprijin esențial din partea părinților și a specialiștilor.

Copiii cu retard mental au următoarele particularități de dezvoltare:

- ritm de dezvoltare încetinit/lent și neuniform în plan fizic și psihic;
- probleme de înțelegere, comunicare, limbaj și de comportament;
- dificultăți/ întârzieri în formarea abilităților motorii (a ședei, a se țîrî, a sta copăcel, a merge, a se îmbrăca, etc.);
- dificultăți /întârzieri în formarea abilitățile școlare (citit, scris etc.);
- au nevoie de sprijin esențial din partea părinților, pedagogilor.

Oricît de gravă ar fi dizabilitatea mentală, copilul poate achiziționa abilități pentru îmbunătățirea vieții lui și a familiei, fiind ajutat, sprijinit la timp de adult.

Asistența timpurie – **pînă la 3 ani**, este cea mai importantă, pentru dezvoltarea potențialului copilului.

Dizabilitatea mentală/intelectuală nu este o boală și nu poate fi vindecată, dar copilul poate progresa în dezvoltarea sa prin ajutorul acordat de părinți și de specialiști.

Dizabilitatea neuromotorie

Copiii cu dizabilități/dificultăți neuromotorii **sau ortopedice** pot avea dificultăți de deplasare, de autonomie personală, de adaptare, de învățare etc. Deseori, dizabilitățile neuromotorii sînt asociate cu întârzieri în dezvoltarea mentală, care poate fi de diferit grad.

Această grupă de dificultăți cuprinde:

- paralizii cerebrale infantile;
- spina bifida;
- distrofiile musculare;
- anomalii congenitale etc.

Paralizia cerebrală infantilă (PCI) reprezintă infirmitatea motorie infantilă sau o combinație de infirmități motorii, ca consecință a lezării creierului la etapele timpurii ale dezvoltării, asociate deseori cu dificultăți de văz și/sau auz, și mintale.

Dezvoltarea copiilor cu PCI are următoarele particularități specifice:

- mișcări dificile, îngreuiate;
- abilități motorii - achiziționate foarte greu;
- dificultăți de limbaj, comunicare, învățare dificilă;
- dificultăți în formarea abilităților școlare.

Acești copii au nevoie de sprijin și ajutor esențial, în special, individual, din partea pedagogului, părinților și al specialiștilor.

Spina bifida este o dereglare de ordin ereditar, caracterizată prin conexiunea slabă a vertebrelor, care duce la paralizia membrelor inferioare, însoțită, uneori, de forța redusă a brațelor, de hidrocefalie.

Copii cu spina bifida au următoarele particularități de dezvoltare:

- probleme locomotorii (nu însușesc mersul);
- forță redusă de a apuca obiectele;
- dificultăți de control al sfincterelor (vezica urinară, anus);
- tulburări de fonatie (vocea ștearsă, slabă, inadecvată mesajului verbal etc.);
- tulburări de atenție (transferul și concentrarea redusă);
- autonome fizică redusă etc.

Distrofia musculară este o tulburare genetică. Devine evidentă în jurul vârstei de 3 ani, mușchii atrofiindu-se progresiv.

Copii cu distrofie musculară au următoarele particularități de dezvoltare:

- copilul este obișnuit pînă la debutul afecțiunii;
- debutul bolii începe cu probleme motorii/ de deplasare, începînd cu picioarele, apoi mîinile, alte părți ale corpului în dependență de gravitate afecțiunii;
- capacitățile intelectuale, de obicei, nu sînt afectate.

Sindromul Down este o afecțiune ereditară, evidentă de la naștere, cauzată de o anomalie cromozomială.

Copii cu sindromul DOWN au următoarele particularități de dezvoltare:

- caracteristici comune din punct de vedere fizic: au forme comune ale ochilor (asiatici) și degetelor;
- sînt afectuoși, de obicei, veseli, rareori apatici, "lenoși";
- limba este prea mare și încurcă vorbirea (macroglosie);
- înțelegerea limbajului este mai avansată decît propria vorbire;
- vorbirea este relativ inteligibilă;
- predispuși și sensibili la afecțiuni respiratorii;
- pot avea deficiențe de auz;
- dificultăți de diferit grad în achiziționarea abilităților școlare etc.

Autismul

Autismul este o tulburare psihică complexă care interferează cu abilitatea de a comunica și de a relaționa cu cei din jur.

Autismul este unul din cele câteva tipuri de tulburări pervazive de dezvoltare, denumite și tulburări de spectru autist (sindromul Asperger).

Semnele autismului se manifestă întotdeauna pînă la vîrsta de 3 ani, deși aceasta afecțiune, deseori, este diagnosticată mult mai târziu.

Autismul afectează întreaga personalitate a copilului. Severitatea simptomelor variază semnificativ de la o persoană la alta, simptomele principale se localizează în următoarele domenii de dezvoltare:

1. Interacțiunea socială și relaționarea interpersonală care se exprimă printr-un șir de particularități:
 - incapacitatea de a stabili relații de prietenie cu copiii de aceeași vîrsta;
 - lipsa necesității în a împărtăși bucuria, durerea sau tristețea, preocupările sau realizările cu alte persoane etc.;
 - lipsa empatiei, dificultăți în înțelegerea sentimentelor altor persoane etc.
2. Comunicarea verbală și nonverbală care se manifestă prin:
 - întârziere în formarea vorbirii, circa 50% din copii cu autism vor avea dificultăți în dezvoltarea limbajului;
 - probleme semnificative în dezvoltarea abilităților de comunicare nonverbală, cum ar fi, privirea ochi-în-ochi, expresii mimice și pantomimice etc.;
 - limbaj stereotip și folosirea repetitivă a unor cuvinte/propoziții (ecolalie);
 - dificultăți în menținerea continuității unei conversații începute;
 - dificultăți în înțelegerea punctului de vedere al persoanei cu care întreține conversația;
 - capacitate redusă de a înțelege mesajul, sensul transmis, glumele etc.
3. Interesul diminuat pentru diverse activități, inclusiv activitatea de joc, manifestat prin următoarele semne:
 - comportament stereotip (merge pe același drum spre școală, bate din palme sau își leagă corpul etc.);
 - atenție neobișnuită asupra jucăriilor, deseori copii cu autism se concentrează asupra anumitor părți ale jucăriilor (roțile unei mașinuțe);
 - preocupare exagerată față de anumite subiecte (fotbal, orarul trenurilor, buletinele meteo, știri etc.), " trăiesc într-o lume proprie lor".

Important!

Semnele primare ale tulburării autiste, care solicită evaluare imediată a dezvoltării copilului sînt:

- întîrzierea comunicării emoționale cu adultul care îl îngrijește pînă la vîrsta de 2 luni;
- întîrzierea gînguritului și a comunicării prin gesturi (nu arată cu degetul, nu bate din palme) pînă la vîrsta de 12 luni;
- întîrzierea formării limbajului (nu spune cuvinte simple pînă la 16 luni, nu spune spontan propoziții din 1 - 2 cuvinte pînă la vîrsta de 24 luni, cu excepția celor pe care le repeta după alte persoane (ecolalie));
- orice pierdere a achiziției limbajului sau abilităților sociale la orice vîrstă.

Actualmente tulburările autiste sînt remediate prin aplicarea următoarelor terapii specializate:

- Analiza Aplicată a Comportamentului (ABA - Applied Behavioral Analysis);
- Tratatamentul și Educarea Copiilor cu Autism și alte Tulburări de Comunicare Asemanătoare (TEACCH - Treatment and Education of Autistic and Related Communication Handicapped Children);
- Logopedie;
- Terapie ocupațională;
- Kinetoterapie.

Persoanele cu autism au o inteligență medie și peste medie, reușesc să însușească o profesie, deseori au succes în profesia lor, pot trăi independent. Aproximativ 10% din persoanele cu autism sau din spectrul tulburărilor autiste, au anumite forme de abilități savante, talente deosebite, speciale, cum ar fi talent muzical, matematic, arte plastice etc.

Diagnosticarea și intervenția timpurie pot ajuta copilul să-și atingă potențialul său maxim de dezvoltare.

Tulburările/ Dizabilitățile de învățare

Tulburarea de învățare este un termen general care descrie anumite probleme, dificultăți de învățare ale copilului. Tulburările de învățare sînt eterogene, asociate, specifice dezvoltării copiilor care afectează abilitățile motorii (mișcarea, coordonarea mișcărilor, orientarea în spațiu), abilitățile intelectuale (percepțiile, memoria, gîndirea, atenția, limbajul/vorbirea), exprimându-se în rezultatele academice (citit, scris, calcul matematic etc.), comportament și afectivitate.

Există 2 tipuri de tulburări de învățare: (1) *nonverbale* care includ dificultățile psihomotorii (dispraxia, disgrafia) și (2) *verbale* care sînt asociate cu tulburările de vorbire și ale limbajului de bază (dislexia și discalculia).

Cele mai frecvente tulburări de învățare sînt: dispraxia, disgrafia, dislexia, discalculia.

Dispraxia este o dificultate specifică a procesului de învățare care afectează abilitatea de a planifica succesiunea mișcării, orientarea spațială, coordonarea mișcărilor și automatizarea gesturilor voluntare. Deseori este asociată cu probleme de percepție, limbaj și gândire, probleme emoționale și dificultăți comportamentale.

Dispraxia se manifestă prin următoarele dificultăți specifice:

La nivelul abilităților motorii: stângăcie generală, echilibru precar, dificultăți în dobândirea abilităților de coordonare a mișcărilor, a unor părți ale corpului (mersul pe bicicletă sau înotul), dificultăți în formarea deprinderilor grafice (desen, scris).

La nivelul formării activităților manuale și practice: dificultăți în ordonarea lucrurilor, scriere precară, nelizibilă, dificultăți în activitățile de muncă manuală (răsturnarea frecventă a lucrurilor, gătitul, servitul, utilizarea tacîmurilor etc.).

La nivelul abilităților de prezentare personală și spațială: apariție dezordonată și mototolită, mers stîngaci, prezentare confuză a propriei persoane.

La nivelul formării abilităților în domeniul matematicii și a numerelor: au tendința de a inversa și scrie greșit numerele, dificultăți în ceea ce privește plasarea/exprimarea spațială, figurile, graficele, tabelele etc.

La nivelul comunicării emoționale și sociale: dificultăți de interacțiune și comunicare orală, lipsă de încredere, frustrare, defensivă sau agresivitate, comportare nervoasă, retrași și rezervați sau neliniștiți, stresați și depresivi. Copii cu dispraxie au dificultăți de pronunție, vorbire, respect de sine și autoapreciere neadecvate (de obicei subapreciere), memorie de scurtă durată, atenție difuză, transfer și concentrare reduse etc.

Copii cu dispraxie pot prezenta următoarele **puncte tari**:

- gândire creativă și originală;
- gândire strategică în rezolvarea problemelor;
- sînt capabili să își creeze strategii proprii pentru a depăși dificultățile.

Dislexia este o dificultate specifică de învățare care afectează formarea și dezvoltarea competențelor de alfabetizare (cititul, scrisul, decodarea cuvintelor (sensurilor), calculul matematic, capacitatea de ascultare) și care ține de dezvoltarea și utilizarea limbajului. Dislexia se exprimă în tulburări ale abilităților cognitive: memorie operativă, viteză de procesare a informației.

Dislexia este cea mai frecventă tulburare de învățare la nivel mondial care împiedică dezvoltarea capacității de a citi.

Semnele dislexiei

Semnele dislexiei variază în funcție de vîrstă. Cele mai frecvente semne ale dezvoltării copiilor cu dislexie sînt:

- copilul începe să vorbească mai târziu decât semenii săi;
- are dificultăți mai mari decât alți copii în pronunțarea sunetelor vorbirii, cuvintelor;
- învață greu alfabetul, numerele, zilele săptămânii, culorile, formele, scrierea și citirea propriului nume;
- are dificultăți în recitarea poeziilor, reproducerea textelor, poveștilor, istorioarelor etc.;
- capacitățile motorii grosiere și fine se dezvoltă cu întârziere;
- împarte cu greu cuvintele în silabe, are dificultăți în învățarea cititului, scrisul de mână;
- inversează, substituie literele în cuvinte (sac – cas, cap – pac etc.), numerele în calculele matematice;
- învață extrem de greu prefixele, sufixele, formarea cuvintelor, strategiile de citire și scriere ortografică;
- citește mai ușor în voce (cu glas tare);
- are un scris ilizibil, de obicei, apucă pixul sau creionul într-un mod ciudat, cu tot pumnul sau ținându-l foarte strâns;
- memorizează dificil cuvinte noi, faptele, evenimentele.
- are un vocabular neadecvat, stochează foarte greu ideile, informațiile noi din textele citite;
- are dificultăți în organizarea timpului, planificarea activităților etc.

Remedierea dezvoltării copiilor cu dislexie se realizează prin aplicarea următoarelor metode și terapii specifice: metoda Meixner, metoda Sindelar, metoda Ayres, metoda Delacato, metoda Gosy, metoda Frostig etc. Intervenția timpurie poate ameliora și preveni tulburările în dezvoltarea personalității copiilor cu dislexie.

Discalculia reprezintă tulburarea procesului de învățare și utilizare a noțiunilor matematice, operațiilor și tehnicilor de calcul oral și scris. Deprinderea de calcul, luând în considerare perioada de școlarizare și nivelul de inteligență al copilului, rămâne mult în urma așteptărilor, rămâne sub dezvoltată în raport cu media de vîrstă.

Disgrafia este tulburarea scrierii care se manifestă prin tulburarea caracteristicilor grafomotorii (litere ilizibile, viteza scrierii, așezarea în spațiu, utilizarea literelor majuscule și/sau prin tulburarea caracteristicilor fonologice ale limbii (gramatică, alcătuirea de propoziții, scriere caligrafică, ortografică, corectă).

Tulburări de învățare sînt caracteristice copiilor care au rezultatele la citit-scris sau socotit mult sub rezultatele așteptate, raportate la nivelul capacităților intelectuale și la efortul depus pentru învățare.

Tulburarea de învățare poate apărea la orice nivel de inteligență, chiar și la un nivel de inteligență superioară. Nu se explică prin lipsa exersării, lipsă de motivare, factori emoționali sau slaba pregătire a profesorilor. Nu depinde de naționalitate sau de nivelul socio-cultural al familiilor.

Dezvoltarea deficitară a capacităților de învățare apare în diferite stadii de dezvoltare și au diferite grade de exteriorizare, se manifestă în diferite combinații și constituie baza formării tulburărilor de învățare, perturbând procesul de însușire a abilităților de scris-citit și a celor matematice. Fiecare copil cu dislexie este diferit, cu simptome diferite și trebuie susținut să se dezvolte într-un mod personalizat.

Tulburările de învățare pot fi remediate prin asistență psihopedagogică individualizată și planificată.

Dezvoltarea umană este un sistem supraordonat, cu autoorganizare și autoreglare. Specialiștii ghidează și stimulează dezvoltarea în cazul tuturor copiilor, pentru copilul cu CES, eforturile sînt conjugate.

Abilitarea și reabilitarea dezvoltării copiilor cu CES pornește de la potențialul copilului, nivelul actual al dezvoltării (*zona actuală și zona proximală de dezvoltare a copilului*) și particularitățile de vîrstă și particularitățile individuale, specifice dezvoltării, în special, valorificarea perioadelor senzitive.

Sarcini/Întrebări pentru autocontrol:

1. Expuneți ideile de bază care definesc esența dezvoltării copilului.
2. Numiți principalele aspecte/niveluri ale dezvoltării copilului.
3. Argumentați de ce procesul educațional este considerat fundamental pentru dezvoltare?
4. Descrieți procesul de dezvoltare a copilului - de la simplu la complex, de la obiectul real la simbolul său, de la concret la abstract.
5. Argumentați de ce problemele întîmpinate în una din dimensiunile dezvoltării vor avea ecou, repercusiuni și în celelalte?

2.3. Adaptarea copilului cu cerințe educaționale speciale

Adaptarea este un proces de asimilare a condițiilor de mediu pe parcursul căruia au loc modificări la nivel fiziologic și psihologic.

Adaptarea copilului la condiții noi presupune formarea unor comportamente care îi asigură asimilarea mediului și incluziunea lui școlară și socială.

Copilul, în procesul de adaptare, își formează un anumit tip de comportament ce corespunde

cu un atașament față de persoana de referință (pedagog, educator, diriginte, persoana care îl îngrijește etc.), de mediul în care se află (A.V. Petrovski, V.V. Bogoslovski, P.S. Nemov, Filips B., Novicova E. V., Silvestru A., Carcea M.).

Schimbarea mediului de viață al copilului cu cerințe educaționale speciale (CES): separarea de familie, școlarizarea, instituționalizarea, internarea într-o instituției medicală etc. condiționează/ declanșează apariția diferitor reacții neurofiziologice, psihologice și comportamentale neadecvate, care influențează starea somatică și psihică a copilului. Aceste reacții definesc „sindromul de adaptare”.

Copilul, în procesul de adaptare/acomodare la condițiile noi și solicitările programului școlar, consumă energie nervoasă și psihică, în aceste circumstanțe, copilul are nevoie de un nivel înalt de rezistență a celulelor nervoase, de putere și flexibilitate înaltă a proceselor nervoase (inhibiția și excitația).

Efortul/tensiunea psihică și nervoasă a copilului, în perioada de adaptare, condiționează schimbări imprevizibile, reacții de stres - incompatibile cu situația nou creată.

Sistemele biologice și psihologice ale copilului încep a funcționa în regim neadecvat, apare o formă patologică de adaptare, exprimată prin:

- tulburări de tip somatic (îmbolnăviri frecvente, ticuri nervoase, schimbări catarale, enurezis, febră, etc.);
- schimbări psihice neadecvate (negativism, crize isterice, inhibiții, bîlbîială etc.);
- schimbări emoționale (apatie, stări depresive, tristețe profundă, accese de plîns, rîs etc.);
- reacții comportamentale (agresivitate, autoizolare, acțiuni de automutilare, indiferență etc.
- dereglări ale somnului;
- dereglări ale poftei de mîncare;
- tulburări ale activității de joc, de învățare etc.;
- schimbări în alte sisteme funcționale (sistemul vegetativ, schimbări de temperatură a corpului, activitate bioenergetică a pielii etc.).

Procesul de adaptare are 3 perioade: acută, latentă și de compensare.

Perioada acută (dezadaptarea) se caracterizează prin conflict între comportamentul obișnuit al copilului, stereotipurile și cerințele mediului nou.

Perioada acută se manifestă prin următoarele semne:

- devieri în comportamentul copilului (în relațiile copil-copil; copil-adult etc.);
- dereglări de limbaj și fluentă;
- dereglări ale sistemului nervos vegetativ;

- schimbări în masa corporală;
- disfuncții ale sistemului bacterian a mucoasei nazale și bucale;
- schimbări în sistemul imun (îmbolnăviri frecvente, stări apatice) etc.

Perioada latentă (adaptarea propriu-zisă, nemijlocită), în această perioadă de timp, copilul însușește activ mediul nou, formându-și noi tipuri de comportament.

Perioada latentă este însoțită de următoarele semne:

- diminuarea treptată a stărilor de conflict;
- ameliorarea poftelor de mâncare (aproximativ 15 zile);
- tulburarea somnului, comportamentului și a activității de joc, în special, a comunicării verbale, rămân evidente pe parcursul a 60 de zile.

Perioada compensației este perioadă de timp, în care copilul reușește să însușească noile cerințe și relații, pe care le acceptă, respectă, le urmează pozitiv. Semn caracteristic ale perioadei este încetinirea neesențială a ritmului dezvoltării copilului, care tinde spre echilibru.

Procesul de adaptare, după profunzime, se exprimă prin 3 grade de severitate: ușoară, medie și dificilă. *Adaptarea dificilă a copilului* se caracterizează prin asimilarea, acomodarea dificilă la mediul nou pe o perioadă lungă de până la 2-6 luni.

Procesul de incluziune a copilului în grupuri noi, condiții noi, cerințe noi comportă în sine „sindromul acut al adaptării”.

Psihologii asociază noțiunea de adaptare cu procesul și rezultatul stabilirii anumitor relații reciproce între personalitate și mediul social, adaptării/ acomodării psihologice a copiilor la mediul școlar, subliniind inadaptația școlii la copil, menționând totodată că formarea activității școlare este cea care trebuie ajustată la particularitățile psihofiziologice ale copilului și nu invers.

Cercetătorii Dubrovina G., Colomenschi G. L., Novicova E. V., arată că inadaptația școlară se exprimă prin formarea mecanismului neadecvat de acomodare a copilului la școală sub formă de dificultăți, care constă în imposibilitatea copilului de a-și asuma în școală rolul de elev și de a satisface exigențele școlii. Drept criterii a inadaptației evidențiindu-se dereglările procesului de educație, nerespectarea regulilor școlii, relațiile conflictuale cu colegii, nivelul înalt al anxietății, îmbolnăvirile și reacțiile psihogene, denaturările personalității copilului etc.

Majoritatea autorilor înțeleg adaptarea școlară ca o acțiune de modificare a comportamentelor copilului pentru a fi capabil să facă față exigențelor școlii și de a fi compatibil, sub aspectul particularităților bio-psiho-sociale, cu normele și regulile pretinse de programa școlară pentru asumarea statutului și rolului de elev.

Specialiștii, pedagogii care asistă acești copii, organizează activitățile de învățare adecvat, reieșind din aceste realități, asigură condiții prietenoase și non stresante pentru acești copii, aplicând

strategii specifice, eficiente pentru o adaptare ușoară a copilului la condițiile școlii.

Adaptarea este efortul permanent de a răspunde, pe de o parte, la dubla exigență a constanței interne și pe de altă parte la rezistența lumii exterioare. Adaptarea este o dublă mișcare: de asimilare (care este un anumit fel de a aborda realitatea) și de acomodare (care este un anumit fel de a utiliza schemele de comportament anterior elaborate, în raport cu situația actuală). Reușita adaptării personalității conduce la o progresiune a acesteia, pe când eșecul adaptării determină o restrângere a cadrului ei funcțional, o stare de regresivitate.

Procesul complex al adaptării implică un acord al individului cu ceilalți bazat pe motivații interne sau pe interese externe comune. Adaptarea depinde și de atitudinea de acceptare a persoanei de către ceilalți sau de către lume, considerată ca mediu social. Aceasta presupune o atmosferă psihologică comună, o ambianță de acceptare în care să se găsească în deplin acord cu toți indivizii. Dificultățile de adaptare (inadaptare, dezadaptare) sînt aspecte importante pentru procesul de incluziune școlară a copiilor cu cerințe educaționale speciale, care interesează direct părinții și cadrele didactice, precum și pe toți specialiștii care asistă copilul.

2.4. Strategii de dezvoltare a copilului cu CES

Cei mai mulți copii se dezvoltă într-un mod previzibil, asemănător. De la naștere, din frageda copilărie, toți copiii sînt total dependenți de adult, dar treptat învață să-și obțină pas cu pas autonomia personală. E o "muncă" grea de descoperiri, succese și eșecuri, dar prin stimulare, cu sprijinul părinților, adulților, pedagogilor copilul devine autonom, achiziționează cunoștințe și experiențe care îi ajută să-și cîștige independența și autonomia personală în mediul în care trăiește, îl face să fie activ și participativ în viața socială - se adaptează la condiții noi, exigențe, norme și reguli etc.

Adaptarea copilului cu CES la condițiile școlii, la exigențele și rolurile noi, este susținută de un șir de **strategii** coerente și adecvate particularităților de vîrstă și individuale de dezvoltare a copilului:

1. Interacțiunea pozitivă a copilului cu persoana cheie (la sosire copilul să fie salutat, primit, însoțit pe parcursul activităților de una și aceeași persoană – educatorul, învățătorul la clasă, dirigintele, altă persoană);
2. Asigurarea stării emoționale echilibrate (aprecieri pozitive, stimulare și sprijin în procesul de educație, oferirea de "bonusuri", etc.);
3. Respectarea consecutivității, ritmului activităților zilnice de rutină, regimul individual al copilului etc.;
4. Acceptarea comportamentelor specifice ale copilului (permiteți-i copilului, la etapa inițială de școlarizare, reintegrare, să facă ceea ce îi place foarte mult, oferiți-i sarcini care le poate realiza, încurajați independența copilului etc.);

5. Amenajarea spațiului de activitate – stimulat, sigur, protector, prietenos, adecvat necesităților copilului;
6. Utilizarea materialelor didactice care ar facilita/ușura activitatea de cunoaștere/învățare/evaluare a copilului;
7. Evitarea evaluărilor cunoștințelor, investigațiilor, etc., în perioada de adaptare școlară/socială;
8. Planificarea individuală pentru fiecare copil sau pentru grupuri mici (2-3 copii) a transferului de la o activitate la alta;
9. Amintirea repetată a regulilor de activitate copiilor, înainte de activitate, pe parcursul activității și la sfârșitul acesteia;
10. Oferirea posibilității de a schimba locul în clasă, de a alege cu cine să stea în bancă, să treacă de la o activitate la alta etc.;
11. Ghidarea copilului în procesul de învățare, pregătire a temelor, oferirea de recompense morale și materiale (bonusuri, fișe, dulciuri etc.);
12. Îndeplinirea unei fișe de adaptare a copilului la școală (evidența sferei emoționale, vorbirii, activității de învățare/ joc, motoricii, relațiilor cu copiii și adulții, stării de sănătate a copilului etc.);
13. Oferirea șanselor de învățare – ajutați Copilul să se cunoască pe sine însuși, sprijiniți-l în valorificarea la maximum a potențialului său de dezvoltare.
14. Colaborarea pedagogului cu părinții copilului, cu alți pedagogi/specialiști care asistă copilul.

Important! Dezvoltarea psihică este rezultatul influențelor învățării spontane și organizate, precum și a acțiunilor educative situative. Dezvoltarea psihică este condiționată organic/biologic, social și funcțional.

Dezvoltarea este unitatea factorilor *ereditari, socio-culturali și educaționali*. Componenta ereditară nu e decisivă, mediul social completează, reabilitează /compensează, învață, educă, dezvoltă. Transformările evolutive, revoluționare și situative influențează cantitativ și calitativ dezvoltarea psihică la toate etapele de vîrstă.

Dezvoltarea este stadială și decurge după legi predictibile. Mediul fizic, cultural, social determină dezvoltarea copilului.

Învățarea, adaptarea, comunicarea prin stimulare și orientare pozitivă transformă potențialul ereditar al copilului în capacități psihofizice. Învățarea duce după sine dezvoltarea. Acțiunile educative se așează pe zona actuală și zona proximă a dezvoltării. În perioada de adaptare, nu accelerați ritmul copilului, compensați atent starea de stres în care se află copilul.

Calitatea sprijinului acordat de pedagogii care asistă și îngrijesc copilul în dezvoltarea evolutivă determină rezultatul învățării, abilitării/reabilitării. În procesul de învățare copilul achiziționează progresiv structurile mintale care asigură progresul dezvoltării psihoemoționale.

Sarcini/Întrebări pentru autocontrol:

1. Descrieți particularitățile pe care ne axăm în activitățile de evaluare a dezvoltării copilului cu CES.
2. Argumentați de ce mulți copii cu CES pot rămâne în aceeași etapă a dezvoltării o perioadă mai lungă, în timp ce alții vor progresa esențial.
3. Argumentați de ce planificare activităților de învățare/ reabilitare au la bază: vârsta copilului, abilitățile copilului, nivelul de dezvoltare psihomotorică și particularitățile individuale?
4. Comentați de ce dezvoltarea copilului nu urmează un ritm constant și fiecare copil trebuie abordat individual.
5. Orice copil poate înregistra regrese sau stagna în dezvoltare, dacă este bolnav sau trist, este supus unor situații de stres și nesiguranță, este neglijat ori supraprotejat. Determinați strategiile de asistență a copilului în stare de regres sau stagnare în dezvoltare.

Referințe bibliografice:

1. Burlaciuc L.F. Psihodiagnostica licinosti. Kiev, 1989.
2. Burlea G. Tulburările limbajului scris-citit. București, 2007.
3. Clasificarea internațională a funcționării, dizabilității și sănătății. OMS, Geneva – București, 2004.
4. Enăchescu C. Tratat de igienă mintală. București, 2004.
5. Gurevici K.M. Gorbaciova E. I. Umstvennoie razvitie școlnicov: kriterii i normativî. Moscova, 1992.
6. Maltz M. Psihocibernetica. București, 1999.
7. Neamțu C., Gerguț A. Psihopedagogie specială. București, 2000.
8. Piaget J., Inhelder B. Psihologia copilului. Chișinău, 2005.
9. Șevardin N.I. Psihodiagnostica, korekția i razvitie licinosti. Moscova, 1998.
10. Vîgotskii L. S. Sobranie socinenii. v 6 t.. Moscova, 1983.
11. Венар Ч., Керриг П. Психопатология развития детского и подросткового возраста. С-П- Москва, 2000.
12. Лебединский В.В. Нарушение психического развития у детей. Moscova, 1985.

CAPITOLUL III.

EVALUAREA ȘI ABORDAREA INDIVIDUALIZATĂ ÎN CONTEXTUL EDUCAȚIEI INCLUZIVE

3.1. Evaluarea dezvoltării copilului

3.2. Planul educațional individualizat

3.3. Adaptări curriculare

3.4. Activități de sprijin pentru copiii cu cerințe educaționale speciale, integrați în învățământul general

Concepte-cheie: educație incluzivă, cerințe educaționale speciale, plan educațional individualizat, comisie multidisciplinară intrașcolară, serviciu de asistență psihopedagogică, evaluare inițială a dezvoltării copilului, evaluare complexă multidisciplinară a dezvoltării copilului, adaptare curriculară, curriculum adaptat, curriculum modificat

3.1. Evaluarea dezvoltării copilului

Evaluarea primară/inițială a elevului se face imediat după înscrierea acestuia în instituția de învățământ, în baza concluziilor medicale și a unor evaluări ce țin de competența instituției. Responsabilă de această activitate este Comisia multidisciplinară intrașcolară (CMI), care antrenează în procesul respectiv resursele instituționale: psihologul, învățătorul/profesori pe discipline școlare, alți specialiști care activează în instituție/comunitate (medic, logoped, kinetoterapeut etc.).

Evaluarea inițială include:

- examinarea dosarului copilului;
- examinarea recomandărilor medicale;
- examinarea Planului educațional individualizat precedent al elevului (dacă a existat),
- examinarea rapoartelor de evaluare a situației copilului: intrașcolare (ale dirigintelui, psihologului, medicului, altor specialiști) și externe (ale asistentului social, medicului de familie, altor actori comunitari);
- observarea spontană și dirijată a copilului;
- convorbirile individuale și de grup cu elevul, părinții, specialiștii care asistă copilul;
- probele curriculare (sarcini, teste, exerciții etc.);
- testele (de motricitate, psihometrice etc.) - vor fi aplicate doar de specialiști în domeniu, care au formarea respectivă în aplicarea și descifrarea rezultatelor testelor.

În rezultatul evaluării inițiale, în cazul când nu este indicată o evaluare complexă, CMI poate decide asupra necesității elaborării planului educațional individualizat (PEI) pentru elev.

Acestea, de regulă, sînt cazurile cînd nu există un diagnostic ce confirmă, din punct de vedere medical, o deficiență în dezvoltarea copilului, dar se atestă deficiențe de ordin social sau de asistență neadecvată (educațională). De competența CMI ține decizia privind PEI pentru copilul supradotat.

În cazul copiilor care prezintă dificultăți și probleme de învățare, CMI referă copilul către Serviciul de asistență psihopedagogică (SAP), pentru evaluare complexă și multidisciplinară, în vederea constatării/confirmării cerințelor educaționale speciale;

Evaluarea complexă și multidisciplinară a copilului se realizează în cadrul Serviciului de asistență psihopedagogică în scopul:

- a) stabilirii nivelului de dezvoltare a copilului;
- b) identificării necesităților speciale de dezvoltare a copilului;
- c) stabilirii serviciilor și programelor de intervenție și sprijin, care răspund necesităților de dezvoltare.

Evaluarea complexă și multidisciplinară se realizează în conformitate cu reglementările respective, aprobate de Ministerul Educației, în domeniile psihologic, pedagogic, logopedic, medical și social, cu antrenarea specialiștilor calificați. Participarea părinților/reprezentanților legali la evaluarea copilului este obligatorie.

Evaluarea psihologică are drept obiectiv examinarea și constatarea nivelului de dezvoltare a copilului, a potențialului și dificultăților de învățare, a particularităților personale care pot fi valorificate în identificarea căilor de diminuare a dificultăților. Obiect al evaluării psihologice vor fi următoarele caracteristici ale personalității copilului:

- a) comunicare și limbaj;
- b) capacitate de relaționare;
- c) dezvoltare cognitivă și potențial de învățare;
- d) maturizare socială etc.

Evaluarea pedagogică se face în scopul identificării nivelului competențelor cognitive/educaționale actuale și potențialului de dezvoltare și achiziționare a noi competențe.

Evaluarea logopedică urmărește identificarea nivelului de dezvoltare a limbajului oral și scris al copilului, evidențierea tulburărilor de limbaj, caracterului, gradului și profunzimii acestora.

Evaluarea medicală evidențiază dezvoltarea fizică și starea de sănătate a copilului, cu specificarea factorilor care pot determina dificultăți de învățare, prognosticul cu privire la evoluția dezvoltării psihofizice a copilului și a capacităților de învățare în funcție de diagnostic.

Evaluarea socială relevă problemele din mediul familial și școlar, dificultățile socio-economice, care pot afecta dezvoltarea armonioasă a copilului.

În scopul asigurării relevanței și caracterului complex al evaluării, pot fi efectuate evaluări complementare.

Evaluarea complexă și multidisciplinară se efectuează în baza testelor standardizate, aprobate și validate în modul stabilit (validate la nivel internațional, adaptate și aprobate de Ministerul Educației, Ministerul Sănătății, Institutul de Științe ale Educației, alte instituții autorizate), precum și a instrumentelor de evaluare elaborate de instituțiile responsabile. În rezultatul evaluării, Serviciul de asistență psihopedagogică elaborează un Raport de evaluare care conține rezumatul fiecărui tip de evaluare, cu formularea concluziilor și recomandărilor corespunzătoare, precum și concluzia generală de încadrare/neîncadrare a copilului în categoria celor cu cerințe educaționale speciale.

În funcție de rezultatele evaluării dezvoltării copilului și de necesitățile identificate, Serviciul de asistență psihopedagogică stabilește forma de incluziune în activități la nivel de clasă și instituție (totală, parțială, ocazională) și referă copilul la serviciile și instituțiile corespunzătoare:

- *Incluziune totală.* Elevul este plasat în clasă obișnuită pentru toate orele, conform orarului clasei, iar învățătorul/profesorul la clasă beneficiază de servicii de consultanță specializate. În funcție de nivelul de dezvoltare a copilului și natura cerințelor educaționale ale acestuia, elevul încadrat în învățământul general cu incluziune totală poate beneficia de plan educațional individualizat, fiind asistat și de un cadru didactic sprijin. Decizia privind elaborarea planului educațional individualizat și asistarea copilului de către cadrul didactic de sprijin se ia de către Serviciul de asistență psihopedagogică.
- *Incluziune parțială.* Elevul este plasat în clasă obișnuită, dar frecventează doar anumite discipline școlare și durata aflării lui la fiecare lecție este redusă pornind de la capacitatea individuală de participare. Elevul beneficiază de plan educațional individualizat și asistența unui cadru didactic sprijin, conform deciziei Serviciului de asistență psihopedagogică.
- *Incluziune ocazională.* Elevul este școlarizat, de regulă, prin învățământ la domiciliu. Participă doar la activități de socializare, extradidactice; beneficiază de plan educațional individualizat și asistența unui cadru didactic sprijin, conform deciziei Serviciului de asistență psihopedagogică.

Copiii luați în evidența Serviciului de asistență psihopedagogică sunt evaluați, de regulă, o dată la 6 luni. În caz de necesitate, Serviciul poate decide evaluarea/reevaluarea cu o altă periodicitate. Rezultatele evaluărilor servesc temei pentru revizuirea/actualizarea programelor de asistență psihopedagogică.

Recomandările incluse în rapoartele de evaluare complexă multidisciplinară a dezvoltării copilului sunt obligatorii în procesul de asistență (psihologică, educațională, socială) a elevului.

Sarcini/Întrebări pentru autocontrol:

1. Specificați structurile/instituțiile care realizează evaluarea primară/inițială și cele care realizează evaluarea complexă multidisciplinară a dezvoltării copilului.
2. Formulați scopul/scopurile evaluării primare/inițiale și cele ale evaluării complexe multidisciplinare a dezvoltării copilului.
3. Identificați domeniile de evaluare complexă multidisciplinară a dezvoltării copilului și specificați aspectele abordate în procesul evaluării pe domenii.
4. Indicați eventualele forme de incluziune a copilului în instituția de învățământ general, care pot fi recomandate de Serviciul de asistență psihopedagogică.

3.2. Planul educațional individualizat (PEI)

Planul educațional individualizat (Anexă) este parte componentă a pachetului de documente curriculare care asigură dezvoltarea educației incluzive în instituțiile de învățământ general. PEI facilitează incluziunea copilului în procesul educațional general, asigură dezvoltarea psihofizică a copilului în funcție de potențialul acestuia.

PEI este:

- un produs curricular, care include rezumatul punctelor forte, intereselor și de nevoilor elevului, astfel încât finalitățile în materie de studiu, stabilite pentru elev în anul școlar respectiv, pot să difere de finalitățile și conținuturile educaționale stabilite în Curriculum-ul general;
- un plan de acțiuni care vin să răspundă necesităților specifice ale elevului în organizarea procesului educațional prin modificări sau adaptări curriculare;
- un suport pentru personalul didactic în vederea organizării demersului educațional în funcție de progresele elevului;
- un plan elaborat, realizat, revizuit/actualizat de către personalul instituției de învățământ;
- un document de lucru flexibil, care poate fi modificat la necesitate;
- un instrument de responsabilizare a elevului, părinților acestuia, altor persoane care, conform planului, sunt chemate să ajute elevul în atingerea obiectivelor și finalităților care i-au fost stabilite;
- un dosar care se completează continuu și care reflectă traseul de dezvoltare a elevului.

Pentru copilul cu capacități deosebite (supradotat), de asemenea, poate fi elaborat și realizat PEI.

Funcțiile PEI

- identificarea și prioritizarea necesităților de învățare și dezvoltare a copilului;
- reglementarea procesului educațional pentru copilul cu cerințe educaționale speciale, asigurându-i acces echitabil la educație în instituția de învățământ general;
- definirea scopului și obiectivelor educaționale și de abilitare/reabilitare a dezvoltării pe termen scurt, mediu și lung;
- stabilirea domeniilor de intervenție individualizată cu copilul, familia, specialiștii;
- stabilirea conexiunilor între toți specialiștii/persoanele care asistă copilul în procesul educației incluzive;
- delegarea responsabilităților conform resurselor disponibile (umane, materiale și de timp), inclusiv copilului, părinților;
- monitorizarea, evaluarea și reevaluarea procesului de asistență psihopedagogică oferită copilului.

PEI are drept scop stabilirea traseului de dezvoltare a copilului, în funcție de potențialul acestuia, identificând strategii, resurse, tehnologii, servicii care vor asigura realizarea acțiunilor planificate.

Procesul de elaborare și realizare a PEI se organizează prin parcurgerea următoarelor **etape**:

- I. Evaluarea primară/inițială a copilului.
- II. Evaluarea complexă multidisciplinară a dezvoltării copilului;
- III. Constituirea echipei de elaborare a PEI și repartizarea sarcinilor;
- IV. Elaborarea PEI;
- V. Realizarea PEI;
- VI. Monitorizarea, revizuirea și actualizarea PEI.

PEI se revizuieste/actualizează periodic, de regulă semestrial. În urma revizuirii/actualizării pot fi modificate/actualizate anumite compartimente ale PEI, în funcție de rezultatele evaluării elevului.

PEI se elaborează în echipă de către persoanele care cunosc mai bine elevul și care lucrează nemijlocit cu acesta (cadre didactice de predare, de sprijin și manageriale, psiholog școlar, medic de familie, specialiști în terapii specifice, asistent social, părinți/reprezentanți legali ai copilului etc.). Componenta echipei PEI o stabilește CMI. Pe lângă membrii cu statut permanent ai Comisiei multidisciplinare intrașcolare, în echipa PEI vor intra psihologul, învățătorul/profesorii la clasă, logopedul, alți specialiști, după caz.

Planul educațional individualizat pentru elev include:

- *Date generale despre elev.*
- *Date privind evaluarea elevului.* Se vor reflecta concluziile generalizate formulate în rezultatul evaluărilor docimologice, medicale, psihologice, evaluărilor în ergoterapie, fizioterapie, logopedie, psihiatrie, realizate de către specialiștii Serviciului de asistență psihopedagogică.
- *Punctele forte și necesitățile elevului.* În descrierea punctelor forte ale elevului pot fi indicate stilul și modul de învățare preferat de elev (de exemplu, metoda vizuală, auditivă, kinestezică); abilități de învățare deja dezvoltate (de exemplu, abilități organizatorice, abilități de gestionare a timpului); puncte forte în domeniul cognitiv și comunicațional (de exemplu, limbaj expresiv – expresivitate orală). Necesitățile identificate urmează să reflecte oportunitatea intervențiilor individualizate: dificultățile generale cu referință la abilitățile cognitive și/sau senzoriale ale elevului (de exemplu, în domeniul memoriei vizuale); carențe privind abilitățile legate de dizabilitatea elevului și/sau care îi blochează/perturbă capacitatea de învățare (de exemplu, cu privire la abilitățile sociale, atenție, controlul emoției și/sau scrisul) etc.
- *Necesitatea serviciilor de sprijin pentru elev și identificarea acestora.* De regulă, serviciile de sprijin sunt recomandate de către Serviciul de asistență psihopedagogică și vizează: cadrul didactic de sprijin, utilaj personalizat.
- *Serviciile ce urmează a fi prestate copilului.* Serviciile de consultanță/consiliere, alte servicii prestate de cadrele didactice, inclusiv cadrele didactice de sprijin, terapii specifice. Serviciile cu caracter educațional vor fi stabilite de Comisia multidisciplinară intrașcolară, în conformitate cu necesitățile copilului și recomandările Serviciului raional/municipal/de sector de asistență psihopedagogică. Serviciile care vizează terapiile specifice vor fi incluse în PEI doar la recomandarea Serviciului raional/municipal/de sector de asistență psihopedagogică.
- *Caracteristicile specifice ale copilului și intervențiile planificate în contextul acestora.* Caracteristicile specifice ale elevului vor fi precizate în urma evaluării complexe multidisciplinare, realizate de specialiști din domeniul de dezvoltare (emoțional, motor, cognitiv, verbal, social) prin utilizarea instrumentelor adecvate de evaluare.
- *Tipului de curriculum pentru studierea disciplinelor școlare.* În funcție de necesitățile elevului, acesta poate studia disciplina școlară în diverse moduri: în conformitate cu Curriculumul generală (CG); cu adaptări curriculare (CA); cu modificarea Curriculumului și formularea altor finalități de învățare/subcompetențe decât cele indicate în Curriculumul general (CM).
- *Adaptări* (de mediu, psihopedagogice, în materie de evaluare).
Adaptările de mediu includ schimbările sau măsurile de sprijin a elevului în mediul fizic al clasei sau al instituției.

Adaptările psihopedagogice includ modificările operate în strategiile pedagogice conforme Curriculumului general, pentru a facilita procesul educațional pentru elev și a-i asigura progresul în dezvoltare.

Adaptările în materie de evaluare se referă la modificarea metodelor/tehnicilor de evaluare, pentru a permite elevului să demonstreze competențele achiziționate.

- *Curriculumul individualizat la fiecare disciplină de studiu.* Elaborarea curriculumului individualizat ține de competența învățătorului/profesorului la disciplina respectivă. În procesul de elaborare a curriculumului individualizat se va ține de cont de punctele forte, necesitățile și nivelul de dezvoltare a elevului. Curriculumul individualizat include finalități de învățare (subcompetențe), strategii/tehnologii didactice și strategii de evaluare.

- *Planificarea evaluărilor.*

Evaluarea progresului școlar se realizează continuu, prin evaluări curente. Vor fi planificate evaluări tematice, sumative și de certificare. Evaluarea se va face în conformitate cu metodologia aprobată de Ministerul Educației. Rezultatul evaluării trebuie să reflecte progresul în dezvoltarea copilului.

Evaluările medicale, psihologice ș. a. se vor planifica și realiza în conformitate cu recomandările Serviciului de asistență psihopedagogică (raional/municipal/de sector) și în funcție de necesitățile elevului, identificate în procesul de asistență psihopedagogică și medicală pe parcursul anului.

- *Activități de pregătire a tranziției elevului:* de la învățământul gimnazial la un alt nivel de învățământ (liceu, școală profesională ș. a.) sau pentru facilitarea inserției sociale și angajării în câmpul muncii.

PEI trebuie să fie consultat cu părinții și elevul. Procesul de consultare se realizează în conformitate cu un plan aprobat de directorul instituției de învățământ. Informația privind rezultatele consultărilor se înscrie, în mod obligatoriu, în PEI.

Responsabilități în procesul PEI

Structuri/persoane responsabile	Roluri și responsabilități
Administrația instituției	<ul style="list-style-type: none"> - Aprobă componența echipei PEI; - desemnează specialistul responsabil de coordonarea activității de elaborare a PEI; - facilitează colaborarea în procesul de planificare, evaluare, realizare a PEI; - monitorizează procesul de elaborare a PEI și respectarea recomandărilor Serviciului de asistență psihopedagogică (raional/municipal/de sector); - asigură discutarea/examinarea și aprobarea PEI în cadrul Consiliului profesoral al instituției (în termen nu mai mare de 30 zile de la data înscrierii elevului în instituție și către începutul fiecărui an de studii); - validează, prin ordin, decizia Consiliului profesoral privind aprobarea PEI și/sau a modificărilor în urma revizuirii/actualizării PEI; - asigură evaluarea activității cadrelor didactice implicate în realizarea PEI; - monitorizează realizarea prevederilor incluse în Planul de tranziție; - încurajează implicarea părinților și a elevului în procesul PEI.
Psihologul școlar	<ul style="list-style-type: none"> - acumulează și comunică echipei informația cu referință la punctele forte, necesitățile, interesele și caracteristicile specifice ale elevului (<i>limbajul, gândirea, imaginația, memoria, atenția, tipul de inteligență, afectivitatea/emotivitatea, temperamentul, stilul de învățare</i>); - formulează recomandări membrilor echipei privind planificarea activităților de asistență a elevului în conformitate cu cerințele educaționale speciale și caracteristicile specifice ale acestuia; - prezintă recomandări privind adaptările de mediu (ambientale) adecvate cerințelor educaționale speciale ale elevului; - planifică asistența psihologică a elevului; - precizează/concretizează adaptările psihopedagogice necesare în organizarea procesului educațional; - monitorizează dezvoltarea copilului; - estimează impactul intervențiilor educaționale asupra dezvoltării copilului; - consultă cadrele didactice în organizarea eficientă a procesului de asistență educațională, în stabilirea adaptărilor psihopedagogice și în materie de evaluare.

<i>Dirigintele clasei</i>	<ul style="list-style-type: none"> - acumulează și comunică echipei informația pe care o cunoaște cu referință la punctele forte, necesitățile și interesele elevului; - își asumă rolul de coordonator în procesul de elaborare a adaptărilor pedagogice, în vederea asigurării că PEI va ajuta elevul să progreseze; - prezintă recomandări privind adaptările de mediu (ambientale) adecvate cerințelor educaționale speciale ale elevului și monitorizează realizarea acestora; - coordonează activitatea de stabilire a finalităților de învățare/subcompetențelor care vin să răspundă cerințelor educaționale speciale ale elevului; - examinează, împreună cu profesorii la clasă, eficiența strategiilor/tehnologiilor didactice (activităților de învățare) individualizate și informează cadrele didactice despre cele care s-au dovedit a fi cele mai eficiente; - examinează, împreună cu profesorii la clasă și alți specialiști care asistă copilul, la începutul fiecărui semestru, nivelul de atingere a finalităților/competențelor planificate în curriculumul individualizat și pe domenii de dezvoltare; - ține legătură permanentă cu părinții elevului, cadrele didactice de predare și de sprijin.
<i>Învățătorul/ profesorul la clasă</i>	<ul style="list-style-type: none"> - furnizează informații privind rezultatele evaluării competențelor elevului în materia respectivă de studiu, pentru a identifica punctele forte și necesitățile elevului; - elaborează curriculumul individualizat la disciplina predată, formulează finalitățile de învățare (subcompetențele); - corelează proiectarea didactică (de lungă și de scurtă durată) cu PEI prin stabilirea obiectivelor specifice pentru elevul cu CES; - realizează, la necesitate, adaptări curriculare pentru elev la disciplina de studiu; - stabilește strategiile/tehnologiile pedagogice la disciplina de studiu; - determină și realizează strategii de evaluare; - identifică resursele necesare realizării finalităților stabilite; - oferă servicii de consultanță elevului și părinților/tutorelui în parcurgerea demersului educațional la disciplina de studiu; - creează cadrul relațional adecvat în clasă pentru toți (profesor-elev, elev-elev etc.) - colaborează cu toți specialiștii implicați în elaborarea/realizarea/evaluarea PEI.

<p><i>Cadrul didactic de sprijin</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - ajută elevul în realizarea activităților de învățare, în coordonare cu învățătorul/profesorul la clasă; - urmărește progresul elevului privind finalitățile de învățare descrise în PEI, în coordonare cu învățătorul/profesorul la clasă; - supraveghează și consemnează realizările și progresele elevului în conformitate cu finalitățile indicate în PEI; - ține legătură permanentă cu cadrele didactice care realizează procesul educațional cu elevul și echipa PEI.
<p><i>Alți specialiști (în funcție de resursele disponibile ale instituției)</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - participă la procesul de elaborare, realizare, evaluare PEI, făcând parte din echipa PEI; - ajută la identificarea punctelor forte și necesităților elevului; - recomandă strategii de sprijin care vor fi utilizate în mediul școlar pentru a ajuta elevul să acumuleze cunoștințele și abilitățile indicate în finalitățile de învățare stabilite în PEI; - furnizează personalului implicat în asistența elevului informații necesare pentru realizarea strategiilor stabilite; - oferă consultanță privind conținuturile și resursele educaționale/de sprijin/de consiliere; - colaborează cu cadrele didactice, de sprijin, cu toată echipa PEI; - colaborează cu specialiștii care realizează terapiile specifice în vederea realizării obiectivelor planului educațional individualizat; - realizează, la necesitate și în coordonare cu părinții, evaluări suplimentare în domeniul său de competență.

Rolul elevului și al părinților/reprezentanților legali ai elevului în echipa PEI

Elevul:

- este o sursă de stabilire a stilului și modului de învățare preferat (adecvat necesităților speciale ale acestuia);
- este o sursă de informare despre punctele forte, preferințele, non-preferințele personale;
- informează despre nivelul de adecvare (comoditate, utilitate) a serviciilor de sprijin (adaptările ambientale, echipamentul personalizat, strategiile/tehnologiile pedagogice individualizate, strategiile de evaluare individualizate etc.);
- se încadrează în procesul educațional conform prevederilor PEI.

Modul și gradul de implicare a elevului în PEI diferă în funcție de capacitățile acestuia.

Părinții/reprezentanții legali ai elevului:

- furnizează informații la zi asupra copilului lor privind pregătirea temelor, stilul și modul de învățare acasă etc.);

- furnizează informații importante care ajută la elaborarea și realizarea curriculumului individualizat pentru copil (de exemplu, despre talentul și abilitățile pe care le manifestă copilul acasă și în comunitate, despre preocupările, preferințele/non-preferințele copilului, despre modul propriu de învățare, despre interesele acestuia și modul de reacționare în diverse situații);
- consolidează și asigură continuitate procesului educațional demarat de personalul didactic din instituția de învățământ, oferind copilului acasă posibilități pentru dezvoltare și aplicare în practică a competențelor formate/dezvoltate în procesul educațional;
- furnizează o informație retroactivă privind modul în care copilul transferă competențele formate în situații cotidiene acasă și în comunitate;
- se implică în luarea deciziilor vizând copilul și în programele de abilitare/reabilitare continuă a dezvoltării copilului;
- asigură frecvența școlară a copilului lor;
- colaborează cu instituția de învățământ în scopul realizării obiectivelor de dezvoltare instituțională.

Favorizarea/încurajarea participării părinților/reprezentanților legali și a elevului în procesul PEI

Instituția trebuie să asigure participarea părinților în procesul PEI. Prioritățile educaționale determinate de către membrii familiei sunt importante pentru experiența generală de învățare a copilului. În plus, asumându-și responsabilitățile pentru dezvoltarea adecvată a copilului, părinții au un rol important în procesul PEI, prezentând echipei o descriere a modului de viață a copilului (până la momentul inițierii PEI), sugerând modalități de evitare a eventualelor probleme, ajutând, astfel, echipa să asigure continuitate programelor individualizate pentru elev.

Administrația instituției de învățământ și personalul didactic pot sprijini/încuraja participarea părinților/reprezentanților legali și a elevului:

- comunicând deschis și cu regularitate cu părinții și elevul;
- utilizând în comunicare un limbaj simplu;
- dând posibilitate părinților/reprezentantului legal și elevului să indice cum și în ce măsură aceștia intenționează/pot să se implice/să consulte în procesul de elaborare a PEI;
- informând părinții/reprezentanții legali, prin telefon și mesaje scrise, despre întrunirile echipei PEI;
- informând părinții/ reprezentanții legali și elevul despre subiectele care urmează a fi abordate în cadrul întrunirii echipei PEI și despre persoanele care vor fi prezente la întrunire;

- asigurându-se că părinții/reprezentanții legali și elevul pot face comentarii utile în procesul de elaborare a PEI;
- împărtășind cu părinții/reprezentanții legali și elevul strategiile stabilite și consultând punctul de vedere al acestora;
- verificând dacă elevul sau părinții/reprezentanții legali sunt în tema preocupărilor sau dacă unele lucruri nu le sunt clare (adresându-le întrebări, la necesitate);
- prezentând, la necesitate, comentarii/tălmăciri/clarificări părinților reprezentanților legali și elevului pentru a înțelege PEI;
- încadrând părinții/reprezentanții legali în activități de formare și dezvoltare a competențelor.

Procesul de realizare a PEI presupune elaborarea și aprobarea unui orar de lucru pentru cadrul didactic de sprijin și pentru alt personal de sprijin, cu indicarea locului unde se vor realiza acțiunile de sprijin. În funcție de resursele instituției, în procesul de realizare a PEI se delegă responsabilități specifice și altor specialiști: *logopedului, medicului (asistentului medical), kinetoterapeutului* etc. Responsabilitățile respective vizează domeniul concret de asistență a copilului. Aceștia realizează activități de sprijin și evaluări în domeniu, recomandă, după caz, adaptări și strategii de asistență.

În realizarea PEI este important ca toți specialiștii, toate persoanele implicate în asistența copilului să dezvolte un parteneriat constructiv și eficient.

Sarcini/Întrebări pentru autocontrol:

1. Definiți Planul educațional individualizat, indicați scopul și funcțiile lui.
2. Enumerați etapele procesului PEI și faceți o caracterizare a activităților la fiecare etapă.
3. Ce reprezintă punctele forte și necesitățile elevului?
4. Indicați caracteristicile specifice ale dezvoltării copilului care pot fi incluse în PEI.
5. Explicați în ce domenii pot fi făcute și care sunt tipurile de adaptări pentru copil în procesul de incluziune școlară.
6. Explicați esența unui curriculum individualizat la disciplina de studiu. Specificați esența noțiunilor curriculum adaptat și curriculum modificat.
7. Precizați responsabilitățile administrației instituției, psihologului școlar, dirigintelui, învățătorului/profesorului la clasă, cadrului didactic de sprijin, altor specialiști în procesul PEI.
8. Specificați rolul elevului și al părinților/reprezentanților legali ai elevului în procesul PEI.

3.3. Adaptări curriculare

Adaptare curriculară – corelarea curriculum-ului general cu posibilitățile copilului/elevului cu cerințe educaționale speciale, din perspectiva finalităților procesului de integrare/incluziune școlară și socială a acestuia.

Adaptările curriculare vin să contureze designul strategiilor pedagogice, strategiilor de evaluare, resurselor umane și/sau echipamentului personalizat de care are nevoie elevul pentru învățare.

Adaptarea curriculară presupune eliminarea barierelor inerente elevilor cu cerințe educaționale speciale existente în curriculumul general.

Adaptarea curriculumului la disciplina de studiu poate fi realizată prin *extensiune* (atunci când nu este afectat potențialul intelectual - la copiii cu deficiențe vizuale sau fizice, spre exemplu) care se realizează prin introducerea unor activități speciale pentru a veni în sprijinul însușirii unor limbaje specifice (alfabetul Braille, limbajul semnelor) și comunicării, orientării spațiale, activității de socializare și de integrare în comunitate, activității practice pe care elevul poate să o realizeze.

În cazul curriculumului adaptat, cadrul didactic la disciplina respectivă va selecta riguros și va utiliza strategii didactice (metode, procedee, tehnici etc.) care vor sprijini elevii cu cerințe educaționale speciale în procesul educațional.

Modificarea curriculum-ului presupune ca echipa implicată în elaborarea PEI să adauge în conținutul formal al curriculumului elevului ceea ce nu se află în curriculumul general sau să excludă din curriculumul general ceea ce elevul, în virtutea nivelului său de dezvoltare, nu va putea realiza.

Curriculum modificat (CM) vizează selectarea unor conținuturi din curriculumul general la disciplina școlară a unor conținuturi ce se consideră a putea fi înțelese de copiii cu cerințe speciale și renunțarea la conținuturile cu un grad ridicat de complexitate.

Curriculumul modificat presupune schimbarea finalităților educaționale/subcompetențelor stabilite în curriculumul general corespunzătoare anului de studii pentru o disciplină școlară, în funcție de potențialul de dezvoltare și necesitățile de învățare ale elevului. Aceste schimbări pot reflecta cunoștințele și abilitățile care sunt indicate în curriculumul general pentru un alt an de studii. De asemenea, pot viza mărirea sau micșorarea numărului și/sau a complexității finalităților prevăzute pentru anul respectiv de studii.

Un curriculum modificat se realizează prin accesibilizarea și diversificarea componentelor curriculumului general - copiii cu cerințe educaționale speciale sunt puși în situația de a realiza diferite activități individuale, compensatorii, terapeutice ce vizează recuperarea acestora și participarea lor la activitățile desfășurate în învățământul obișnuit. Recuperarea se referă la restabilirea, refacerea sau reconstituirea unei funcții umane, plecându-se de la premisa că

aceasta s-a pierdut (Ghergut A., 2005).

În cazul curriculumului adaptat/ modificat este importantă folosirea unor metode și instrumente de evaluare, care să asigure evidențierea progresului realizat de elevi, atât din punct de vedere al celui de asimilare de noi cunoștințe, dar, mai ales, al progresului în dezvoltarea proceselor psihice de cunoaștere și al componentelor practic aplicative.

Adaptarea curriculară în raport cu caracteristicile și potențialul individual se poate referi la diferite și variate nivele, de la cel submediu și cu întârzieri la supramediu și la copii supradotați.

Din perspectiva profesorului curriculumul individualizat pentru elev poate viza adaptări/modificări cu referință la:

- conținuturi
- strategii/metode de predare – învățare (instruire)
- mediul psihosocial al clasei
- standarde de performanță etc.

Adaptările curriculare se vor face în conformitate cu recomandările aprobate de Ministerul Educației.

Sarcini/Întrebări pentru autocontrol:

1. Definiți adaptarea curriculară și indicați rolul acesteia în organizarea procesului educațional individualizat pentru elevul cu cerințe educaționale speciale.
2. Identificați componentele structurale ale curriculumului general care pot fi adaptate/modificate pentru elevul cu cerințe educaționale speciale.

3.4. Activități de sprijin pentru copiii cu cerințe educaționale speciale, integrați în învățământul general

Activitățile și serviciile de sprijin, prestate în instituția de învățământ general, au drept scop corectarea/compensarea și remedierea dificultăților de învățare de ordin structural, organizatoric, emoțional sau de altă natură ale copiilor cu cerințe educaționale speciale.

În funcție de necesitățile specifice, copilul poate beneficia de serviciile de sprijin prestate în instituție, în comunitate sau în cadrul Serviciului de asistență psihopedagogică.

Clasificarea activităților serviciilor de sprijin pe domenii de prestare

Domenii					
psihopedagogic		terapii specifice		social	
activități/ servicii	instituția/ structura prestatoare	activități/ servicii	instituția/ structura prestatoare	activități/ servicii	instituția/ structura prestatoare
Consiliere psihopedagogică	Centrul de resurse (în instituție sau Serviciul de asistență psihopedagogică)	Servicii logopedice		Adaptări ambientale	Instituția de învățământ
Cadru didactic de sprijin		Kinetoterapie	Centrul de resurse al instituției Serviciul de asistență psihopedagogică	Servicii de transport	Autoritatea publică locală
Meditații	Instituția de învățământ	Ludoterapie	Serviciile din comunitate	Consilierea familiei	Instituția de învățământ Serviciul de asistență psihopedagogică
Recuperare educațională		Ergoterapie			
		Art-terapie			

Cadrul didactic de sprijin

Cadrul didactic de sprijin, în activitatea sa, are drept sarcină de bază dezvoltarea și promovarea activităților de asistență educațională, exercitând, în principal, următoarele atribuții:

- facilitează și susține integrarea școlară a copilului cu cerințe educaționale speciale în colectivul grupei/clasei, al instituției de învățământ;
- participă, în comun cu comisia multidisciplinară intrașcolară, cu învățătorii/cadrelor didactice pe discipline școlare, alți specialiști la:
 - elaborarea planului educațional individualizat și realizarea acestuia;
 - realizarea adaptărilor curriculare adecvate nivelului de dezvoltare a copilului cu cerințe educaționale speciale;
 - evaluarea rezultatelor aplicării programelor curriculare adaptate;

- evaluarea, revizuirea și actualizarea planului educațional individualizat;
- colaborează cu învățătorii/cadrele didactice pe discipline școlare, alți specialiști pentru realizarea planului educațional individualizat și stabilirea modalităților concrete de lucru cu copiii cu cerințe educaționale speciale;
- elaborează și implementează strategii de sprijin în toate ariile curriculare, precum și identifică resursele necesare și adecvate realizării acestora;
- realizează activități de recuperare educațională, individuale sau în grup, asistă copilul cu cerințe educaționale speciale în pregătirea temelor pentru acasă;
- colaborează cu specialiștii care realizează terapiile specifice în vederea realizării obiectivelor planului educațional individualizat;
- desfășoară, după caz, activități de tip terapeutic-ocupațional, individuale sau în grup;
- propune și realizează materiale didactice individualizate în funcție de dificultățile de învățare ale elevilor;
- acordă consultanță și colaborează cu familiile copiilor care beneficiază de serviciile cadrului didactic de sprijin.

Atribuțiile cadrului didactic de sprijin se realizează prin participări la orele de predare/activități desfășurate la clasă de către învățător/profesor în calitate de observator, consultant, co-participant; organizarea activităților în cadrul Centrului de resurse; organizarea activităților cu familia copilului asistat.

Activitatea cadrului didactic de sprijin se desfășoară în grupa/clasa în care este integrat copilul/sunt integrați copiii cu cerințe educaționale speciale; în centrul de resurse; în familia copilului asistat; în alte instituții din comunitate (unități educaționale, de agrement etc.), în care însoțește copilul.

Terapii specifice

Terapia logopedică

Terapie logopedică – prevenirea și corectarea/recuperarea tulburărilor de limbaj.

Serviciile de terapie logopedică asigură:

- prevenirea cauzelor care pot provoca tulburări de limbaj;
- depistarea și diagnosticarea timpurie a tulburărilor de limbaj;
- evaluarea limbajului prin metode și procedee specifice;
- corectarea și recuperarea deficiențelor prin aplicarea unor programe de intervenție personalizată.

Terapia logopedică este realizată de către personal autorizat și competent.

Kinetoterapia

Kinetoterapie - terapie prin mișcare efectuată prin programe de recuperare medicală care urmăresc refacerea unor funcții diminuate sau creșterea nivelului funcțional în diverse situații.

Kinetoterapia este o forma terapeutică individualizată care se realizează prin programe de exerciții fizice statice și dinamice. Programele de kinetoterapie pot fi profilactice (de prevenire), curative și de recuperare.

- Kinetoterapia *profilactică* cuprinde totalitatea metodelor și mijloacelor de intervenție prin care se urmărește: menținerea unui nivel funcțional satisfăcător, creșterea nivelului funcțional (profilaxie primară sau gimnastică de întreținere, plimbări, jogging, gimnastică aerobă, pentru menținerea stării de sănătate), aplicarea unor programe de prevenire a agravării sau de apariție a complicațiilor în dezvoltarea copilului (profilaxie secundară).
- Kinetoterapia *de tip curativ* se asociază cu cele tip profilactic și de recuperare;
- Kinetoterapia *de recuperare* reprezintă secțiunea cea mai importantă în programul de recuperare și urmărește refacerea funcțiilor diminuate, creșterea nivelului funcțional, realizarea unor mecanisme compensatorii în situații de readaptare.

Ludoterapia

Ludoterapie – terapie prin joc.

Jocul permite copiilor să asimileze ceea ce în viața reală ar putea fi dificil să înțeleagă. Este o formă de auto-terapie, un mod în care se lucrează asupra confuziilor, anxietăților și conflictelor interioare ale copilului. Acțiunile în contextul ludoterapiei trebuie să fie adaptate diferitelor necesități ale copilului, pentru a-i da acestuia siguranță, sentimentul căminului și posibilitatea unui contact normal cu cei din jur.

Jocul este un proces de învățare care oferă o gamă largă de posibilități prin care copiii își manifestă și își dezvoltă fantezia și aptitudinile.

Jocul, preocuparea activă, ajută și influențează pozitiv psihicul copilului aflat în dificultate.

Ergoterapia

Ergoterapie – terapie prin muncă

Ergoterapia face parte din seria de terapii ocupaționale. Activitățile ergoterapeutice cu ajutorul uneltelor, contribuie la progresul capacităților de coordonare individuale. Obiectivele pentru activitățile de ergoterapie includ:

- dezvoltarea deprinderilor manuale;
- dezvoltarea respectului față rezultatele muncii lor;
- consolidarea deprinderilor tehnice.

Cu ajutorul ergoterapiei copilul învață să se descurce în viața de zi cu zi cu cât mai puțin ajutor posibil. Este foarte important, ca el să poată să se descurce independent în activitatea cotidiană, să poată compensa dificultățile în dezvoltare, să-și folosească resursele pe care le mai are.

Prin intervenții ergoterapeutice copilul poate să învețe, de exemplu, să se îmbrace, să mănânce, să se spele sau să gătească. În ergoterapie se încearcă să se încadreze exercițiul într-o activitate practică care are un sens pentru copil.

Art-terapia

Art-terapie – terapie prin artă

Art-terapia face parte din seria de terapii ocupaționale și este o formă de psihoterapie care utilizează creația artistică pentru a îmbunătăți starea emoțională a copilului.

Important: În art-terapie beneficiarului nu i se cere să fie artist sau să facă pe artistul!

Art-terapia nu este educație artistică (chiar dacă în anumite momente este nevoie de o intervenție tehnică), nici artă psihopatologică (fiind un construct cultural – psihiatric, aceasta elimină dimensiunea îngrijirii), nici ergoterapie, educație – reeducație psihomotrică sau terapie corporală ori verbală.

Art-terapia este o activitate care utilizează metode, bazate pe creația artistică (teatru, muzică, desen, pictură, sculptură, modelaj, colaj etc.), având valențe psihoterapeutice, evidențiate prin obiectivarea activității imaginative într-un produs de nuanța artistică, sau prin receptarea și trăirea semnificațiilor unor asemenea produse.”

Ședințele de art-terapie pot fi atât individuale, în grup sau de grup, în funcție de particularitățile fiecărui copil.

Ca modalitate psihoterapeutică specifică, art-terapia facilitează atât comunicarea interpersonală (cu precădere în terapiile de grup) cât și cea intrapersonală (în sensul în care copilul se autodescoveră, se cunoaște).

În cadrul art-terapiei se dezvoltă reacții și atitudini pozitive, se restructurează imaginea de sine, are loc o reechilibrare afectivă, se realizează o deschidere către consilierea psihologică.

Prin destinația și finalitatea lor, terapiile contribuie la o relaționare pozitivă cu cei din jur, o adaptare facilă la viața socială și o dezvoltare armonioasă a personalității copilului.

Centrul de resurse pentru educație incluzivă

Centrul de resurse este subdiviziunea instituției de învățământ general cu practici incluzive, care acordă asistență copiilor cu cerințe educaționale speciale, integrați/incluși în învățământul general.

Centrul de resurse prestează servicii de:

- asistență educațională;
- consiliere psihologică;
- terapii specifice;
- socializare prin activități extracurriculare;
- dezvoltare a deprinderilor de autoadministrare;
- recreere etc.

Asistența educațională în centrul de resurse se realizează prin:

- desfășurarea activităților în timpul orelor, pentru elevii cu cerințe educaționale speciale care nu pot frecventa toate lecțiile pe întreaga durată a lor;
- desfășurarea activităților de sprijin educațional (meditații, suport în pregătirea temelor pentru acasă) după ore, individual sau în grupuri de 10-12 copii;
- elaborarea suporturilor didactice suplimentare, în funcție de necesitățile și potențialul de învățare al elevilor asistați;
- implicarea părinților în activitățile de recuperare/compensare educațională.

Centrul de resurse desfășoară activități de consiliere psihologică de tipul:

- consiliere individuală și de grup a copiilor cu cerințe educaționale speciale;
- consiliere părinților copiilor cu cerințe educaționale speciale.

În funcție de particularitățile de dezvoltare a copiilor și de resursele instituției, în centrul de resurse se realizează activități/terapii specifice: ludoterapie, logopedie, kinetoterapie, ergoterapie, art-terapie etc. Terapiile specifice se organizează/realizează individual sau în grupuri nu mai mari de 10-12 copii.

În centrul de resurse se organizează/realizează și activități extracurriculare, de socializare și recreere (matinee, concursuri, excursii etc.).

Programele centrului de resurse, indiferent de specificul acestora, sunt orientate și se realizează în vederea abilitării, reabilitării, dezvoltării copiilor, a deprinderilor lor de autoadministrare.

Centrul de resurse, în planificarea și realizarea activităților, colaborează cu alte instituții de învățământ, cu organele de protecție a copilului, cu agențiile/asociațiile profesionale, cu comunitățile locale, cu organizațiile neguvernamentale, cu alte instituții și organizații relevante,

în scopul orientării școlare, vocaționale/profesionale și sociale a copiilor cu cerințe educaționale speciale.

În centrul de resurse serviciile sunt prestate de către personalul didactic și didactic auxiliar angajat în instituția de învățământ general cu practici incluzive.

Toate activitățile în centrul de resurse se desfășoară conform unui orar prestabilit, aprobat de conducerea instituției incluzive.

Activitățile în centrul de resurse sunt coordonate, administrativ, de un cadru didactic de sprijin, care prezintă, semestrial, rapoarte de activitate conducerii unității de învățământ.

Din punct de vedere metodologic, activitatea centrului de resurse este coordonată de Serviciul raional/municipal de asistență psihopedagogică.

Centrul de resurse își organizează activitatea în baza planului anual, aprobat de conducerea instituției de învățământ general cu practici incluzive.

Sarcini/Întrebări pentru autocontrol:

1. Concretizați ce servicii de sprijin pot fi prestate în procesul de asistență a copilului cu cerințe educaționale speciale.
2. Identificați caracteristicile de bază (scop, atribuții) ale cadrului didactic de sprijin.
3. Descrieți esența terapiilor specifice (terapie logopedică, kinetoterapie, ludoterapie, ergoterapie, art-terapie) care se încadrează în serviciile de sprijin prestate copilului cu cerințe educaționale speciale.
4. Care este menirea centrului de resurse în instituția de învățământ general?
5. Numiți serviciile care pot fi prestate în centrul de resurse.
6. Enumerați activitățile care pot fi organizate/realizate în centrul de resurse.

Aprobat prin Hotărîrea Consiliului Național pentru Curriculum din 24.11.2011,
pus în aplicare prin Ordinul Ministerului Educației nr.952 din 06.12.2011

PLANUL EDUCAȚIONAL INDIVIDUALIZAT (structură-model) NOTĂ EXPLICATIVĂ

Abrevieri:

CES	-	<i>Cerințe educaționale speciale</i>
CMI	-	<i>Comisia multidisciplinară intrașcolară</i>
CG	-	<i>Curriculum general</i>
CA	-	<i>Curriculum adaptat</i>
CM	-	<i>Curriculum modificat</i>
PEI	-	<i>Plan educațional individualizat</i>
SAP	-	<i>Serviciul de asistență psihopedagogică</i>

Dezvoltarea educației incluzive constituie unul din obiectivele importante ale politicii și strategiilor educaționale naționale.

Planul educațional individualizat (PEI) este parte componentă a pachetului de documente curriculare care asigură dezvoltarea educației incluzive în instituțiile de învățământ general. PEI facilitează incluziunea copilului în procesul educațional general, asigură dezvoltarea psihofizică a copilului în funcție de potențialul acestuia.

La elaborarea structurii-model a PEI s-a ținut cont de rezultatele cercetărilor în domeniul educației incluzive, de conceptele teoretice (pedagogice, psihologice, etc.) validate în practica internațională și națională.

Planul educațional individualizat (structura-model) este elaborat în corespundere cu documentele de politici internaționale și naționale în domeniu, inclusiv: Legea învățământului nr.547-XIII din 21 iulie 1995; Programul de dezvoltare a educației incluzive pentru anii 2011-2020, aprobat prin Hotărîrea Guvernului Republicii Moldova nr. 523 din 11.07.2011; Strategia consolidată de dezvoltare a învățământului pentru anii 2011-2015 și Planul consolidat de acțiuni pentru sectorul educației (2011-2015), aprobate prin Ordinul ministrului educației nr. 849 din 29 noiembrie 2010 documentul 2009-D-619-fr-1 “Integrarea elevilor cu cerințe speciale în Școlile Europene”, aprobat de Consiliul Superior al Școlilor Europene în decembrie 2009, în vigoare din 5 decembrie 2009.

Ce este un plan educațional individualizat?

Planul educațional individualizat (PEI) este un instrument de organizare și realizare coordonată, coerentă a procesului educațional pentru copilul cu cerințe educaționale speciale (CES).

Abordările UNESCO (1995) vizează următoarele stări de dezvoltare a copilului cu CES:

- tulburări emoționale (afective) și de comportament;
- tulburări de limbaj;
- dificultăți de învățare;
- întârziere/dizabilitate mintală/intelectuală/ dificultăți severe de învățare;
- dizabilități fizice/neuromotorii;
- dizabilități de văz;
- deficiențe de auz.

Această listă se completează cu alte eventuale situații de **risc pentru copil**:

- copii care cresc în medii defavorizate;
- copii ce aparțin unor grupări etnice minoritare;
- copiii străzii;
- copii bolnavi de SIDA;
- copii cu comportament deviant.

Pentru copilul cu capacități deosebite (supradotat), de asemenea, poate fi elaborat și realizat PEI.

Funcțiile PEI

- identificarea și prioritizarea necesităților de învățare și dezvoltare a copilului;
- reglementarea procesului educațional pentru copilul cu cerințe educaționale speciale, asigurându-i acces echitabil la educație în instituția de învățământ general;
- definirea scopului și obiectivelor educaționale și de abilitare/reabilitare a dezvoltării pe termen scurt, mediu și lung;
- stabilirea domeniilor de intervenție individualizată cu copilul, familia, specialiștii;
- stabilirea conexiunilor între toți specialiștii/persoanele care asistă copilul în procesul educației incluzive;
- delegarea responsabilităților conform resurselor disponibile (umane, materiale și de timp), inclusiv copilului, părinților;
- monitorizarea, evaluarea și reevaluarea procesului de asistență psihopedagogică oferită copilului.

Scopul PEI

Abordarea individualizată a necesităților copilului pornește de la potențialul actual de dezvoltare psihică, fizică, socială și nivelul de dezvoltare a abilităților motorii, intelectuale, școlare etc. Elaborarea PEI se bazează pe o evaluare complexă a punctelor forte, a intereselor și necesităților elevului.

În acest context, **PEI are drept scop** stabilirea traseului de dezvoltare a copilului, în funcție de potențialul acestuia, identificând strategii, resurse, tehnologii, servicii care vor asigura realizarea acțiunilor planificate.

Etapele de elaborare și realizare a PEI

Procesul de elaborare și realizare a PEI se organizează prin parcurgerea următoarelor etape:

- I. Evaluarea primară/inițială a copilului.
- II. Evaluarea complexă multidisciplinară a dezvoltării copilului;
- III. Constituirea echipei de elaborare a PEI și repartizarea sarcinilor;
- IV. Elaborarea PEI;
- V. Realizarea PEI;
- VI. Monitorizarea, revizuirea și actualizarea PEI.

PEI se revizuieste/actualizează periodic, de regulă semestrial. În urma revizuirii/actualizării pot fi modificate/actualizate anumite compartimente ale PEI, în funcție de rezultatele evaluării elevului.

Elaborarea, realizarea și revizuirea/actualizarea PEI se face în colaborare cu toți factorii implicați în asistența copilului (cadre didactice de predare, de sprijin și manageriale, psiholog școlar, medic de familie, specialiști în terapii specifice, asistent social, părinți/reprezentanți legali ai copilului etc.).

PEI este:

- un produs curricular, care include rezumatul punctelor forte, intereselor și de nevoilor elevului, astfel încât finalitățile în materie de studiu, stabilite pentru elev în anul școlar respectiv, pot să difere de finalitățile și conținuturile educaționale stabilite în Curriculum-ul general;
- un plan de acțiuni care vin să răspundă necesităților specifice ale elevului în organizarea procesului educațional prin modificări sau adaptări curriculare;
- un suport pentru personalul didactic în vederea organizării demersului educațional în funcție de progresele elevului;
- un plan elaborat, realizat, revizuit/actualizat de către personalul instituției de învățământ;

- un document de lucru flexibil, care poate fi modificat la necesitate;
- un instrument de responsabilizare a elevului, părinților acestuia, altor persoane care, conform planului, sunt chemate să ajute elevul în atingerea obiectivelor și finalităților care i-au fost stabilite;
- un dosar care se completează continuu și care reflectă traseul de dezvoltare a elevului.

PEI se revizuieste cel puțin la finele fiecărui semestru. În urma revizuirii/actualizării pot fi modificate/actualizate anumite compartimente ale PEI, în funcție de rezultatele evaluării elevului.

Comisia multidisciplinară intrașcolară (CMI) asigură procesul de elaborare, realizare, monitorizare și revizuire/actualizare a PEI. CMI prezintă PEI, spre examinare și aprobare, Consiliului profesoral al instituției. Decizia consiliului privind aprobarea PEI se validează prin ordin al directorului instituției.

Modificările PEI se examinează de CMI. Deciziile CMI privind modificarea PEI se validează prin ordin al directorului instituției.

PLAN EDUCAȚIONAL INDIVIDUALIZAT

(structură-model)

Perioada de realizare _____

1. Date generale despre elev

Numele, prenumele elevului: _____

Data nașterii _____

Clasa _____ Anul de studii _____

Recomandarea Serviciului de asistență psihopedagogică (raional/municipal/de sector) privind formele de implicare a elevului în activitățile educaționale la nivel de clasă și instituție:

- totală
- parțială
- ocazională (în cazul instruirii la domiciliu)

2. Date privind evaluarea elevului

(Se vor înregistra informații generalizate privind evaluările docimologice, medicale, psihologice, ale competențelor de comunicare/ limbaj, ale comportamentelor etc., (din raportul Serviciului de asistență psihopedagogică, perfectat în urma evaluării elevului))

<i>Sursa de informare</i>	<i>Domeniul</i>	<i>Data</i>	<i>Rezumatul concluziilor</i>

3. Punctele forte și necesitățile elevului

<i>Puncte forte</i>	<i>Necesități</i>

4. Necesită servicii de sprijin

Da (a indica în spațiile de mai jos) Nu

5. Servicii ce urmează a fi prestate de către personal didactic și non-didactic

(în afara lecțiilor)

(Se vor planifica în conformitate cu recomandările SAP)

<i>Denumirea serviciului</i>	<i>Specialistul care va presta, locul</i>	<i>Data încadrării elevului în serviciu</i>	<i>Periodicitatea/frecvența</i>

6. Caracteristici specifice ale elevului, asistență/intervenție

(Pot fi indicate, în funcție de caz, și caracteristici privind limbajul, gândirea, imaginația, memoria, atenția, tipul de inteligență, afectivitatea/emotivitatea, temperamentul, stilul de învățare)

Domeniu de dezvoltare	Descriere succintă a caracteristicii	Acțiuni planificate	Rezultate/competențe scontate
Emoțional			
Motor			
Cognitiv			
Verbal			
Social			

7. Discipline de studiu

(Se va indica dacă finalitățile educaționale vor corespunde curriculum-ului general (CG), vor fi necesare adaptări curriculare - curriculum adaptat (CA) sau vor fi stabilite finalități educaționale diferite – curriculum modificat(CM))

Nr. crt	Disciplina de studiu	CG	CA	CM	Nr. crt.	Disciplina de studiu	CG	CA	CM
1.					11.				
2.					12.				
3.					13.				
4.					14.				
5.					15.				
6.					16.				
7.					17.				
8.					18.				
9.					19.				
10.					20.				

Este scutit de studierea unor discipline școlare (la nivelul învățământului primar) sau unele discipline sunt substituite cu alte cursuri/materii (la nivelul învățământului secundar)

Da (a indica disciplina/disciplinele în spațiile de mai jos) Nu

8. Adaptări

Adaptările sunt aceleași pentru toate disciplinele (în caz contrar se va specifica)

Adaptări de mediu (ambientale)	Adaptări psihopedagogice	Adaptări în materie de evaluare

Necesită echipament specializat

Da (a indica în spațiile de mai jos) Nu

9. Curriculum individualizat la disciplină

(Se va elabora curriculumul individualizat pentru fiecare disciplină de studiu, care necesită CA sau CM)

Disciplina de studiu _____

Finalități de învățare (Se vor indica subcompetențele care urmează să le formeze elevul pe parcursul anului/semestrului)	Conținuturi	Strategii/tehnologii didactice (Activități de învățare conforme cerințelor educaționale speciale ale elevului)	Strategii de evaluare (se vor indica strategiile specifice de evaluare pentru fiecare finalitate proiectată)

10. Evaluări

(Se vor planifica evaluări medicale, psihologice, docimologice, alte)

Tipul evaluării	Perioada	Note privind data realizării evaluării (data realizării activității de evaluare, specialistul care a evaluat etc.)

11. Activități de pregătire a tranziției elevului

(la alt nivel de învățământ (liceu, școală profesională ș. a.) sau pentru facilitarea inserției sociale și angajării în câmpul muncii)

Activitatea planificată	Responsabil	Periodicitatea / data

12. Surse de informare în procesul de elaborare a PEI

SAP (raional/municipal/de sector)

PEI precedent

Părinții/tutorele

Elevul

Alte (de indicat) _____

13. Membrii echipei de elaborare a PEI:

Nume, prenume	Funcția	Semnătura

14. Consultarea PEI cu părinții/reprezentanții legali și elevul

PEI a fost consultat cu părinții/reprezentanții legali:

Numele, prenumele părintelui/reprezentantului legal _____

Semnătura _____ data _____

PEI a fost consultat cu elevul (dacă acesta are vârsta de 16 ani și mai mult):

Semnătura _____ data _____

15. Plan de consultare a părinților/reprezentanților legali în procesul de elaborare/realizare/evaluare a PEI

Activități	Data	Responsabil	Rezultate scontate

Directorul instituției de învățământ _____

(semnătura)

„_____” _____ 20_____

16. Monitorizarea progresului în dezvoltarea copilului

(Se va completa pe domenii de către specialiștii care asistă copilul)

Domeniul/ disciplina de studiu	Progrese înregistrate			
	Pe parcursul semestrului I al anului de studii _____	La finele semestrului I al anului de studii	Pe parcursul semestrului II al anului de studii	La finele anului de studii _____

Referințe bibliografice:

1. Bolboceanu A. ș.a. Inclusiv EU. Studiul eficienței experiențelor de incluziune a copiilor cu CES, dezvoltate în instituțiile de învățământ general din Republica Moldova. Chișinău: Centrul de zi „Speranța”, Centrul de resurse pentru promovarea educației incluzive „Inclusiv EU”, Institutul de Științe ale Educației, 2010.
2. Cook R., E, Tessiwer, A., Armbruster, V., B, Adapting Early Childhood Curricula for chilgren with Special Needs, Merril, Columbus, Toronto, London, melboorne, 1087.
3. Curriculum diferențiat și personalizat, Ed. Polirom, Iași. Crișan, A., 1998.
4. Curriculum și dezvoltare curriculară: un posibil parcurs strategic, Revista de Pedagogie, nr.3-Vrășmaș Traian, Învățământul integrat și/sau incluziv pentru copiii cu cerințe educative speciale, Aramis, 2001, p.100-116, 210-211.
5. Dandara O. ș. a. Pedagogie: Suport de curs. Universitatea de Stat din Moldova, 2010.

6. Danii A., Popovici D.-V., Racu A. *Intervenția psihopedagogică în școala incluzivă*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2007.
7. *Design universal pentru învățare. Un ghid pentru profesori și specialiști în educație*. Ed. Mirton, Timișoara 2008.
8. Gergut A. *Psihopedagogia persoanelor cu cerințe speciale. Strategii diferențiate și incluzive în educație* (ediția a II-a), editura Polirom, 2006.
9. *Ghid pentru cadre didactice de sprijin (CDS)*, Asociația RENINCO România, Ministerul Educației și Cercetării, UNICEF, Editura Vanemonde, 2005.
10. *La planification de l'enseignement individualise. Normes et lignes directrices. Guide des éducateurs*. Ile-di-Prince-Edouard. Canada, 2005.
11. Racu A., Popovici D.-V., Danii A. *Educația incluzivă. Ghid pentru cadrele didactice și manageriale*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2010.
12. *Synthesis Report and Chapter 8 Romania, in Education Policies for Students at Risk and those with Disabilities in South Eastern Europe: Bosnia-Herzegovina, Bulgaria, Croatia, Kosovo, FYR of Macedonia, Moldova, Montenegro, Romania and Serbia*. ©2007, Organizația pentru Cooperare Economică și Dezvoltare (OECD), Paris.
13. Vărășmaș T. *Învățământul integrat și/sau incluziv*. București: Aramis, 2001.

CAPITOLUL IV.

PARTENERIATUL ÎN EDUCAȚIA INCLUZIVĂ

4.1. Parteneriatul educațional – abordări conceptuale

4.2. Colaborarea între școală și familie în procesul educației incluzive

4.3. Implicarea comunității în activitatea școlii incluzive

Concepte-cheie: parteneriat educațional, implicare activă, implicare pasivă, implicare formală, implicare informală, echipa de sprijin, comunitate, resurse comunitare, mobilizator comunitar.

4.1. Parteneriatul educațional – abordări conceptuale

Pornind de la faptul că comunitatea socială constă dintr-un ansamblu de colectivități ce exercită influențe asupra generației în creștere, care se cer corelate și coordonate, cercetătorii în domeniu au inclus în circuitul științific conceptul de **parteneriat educațional**. În pedagogia contemporană, conceptul menționat tinde să devină unul central și denotă „abordarea de tip curricular, flexibilă și deschisă a problemelor educative”, reliefând *atitudinea și relația* actorilor sociali care devin parteneri în domeniul educației.

În aspect de atitudine, parteneriatul educațional presupune:

- acceptarea acțiunilor și influențelor educative;
- egalizarea șanselor pentru a participa la o acțiune educativă comună.

În aspect de relație, parteneriatul educațional presupune:

- comunicare optimă între actorii sociali care participă în educație;
- colaborarea actorilor educaționali sub diverse forme și modalități, orientate spre formarea personalității copilului;
- cooperarea în domeniul interrelațiilor și unirea eforturilor pentru realizarea acțiunilor educative comune;
- interacțiunea și feed-back-ul acceptat și realizat de toți partenerii.

Definirea conceptului de parteneriat educațional este propusă în literatura de specialitate la nivelul unui concept operațional (Sorin Cristea, 2000). Din această perspectivă, parteneriatul educațional constituie:

- un angajament într-o acțiune comună negociată;
- un aport de resurse, de schimbări, de contacte, de rețele asociate în termeni constructivi;
- o prestare de servicii realizate de actorii sociali;
- un acord de colaborare între parteneri egali care activează, de comun acord, pentru realizarea scopului;

- un cadru instituțional de soluționare a unor probleme comune, prin acțiuni coerente, pornind de la definirea obiectivelor-cadru cu repartizarea clară a responsabilităților și a procedurilor de evaluare (într-un spațiu și timp delimitat).

Parteneriatul educațional reprezintă o formă de comunicare, cooperare și colaborare în sprijinul copilului la nivelul procesului educațional, care se desfășoară în paralel cu procesul instructiv-educativ, având caracter prospectiv și continuu.

Parteneriatul realizează două **funcții generale complementare**:

- **funcția de deschidere organizațională** a școlii spre instituții și personalități aflate în afara sistemului de învățământ;
- **funcția de acțiune sinergetică** exercitată în interiorul sistemului de învățământ (privit în sens larg) și în exteriorul sistemului de învățământ (privit în sens restrâns) – relația școlii cu alte instituții sociale implicate în mod direct și indirect în realizarea finalităților educației.

Tipurile de parteneriat educațional sunt diferite în funcție de următoarele criterii:

- **domeniul abordat**: parteneriat cultural, economic, de asistență socială etc.;
- **sfera de acțiune**: parteneriat intern sau extern;
- **modul de funcționare**: parteneriat de promovare, de realizare, parteneriat bazat pe diferite rețele de colaborare.

Un parteneriat eficient implică nu numai acțiuni de decizie, proiectare, realizare și monitorizare, ci și eforturi comune în respectarea unor norme etice general acceptate.

Rolul parteneriatului educațional se amplifică în contextul dezvoltării și promovării educației incluzive, care presupune o nouă orientare cu accent pe cooperare, educație socială și valorizarea relațiilor interumane. Sunt reconsiderate scopurile, obiectivele și formele de organizare a educației, este reevaluată atitudinea statului și societății față de copiii, tinerii, adulții cu nevoi speciale, excluși și/sau marginalizați.

Alături de beneficiarii direcți, educația incluzivă are efecte și asupra unor categorii de beneficiari indirecți:

- familiile/părinții;
- cadrele didactice din instituțiile de învățământ;
- specialiștii din domeniile conexe;
- autoritățile publice centrale și locale;
- comunitatea/societatea.

În acest context, procesul de dezvoltare și promovare a educației incluzive implică participarea unui șir întreg de actori, în special a autorităților publice centrale și locale, familiei, instituțiilor de educație, instituțiilor de cercetare, formare profesională inițială și continuă, serviciilor comunitare și societății civile. Astfel, *Programul de dezvoltare a educației incluzive în Republica Moldova pentru anii 2011 - 2020* definește distinct atribuțiile fiecărui actor în cadrul parteneriatului educațional.

În concluzie, la etapa actuală, societatea conștientizează progresiv faptul responsabilității multiple în implementarea educației incluzive, accentul fiind evident transferat spre colaborare și parteneriat educațional. Parteneriatul educațional, în calitatea sa de relație socială, înglobează acel ansamblu de interrelații al actorilor/agenților educaționali, asigurând, astfel, integrarea socială a copilului/elevului. Important este să se asigure o dezvoltare permanentă și progresivă a acestui proces.

Sarcini/Întrebări pentru autocontrol:

1. Definiți parteneriatul educațional.
2. Specificați funcțiile parteneriatului educațional.
3. Elucidați experiențe de succes cu privire la parteneriatul educațional din comunitatea dumneavoastră.
4. Numiți și caracterizați actorii parteneriatului educațional în promovarea educației incluzive.

4.2. Colaborarea între școală și familie în procesul educației incluzive

În procesul de promovare a educației incluzive, în cadrul parteneriatului educațional un rol deosebit revine colaborării între școală și familie, care, în calitate de parteneri, au obiective comune, bazate pe principii de reciprocitate. Astfel, cadrele didactice și părinții sunt uniți de dorința comună de a-i sprijini pe copii în dezvoltare. În acest parteneriat, fiecărui actor îi revine un rol anume.

Rolurile parentale de bază se realizează în cadrul familiei, precum și în relațiile de tip „școală – familie” și țin de *creștere, învățare și modelare*. În interiorul structurii extinse „familie – școală”, părinții trebuie să realizeze roluri de *învățare, acțiune, sprijinire și luare de decizii*. În mod normal, părinții folosesc toate aceste roluri variate în complex, dar le accentuează pe unele, în funcție de situația dictată de familie sau de relația „școală – familie” (Schaefer, 1985).

Rolurile cadrelor didactice, esențiale procesului de parteneriat, includ rolurile *centrate pe familie: de sprijin, educare și îndrumare*.

Rolurile care vizează **implicarea familiei în activitățile școlii** și ale clasei țin de *îngrijire, susținere, ghidare și luare a deciziilor*. Împreună, părinții și cadrele didactice pot sprijini parteneriatul prin comportamente de *colaborare, planificare, comunicare și evaluare*. (Epstein și Dauber, 1991; Swick, 1991).

Părinții și cadrele didactice au responsabilități multiple și sunt în permanență sub presiunea timpului, într-o societate în continuă schimbare. În aceste condiții, parteneriatul „școală –

familie” se integrează în procesul de învățare, determinând succesul acestuia. Cadrelor didactice le revine rolul de liant care menține colaborarea și, prin instrumente eficiente, maximizează beneficiile școlii pentru toți copiii și pentru familiile acestora.

În literatura de specialitate (Fruchter, 1992) au fost identificate patru **principii** iminente pentru îmbunătățirea rezultatelor școlare ale copiilor:

- Părinții sunt primii profesori ai copiilor și au o influență permanentă asupra valorilor, atitudinilor și aspirațiilor acestora.
- Succesul educațional al copiilor cere o congruență între ceea ce se predă în școală și valorile exprimate acasă.
- Cei mai mulți dintre părinți – indiferent de statutul economic, de nivelul educațional și/ sau mediul cultural, sunt puternic interesați de educația copiilor și pot oferi un sprijin substanțial, dacă li se oferă cunoștințe și oportunități specifice.
- Școlile trebuie să preia conducerea în eliminarea sau cel puțin reducerea barierelor tradiționale în implicarea părinților.

În accepția UNICEF (1993), parteneriatul instituției de învățământ cu familia/părinții reprezintă o strategie care și-a demonstrat eficiența acolo unde a fost aplicată, iar bunele practici implementate deja confirmă că acesta se poate realiza în baza următoarelor **principii fundamentale**:

- părinții sunt considerați de personalul școlii ca participanți activi în educația copiilor, care aduc o contribuție reală și valoroasă în acest demers;
- părinții participă realmente în luarea deciziilor referitoare la activitățile școlii (ex.: modificarea orarului etc.);
- tuturor părinților li se oferă oportunități de participare activă la experiențele educaționale ale copiilor lor;
- copilul/elevul este tratat drept actor activ în relația “școală – familie”;
- responsabilitatea dezvoltării și evoluției copilului, dar și succesele obținute, se împart între școală și părinți;
- relația “școală – familie” constituie fundamentul restructurării procesului educațional, precum și al dezvoltării comunității;
- eficiența profesională a personalului școlii (cadrelor didactice, managerilor) se va maximiza prin dezvoltarea unor competențe concrete, esențiale conexiunii cu părinții și comunitatea.

Scopurile aferente acestor principii ar fi:

- să ajutăm școlile să privească parteneriatele cu familiile ca pe o primă resursă, și nu ca pe un ultim refugiu în promovarea învățării și a dezvoltării;

- să stabilim colaborarea „școală-familie” la nivel național ca pe un standard al politicilor educative.

În acest context, *Programul de dezvoltare a educației incluzive în Republica Moldova pentru anii 2011-2020* definește distinct **rolul părinților** în parteneriatul „școală-familie” în promovarea educației incluzive. Astfel, părinții:

1. au dreptul și obligația de a colabora cu organele și instituțiile de învățământ în vederea școlarizării și realizării obiectivelor educaționale și de dezvoltare a acestuia;
2. sînt parte integrantă a procesului de educație a copiilor lor, prin participarea la procesul de evaluare multidiscplinară a dezvoltării copilului; implicarea în luarea deciziilor vizînd copilul și în programele de abilitare/reabilitare continuă a dezvoltării copilului participarea și asistarea/suștinerea copilului la toate activitățile ce țin de elaborarea, implementarea, revizuirea și actualizarea planului educațional individualizat, alte activități în care este implicat copilul.

Pe de altă parte, **instituțiilor de învățămînt** li se recomandă să organizeze activități de tipul Școala părinților, Academia părinților etc., în cadrul cărora părinții beneficiază de informare și instruire privind educația incluzivă. Procesul de implicare a familiei/părinților în parteneriatul „școală-familie” se realizează în câteva modalități: **activ și pasiv, formal și informal**.

Implicarea activă	- Reprezintă sprijinirea activităților școlare și ajutorul la clasă oferit de părinți.
Implicarea pasivă	- Se realizează prin diverse forme, inclusiv semnarea de către părinți a înștiințărilor primite de la școală sau asigurarea că elevii (copiii lor) au toate cele necesare pentru școală, atunci când pleacă de acasă.
Implicarea formală	- Este participarea părintelui la activitățile unui grup de lucru (comitet) din școală, la nivelul căruia se iau decizii care vizează școala, cum ar fi: asociația părinților, Consiliul de administrație, grup/grupuri de sprijin, Grup de lucru constituit în instituție pentru realizarea unui anumit obiectiv etc.
Implicarea informală	- Are loc atunci cînd părintele vine la școală să discute despre progresele copilului său, participă la activitățile organizate în școală, activează ca voluntar etc.

În școala cu practici incluzive, parteneriatul dintre personalul școlii și părinții elevilor cu cerințe educaționale speciale poate contribui la progresul acestora. Dacă părinții sunt realmente interesați de progresul copilului și manifestă disponibilități de colaborare cu personalul școlii, atunci informațiile pe care le pot oferi cadrului didactic despre copil pot reprezenta o bază pentru luarea celor mai adecvate decizii. La rîndul său, cadrul didactic poate ajuta părinții să devină mai sistematici și mai eficienți în acțiunile educative realizate în mediul familial. Prin urmare,

orice demers educativ eficient cere o **coordonare a acțiunilor între cadrele didactice și părinți**, nu numai la nivelul *obiectivelor propuse* pentru realizare, dar și în privința *metodelor, tehnicilor, formelor de activitate și a feedback-ului*.

În acest context, în parteneriatul educațional, pot fi utilizate diverse forme de acordare de sprijin familiilor de către cadrele didactice, inclusiv:

- **Comunicarea informațiilor.** Primirea și oferirea informațiilor părinților, organizarea ședințelor cu părinții în scopul revizuirii opțiunilor educaționale pentru copiii acestora și identificarea căilor de soluționare a problemelor existente.
- **Accesul la comunitate.** Nici un program nu poate să satisfacă integral nevoile unei familii cu un copil cu nevoi educaționale speciale. În procesele respective urmează a fi antrenați/contractați alți furnizori de servicii și consolidate legăturile cu organizațiile din comunitate, din instituțiile religioase, alte școli, grupuri civice și profesionale etc. Aceste eforturi vor oferi un răspuns vast și complet la nevoile familiilor care solicită ajutor. Accesul larg la viața comunității este de asemenea un mod de a spori considerabil resursele financiare insuficiente necesare promovării educației incluzive.
- **Facilitarea etapei de tranziție.** Planificarea întocmită cu grijă, precum și acțiunile bine gândite, duc la diminuarea stresului care însoțește trecerea oricărui copil de la viața de acasă la viața școlară. Pregătirea copiilor cu CES pentru etapele de tranziție de succes implică colaborarea cadrelor didactice cu familia copilului, cu furnizorii de servicii în programele noi și cele anterioare ale copilului. Pentru a facilita integrarea copiilor în noile programe, cadrele didactice trebuie să stimuleze abilitățile funcționale ale acestora, participarea socială, independentă și de grup.
- **Suport în formarea abilităților de autoadministrare.** Copiii aflați în situații de dificultate se descurcă mult mai greu în dobândirea abilităților de autoadministrare, din cauza complexității acestor activități. Cadrele didactice și părinții trebuie să trateze copilul individual, ținând cont de prioritățile lui, atunci când stabilesc obiectivele pentru formarea abilităților de autoadministrare.
- **Suport în formarea abilităților sociale.** Copiii cu cerințe educaționale speciale vor beneficia în activitățile zilnice de interacțiunea cu ceilalți copii și adulți. Supravegherea atentă, formularea întrebărilor, comunicarea și participarea copiilor sunt câteva exemple de activități care stimulează interacțiunea socială pozitivă. Cadrul didactic poate reduce barierele sociale dintre copiii din cadrul unei clase prin planificarea unor activități care să stimuleze prietenia dintre copii.
- **Facilitarea participării independente și participării în grup.** Participarea independentă și participarea activă în grup sunt abilități esențiale pentru un copil care este pe punctul de a experimenta cu succes un program de incluziune. Copiii cu CES au nevoie de condiții pentru a-și exersa zi de zi abilitățile în contextul activităților din clasă. Cadrele

didactice pot ajuta copiii să dobândească abilități de participare activă și independentă prin folosirea unui limbaj clar și concis.

Astfel, asistând părinții și oferind informații specifice despre noile oportunități pe care școala le oferă pentru dezvoltarea și creșterea copilului lor, cadrele didactice pot contribui ca integrarea acestuia să se desfășoare într-un mod firesc.

În opinia cadrelor didactice, a părinților și a elevilor, o condiție importantă a unui program reușit de integrate îl constituie colaborarea reciprocă și colaborarea cu specialiștii (Statuback și Stamback, 1996), care se materializează în **formarea unor grupuri de sprijin**. Specialiștii cu abilități și pregătire specială (psihologii, psihiatrii, asistenții sociali, nutriționiștii, specialiștii în logopedie, în terapia muncii și cultura fizică, etc.), implicați în activitatea de sprijin a dezvoltării copiilor cu CES, pot oferi suport cadrelor didactice care elaborează programe de incluziune. Succesul colaborării în promovarea respectării drepturilor copiilor și asigurarea incluziunii copiilor cu cerințe educaționale speciale ține de ajutorul și sprijinul reciproc al participanților.

O modalitate de implicare a părinților în educația incluzivă este și organizarea **centrelor de resurse în școli**, în cadrul cărora se conțin și pot fi oferite:

- informații despre evenimentele și programele curente din școală;
- materiale care-i ajută pe părinți să-și asiste copiii în învățare;
- jocuri, cărți și casete video care pot fi utilizate cu copiii acasă;
- personal de sprijin/consultant care instruește persoanele ce au în îngrijire copii în diverse domenii, inclusiv cum să utilizeze materiale oferite de școală;
- „Colțișorul părintelui” amenajat confortabil; un loc pentru comunicare reciprocă, precum și cu cadrele didactice etc.

Centrele de resurse în școli pot fi folosite în mai multe scopuri:

- ca spațiu pentru ateliere de lucru sau ședințe cu părinții;
- ca locație pentru întâlniri informale, discuții individuale „părinte-profesor” sau „părinte-director”;
- pentru recrutarea voluntarilor;
- pentru informare și îndrumare în legătură cu oportunitățile oferite de învățământul preuniversitar, de serviciile comunității, precum și de alte instituții interesate în educația tinerilor.

Centrul de resurse organizează diferite activități prin colaborare cu alte instituții de învățământ, cu organele de protecție a copilului, cu agențiile/asociațiile profesionale, cu comunitățile locale, cu organizațiile neguvernamentale, cu alte instituții și organizații relevante, în scopul orientării școlare, vocaționale/profesionale și sociale a copiilor cu cerințe educaționale speciale.

O altă modalitate de realizare a parteneriatului „școală – familie” sunt activitățile de instruire de tip **Școala părinților/ Academia părinților/ateliere cu părinții**, care solicită planificare

riguroasă și realizare conform obiectivelor proiectate, în cadrul unui proces gradual care prevede:

1. Evaluarea nevoilor părinților;
2. Identificarea resurselor;
3. Informarea/recrutarea părinților;
4. Furnizarea serviciilor de susținere;
5. Evaluarea rezultatelor.

Sugestii pentru dezvoltarea unor parteneriate de succes:

1. Nu există o abordare unică potrivită tuturor tipurilor de parteneriat.
2. Perfecționarea și dezvoltarea actorilor parteneriatului reprezintă o investiție esențială.
3. Comunicarea reprezintă temelia unui parteneriat eficient.
4. Flexibilitatea și diversitatea reprezintă cheia succesului.
5. Instruirea, asistența și fondurile oferite din sursele externe școlilor se consideră un avantaj.
6. Schimbarea înseamnă/necesită timp. Dezvoltarea unui parteneriat de succes „familie – școală” necesită un efort continuu în timp, iar soluționarea unei probleme determină apariția a noi provocări.
7. Efectele parteneriatului urmează a fi evaluate în mod regulat, folosind indicatori multipli.

Sarcini/Întrebări pentru autocontrol:

1. Argumentați importanța implicării familiei în realizarea unui parteneriat educațional eficient.
2. Definiți specificul implicării formale și informale a părinților în viața școlii comunitare.
3. Argumentați necesitatea constituirii unei echipe de sprijin pentru realizarea educației incluzive.
4. Specificați beneficiile parteneriatului „școală – familie”.
5. Descrieți modalitățile de realizare a parteneriatului „școală – familie”.
6. Descrieți activitatea unui centru de resurse pentru părinți dintr-o școală.

4.3. Implicarea comunității în activitatea școlii incluzive

În parteneriatul educațional un rol aparte revine comunității – entitate social-umană, ai cărei membri sunt legați prin faptul că locuiesc pe același teritoriu, iar relațiile sociale stabilite între ei

sunt constante și consolidate în timp (C. Zamfir, L. Vlăsceanu). Comunitatea reprezintă una din principalele surse de soluționare a unui spectru larg de probleme sociale. Comunitatea dispune de resurse neutilizate a căror mobilizare ar putea fi utilă celor aflați în dificultate. Este foarte important a identifica resursele comunității și a le orienta spre școala incluzivă.

Pentru a spori eficiența școlii incluzive pot fi utilizate toate resursele existente în comunitate, inclusiv:

- organizațiile funcționale (grădinița, centrul medical, biserica, ONG-le active, organizațiile din sectorul privat etc.);
- membrii comunității (persoane cu influență, oameni de afaceri, lideri de opinie, specialiști etc.).

Scopul implicării comunității în activitatea școlii incluzive constă în mobilizarea tuturor resurselor disponibile în comunitate în vederea eficientizării procesului de identificare și soluționare a necesităților și problemelor cu care se confruntă școala, părinții și/sau elevii cu CES. Implicarea comunității în activitatea școlii incluzive are menirea de a-i ajuta pe elevi și părinți să-și dezvolte capacități fizice, intelectuale, spirituale, emoționale și sociale maxime, precum și promovarea drepturilor copiilor și părinților, tratarea acestora de la egal la nivel de comunitate, indiferent de diferențele individuale.

Abordarea problemelor tuturor elevilor la nivel de comunitate demonstrează că aceasta nu este indiferentă față de problemele cu care se confruntă elevii și se implică activ în soluționarea lor. Totodată, școlile, care atrag comunitatea în activitatea pe care o desfășoară, sunt considerate mai mult centre de sprijin pentru comunitatea respectivă și nu doar locul unde elevii însușesc cunoștințe.

Cum putem implica actorii sociali/comunitatea în parteneriatul educațional? Câteva tipuri de implicare s-au demonstrat a fi utile în crearea unor parteneriate școlare eficiente cu familiile și comunitatea. Astfel, modelul de participare prezentat mai jos furnizează o structură în jurul căreia școala își poate organiza eforturile pentru a amplifica participarea:

Încurajați membrii comunității să:

- participe la activitățile școlii;
- ajute la coordonarea unei activități școlare (un grup muzical, cerc de dansuri etc.);
- acționeze ca voluntari în școală, ajutând, de exemplu, la procesul de predare;
- activeze într-un grup de lucru din școală, de exemplu în Consiliul de administrație;
- furnizeze servicii comunitare din cadrul școlii, cum ar fi utilizarea acesteia ca o bază pentru servicii sanitare și sociale, coordonate de instituții publice sau de ONG-uri.

Colaborarea dintre agenții/instituții/ONG-uri

- Implicați agenții/alți actori din localitate în procesul de predare/învățare din școală (ex.: invitația unui reprezentant ONG pentru protecția mediului la o lecție de geografie);

- Invitați la școală un furnizor de servicii publice sau un reprezentant de ONG, pentru a vă ajuta la predare sau la soluționarea altor chestiuni (ex.: căutarea unui loc de muncă);
- Invitați la școală reprezentanți ai diverselor agenții (ex.: agențiile de protecție a copilului, agențiile care activează în domeniul delincvenței juvenile etc.), care ar acorda suport în realizarea activităților cu copii cu cerințe educaționale speciale;
- Colaborați cu alte agenții care se ocupă de copiii/elevii cu cerințe educaționale speciale.

Un rol deosebit în implicarea comunității în activitatea școlii incluzive aparține cadrelor didactice. Cadrul didactic este persoana - resursă și un facilitator care ajută comunitatea:

- să se implice în activitatea școlii incluzive, să găsească soluții și să elaboreze tactici de susținere a incluziunii sociale a copiilor cu nevoi educaționale speciale;
- să convingă deținătorii de resurse (consiliul local, consiliul raional, agenții economici, ONG-urile) să investească în soluționarea unor probleme și/sau satisfacerea unor necesități ale copiilor cu nevoi educaționale speciale.

În calitate de mobilizator al implicării comunității în activitatea școlii incluzive **cadrlui didactic** îi revine rolul:

- de a furniza informații corecte tuturor membrilor comunității despre drepturile copiilor de a beneficia de educația școlară comunitară și a asigura că toate informațiile sunt corect interpretate și colectate;
- de a elimina informațiile incorecte despre copiii cu cerințe educaționale speciale sau dizabilități, în special cele care descurajează așteptările sau pot crea ulterior atitudine de neplăcere sau neîncredere;
- de a contribui la coordonarea activității resurselor umane din comunitate capabile să sporească calitatea integrării copiilor cu CES în școala incluzivă;
- de a stimula membrii comunității să participe în dezvoltarea școlii incluzive prin acțiuni comunitare;
- de a se angaja în activități care promovează creșterea eficienței, capacității și puterii membrilor comunității;
- de a asigura că fiecare decizie cu privire la copiii cu CES sau dizabilități este percepută corect și utilizată în interesul superior al copilului, familiei și al întregii comunități.

Un alt aspect important este capacitatea cadrelor didactice de a discuta cu persoanele-cheie, care vin în contact cu un număr mare de cetățeni, dar și cu grupuri dezavantajate sau persoane aflate într-o situație de dificultate. Aceștia sunt de multe ori și formatorii de opinie în comunitățile din care provin, și pot fi: medicul, polițistul, profesorii, preotul din sat, proprietarul unui magazin, șefii de asociații agricole, etc. Tot aici se includ și liderii informali din comunitate, care, deseori, într-o măsură mai mare decât liderii formali se bucură de încrederea oamenilor.

Cadrelor didactice trebuie să contribuie la crearea în comunitate a unei atmosfere de toleranță și respect pentru diversitate.

În procesul de implicare a comunității în viața școlii incluzive cadrele didactice, managerii școlari pot utiliza diferite strategii de comunicare, metode și tehnici de lucru cu comunitatea, în funcție de obiectivele formulate. Cele mai frecvent utilizate **metode de informare și mobilizare** a membrilor comunității în vederea implicării în activitatea școlii incluzive sunt următoarele:

1. **Anunțuri și panouri informative**, amplasate în locurile publice, scrise cu caractere mari, vizibile de la distanță. Panourile informative trebuie să cuprindă atât informație scrisă, cât și grafică (fotografii, desene). Informația de pe panouri trebuie să fie actualizată la necesitate (o dată în săptămână/lună etc.). Limbajul informației trebuie să fie accesibil. Panourile trebuie să fie executate în culori vii și să cuprindă atât informație oficială, cât și noutăți din viața comunității.
2. **Contactarea directă, „din casă în casă”, a membrilor comunității.** Vizitele la domiciliu asigură transmiterea directă a informației utile membrilor comunității. Un alt avantaj al acestei tehnici rezidă în posibilitatea de a vedea reacția oamenilor la informația oferită. Pentru a spori credibilitatea informației difuzate „din casă în casă”, echipele trebuie să fie constituite din tineri, consilieri locali, lideri non-formali ai comunității. Este foarte important ca persoanele ce transmit mesajele să fie bine documentate astfel încât informația să fie identică, indiferent cine a fost mesagerul.
3. **Informarea în timpul evenimentelor din comunitate.** Evenimentele sportive, culturale, religioase etc. din comunitate constituie prilejuri potrivite pentru difuzarea informațiilor de interes public. Un rol deosebit în acest proces îi revine primarului comunității, directorului instituției de învățământ, asistentului social sau altor persoane cu statut și influență în rândul membrilor comunității.
4. **Participarea instituțiilor educative în mobilizarea implicării comunității în activitatea școlii incluzive.** Grădinițele de copii, casele de creație, gimnaziile, liceele din comunitate constituie nu doar un focar de cunoștințe, dar și un generator de inițiative comunitare:
 - Organizarea/mobilizarea implicării comunității în activitatea școlii incluzive poate fi inițiată prin intermediul asociațiilor părintești și ale cadrelor didactice;
 - Informarea membrilor comunității despre educația incluzivă poate fi efectuată prin comunicarea „cadru didactic – copii – părinți”;
 - Copiii, fiind cei mai activi mesageri, pot fi implicați în difuzarea unor anunțuri, pliante, ziare, la amenajarea panoului informativ despre educația incluzivă etc.;
 - Școala incluzivă poate mobiliza comunitatea prin organizare de evenimente (concerte, expoziții, iarmaroace etc.), în timpul cărora oamenii pot fi invitați și convinși să participe la viața comunității;

- Cadrele didactice sunt membrii cei mai activi ai grupurilor de inițiativă, dispunând de abilități de comunicare și imagine credibilă în comunitate.

Spectrul instituțiilor care pot fi implicate în viața școlii este foarte largă. Toate aspectele vieții școlare, ale educației și bunăstării copilului vor beneficia de abordarea multiinstituțională, care reunește o varietate de aptitudini, idei și resurse, într-un mod coordonat și unificat. Inițiativa de a lucra într-un asemenea în acest fel trebuie să vină de la școală, deoarece anume școala lucrează cel mai intens și mai mult cu copiii. Colaborarea cu școala este avantajoasă reciproc, satisfăcând și obiectivele organizațiilor și instituțiilor co-acționare (de ex.: implicarea firmelor private în școli va ajuta sectorul privat să dezvolte o forță de muncă locală calificată, firmele beneficiind astfel de pe urma colaborării cu școala).

Colaborarea școlii cu alte instituții/ONG-uri nu este întotdeauna ușoară. Este parte a rolului școlii să ajungă la comunitate, să încurajeze și să convingă organizațiile să se implice.

În concluzie, școala incluzivă ajută la dezvoltarea vieții sociale a școlii și comunității prin dezvoltarea unor legături strânse între școală și comunitate, prin implicarea în evenimentele comunității și organizarea activităților la nivel comunitar; sprijinirea unei game largi de activități extracurriculare, planificate și oferite pentru a încuraja dezvoltarea personală și socială a elevilor; existența unor modalități prin care se asigură accesul tuturor copiilor la aceste activități extracurriculare și școlare; existența procedurilor și mecanismelor de sprijinire a copilului și familiei în cazurile în care părinții întâmpină dificultăți financiare sau în care există bariere datorită unei/unor dizabilități.

Sarcini/Întrebări pentru autocontrol:

1. Enunțați scopul implicării comunității în activitatea școlii incluzive.
2. Elucidați rolul cadrelor didactice în mobilizarea și implicarea comunității în activitatea școlii incluzive.
3. Caracterizați metodele de implicare a comunității în viața școlii incluzive.
4. Elaborați un panou publicitar conținutul căruia provoacă membrii comunității să se implice în activitatea școlii incluzive.
5. Specificați resursele existente în comunitatea dumneavoastră și numiți avantajele valorificării resurselor existente în comunitate pentru activitatea școlii.
6. Evocați experiențe personale care reflectă valorificarea de către școală a resurselor existente în comunitate.

Referințe bibliografice:

1. Alderson, J. & Jarvis, S. *Introduction to Supervision for Child Welfare Services*. 1999.
2. Asistența socială în contextul transformărilor din Republica Moldova / coord. M. Dilion, V. Prițcan – Ch.: „Cu drag” S.R.L. 2008.
3. Chapel Hill, NC: University of North Carolina at Chapel Hill School of Social Work Freudenberg. 1977.
4. Gerguț, A.; Neamțu, C., Psihopedagogie specială, Editura Polirom, Iași. 2000.
5. Gerguț, A., *Sinteze de psihopedagogie specială*, Editura Polirom, Iași, 2005.
6. Healy, K Participation and Child protection: The Importance of Context, *British Journal of Social Work*, 28, 897-914. 1998.
7. Lăscuș, V., Colaborarea școlii cu familia și educația în familie, Casa Corpului Didactic, Cluj – Napoca, 1974
8. Parteneriat școală-familie-comunitate. Ghid pentru cadrele didactice. Editura Didactică și Pedagogică, R.A., București, 2007.
9. Suport de curs pentru instruirea inițială a asistenților sociali comunitari / Ministerul Protecției Sociale, Familiei și Copilului din R. Moldova. - h.: „Elena-V.I.” S.R.L., 2009.
10. UNESCO&UNICEF, Pachet de resurse pentru instruirea profesorilor. Cerințe speciale in clasa, 1993.
11. Vrașmăș, T., *Învățământul integrat și / sau incluziv pentru copiii cu cerințe speciale*, Editura Aramis, București, 2001.

CAPITOLUL V.

MANAGEMENTUL EDUCAȚIEI INCLUZIVE

5.1. Particularități ale managementului educației incluzive pe plan național

5.2. Factorii care influențează incluziunea la nivelul școlii

5.3. Dezvoltarea școlii incluzive

Concepte-cheie: managementul educației incluzive, managementul școlii incluzive, cultura organizației, politici educaționale, strategii, Indexul incluziunii școlare.

5.1. Particularități ale managementului educației incluzive pe plan național

Programul de dezvoltare a educației incluzive în Republica Moldova pentru anii 2011-2020, în consens cu diverse documente internaționale în domeniu, menționează că educația incluzivă este o abordare și un proces continuu de dezvoltare a politicilor și practicilor educaționale, orientate spre asigurarea oportunităților și șanselor egale pentru persoanele excluse/marginalizate de a beneficia de drepturile fundamentale ale omului la dezvoltare și educație, în condițiile diversității umane. Astfel, pentru a răspunde diversității copiilor și nevoilor ce decurg din aceasta, pentru a oferi educație de calitate tuturor în contexte integrate și medii de învățare comună, educația incluzivă prevede **schimbarea și adaptarea continuă a sistemului educațional** ca un tot întreg, precum și a **instituiției școlare**, în calitate de element al sistemului (Declarația de la Salamanca).

Pentru implementarea cu succes a educației incluzive, este necesară instituirea unui sistem de management care să asigure mecanisme de participare și colaborare intersectorială în acest proces complex de schimbare.

Managementul ca știință, artă și activitate constituie actualmente un aspect important în promovarea și dezvoltarea educației incluzive. Valorificarea acestui domeniu a devenit o condiție indispensabilă, contribuind direct la eficientizarea activității instituțiilor de învățământ.

Practica managerială în învățământ cunoaște cel puțin **trei niveluri** de realizare:

- managementul sistemului educațional, care se desfășoară la nivel național și raional/regional;
- managementul unităților educaționale;
- managementul la nivelul relațiilor “cadru didactic – elev”.

La nivel național, potrivit cadrului normativ în vigoare, managementul educației incluzive este asigurat de către autoritatea publică centrală de profil – Ministerul Educației, în special prin:

- elaborarea politicilor în domeniul educației în general și a educației incluzive, în particular;
- promovarea și monitorizarea implementării politicilor în domeniul educației în general și a educației incluzive, în particular;

- asigurarea cadrului legislativ-normativ adecvat dezvoltării educației incluzive.

La nivel național un loc aparte revine Institutului de Științe ale Educației misiunea căruia este una dublă: pe de o parte, de a asigura metodologic procesul de educație incluzivă prin cercetări, elaborări, testări și recomandări argumentate; pe de altă parte, de a institui un sistem coerent de formare continuă în domeniul educației incluzive pentru cadrele didactice în funcție.

Procesul de implementare, **la nivel central**, a educației incluzive presupune realizarea consecutivă a unui șir de activități:

- elaborarea/armonizarea cadrului normativ privind educația incluzivă;
- realizarea studiilor privind excluderea și problemele incluziunii (tipurile politicilor incluzive existente, programele, proiectele și bugetele alocate în acest scop în cadrul instituțiilor guvernamentale, societății civile, agențiilor internaționale, donatorilor etc.);
- implicarea asociațiilor părinților și pedagogilor, sindicatelor de ramură în implementarea/promovarea educației incluzive la nivel de raion, comunitate, școală, clasă etc.;
- integrarea obiectivelor educației incluzive în politicile sociale actuale;
- reconsiderarea principiilor și metodologiei de evaluare a copilului și reformarea structurilor de evaluare a dezvoltării copilului;
- crearea cadrului metodologic pentru evaluarea activității instituțiilor de învățământ general din perspectiva educației incluzive;
- constituirea rețelelor naționale de cooperare și suport pentru implementarea educației incluzive;
- inițierea și realizarea campaniilor de sensibilizare a opiniei publice referitor la educația incluzivă, promovarea bunelor practici.

La nivel regional/raional, managementul este asigurat de către direcțiile generale raionale/municipale învățământ, tineret și sport, prin coordonarea, monitorizarea și evaluarea realizării activităților specifice procesului educațional incluziv.

În cadrul direcțiilor funcționează Serviciul de asistență psihopedagogică, care:

- realizează evaluarea complexă și multidiscplinară a dezvoltării copiilor și identificarea timpurie a necesităților specifice ale acestora;
- acordă asistență psihopedagogică copilului aflat în situații de dificultate;
- organizează și acordă asistență metodologică în abordarea copiilor cu CES.

La nivelul instituțiilor de învățământ, un management eficient al educației incluzive presupune realizarea unui șir de activități, precum:

- constituirea grupului de coordonare și informare în domeniul educației incluzive;
- elaborarea planului de dezvoltare a instituției din perspectiva educației incluzive;

- reorganizarea structurilor funcționale ale școlii și adaptarea acestora la necesitățile copiilor;
- formarea mediului școlar (administrația școlii, copii, cadre, părinți);
- informarea și acordarea suportului cadrelor didactice din perspectiva educației incluzive (principii, metode, tehnici, activități practice etc.);
- aplicarea noilor modalități de activitate didactică și reconsiderarea relațiilor cadru didactic-copil, adaptarea curriculară și didactico-metodică, adaptarea infrastructurii etc.;
- evaluarea participativă a procesului de educație incluzivă (implicarea părinților, copiilor, experților, cadrelor didactice, reprezentanților societății civile etc.);
- sensibilizarea opiniei publice comunitare în vederea promovării educației incluzive.

Educația incluzivă face posibilă și stimulează dezvoltarea continuă a instituțiilor de învățământ general, permite valorificarea resurselor și experiențelor existente și crearea diferitelor servicii de abilitare/reabilitare și sprijin al copiilor excluși/marginalizați. Astfel, în cadrul instituției de învățământ general sunt instituite subdiviziuni specializate:

- **Comisia multidisciplinară intrașcolară** cu scop de sprijinire a integrării/incluziunii școlare a copiilor cu CES și al prevenirii instituționalizării acestora;
- **Centrul de resurse pentru educație incluzivă**, care prestează servicii de asistență educațională, consiliere și asistență psihopedagogică, terapii specifice copiilor cu cerințe educaționale speciale, integrați/incluși în învățământul general.

La nivelul relației „cadru didactic – elev”, în contextul procesului educațional (predare-învățare-evaluare), cadrele didactice la clasă au atribuții de:

- Elaborare și realizare/implementare conformă și calitativă a planului educațional individualizat, elaborat de către comisia multidisciplinară intrașcolară. Rolul de coordonator în implementarea planului educațional individualizat îi revine: (1) *cadrelor didactice de sprijin* – în cazurile când este instituit acest post didactic; (2) *învățătorului la clasă* în învățământul primar și *dirigintei clasei* în învățământul secundar general – în cazurile când în statele instituției nu există cadrul didactic de sprijin.
- Realizare a adaptărilor curriculare în funcție de tipul și gradul dificultăților/dizabilităților și cerințelor speciale ale elevului, prin aplicarea curriculum-ului general, cu tehnologii didactice adaptate, prin corelarea cu posibilitățile elevului cu CES, din perspectiva finalităților procesului de adaptare și de integrare școlară și socială a acestuia; prin includerea în programul școlar a unor activități suplimentare individualizate, destinate compensării și recuperării dificultăților de dezvoltare și învățare.

Sarcini/Întrebări pentru autocontrol:

1. Identificați nivelurile de management în educația incluzivă.
2. Descrieți actorii și atribuțiile acestora în procesul de management al educației.

5.2. Factorii care influențează incluziunea la nivelul școlii

Determinarea factorilor care influențează incluziunea la nivelul școlii oferă oportunitatea de a înțelege mecanismele de funcționare a școlii cu orientare incluzivă și de a identifica pârghiile de acțiune necesare pentru asigurarea dezvoltării școlii incluzive, precum și posibilitatea de a asigura un **management** școlar adecvat.

Managementul școlii incluzive reprezintă valorile, practicile, principiile, sistemul de lucru adoptat într-o școală, prin intermediul căruia, cadrele didactice, elevii, cadrele didactice de sprijin, personalul administrativ, părinții, comunitatea, resursele de toate tipurile, curriculumul, provocările și reușitele sunt gestionate astfel încât școala, prin tot ceea ce face, să răspundă celor mai multe dintre nevoile și așteptările elevilor săi.

În ultimii ani, teoreticienii și practicienii au ajuns la concluzia că factorii care facilitează incluziunea la nivelul școlii se axează pe **trei dimensiuni: cultură, politici și practici incluzive** (Anexa 1).

Cultura este dimensiunea ce vizează măsura în care filozofia educației incluzive este împărtășită de toate cadrele didactice din școală și modul în care aceasta poate fi observată de toți membrii comunității școlare și de toți vizitatorii. Această dimensiune se referă atât la realitatea unei școli, cât și la imaginea transmisă despre aceasta. Crearea culturii incluzive a școlii presupune formarea unei comunități care oferă siguranță, unei comunități deschise și primitoare, în care fiecare este prețuit ca fiind capabil de performanțe valoroase. Valorile incluzive sunt împărtășite explicit de cadrele didactice, elevi și părinți/tutori. Principiile și valorile culturii școlare incluzive ghidează deciziile cu privire la politicile și practicile de zi cu zi la nivelul școlii și clasei de elevi, astfel încât dezvoltarea școlară devine un proces continuu.

Acestei dimensiuni i se atribuie următoarele aspecte:

- Școala este deschisă și prietenoasă pentru toată lumea.
- Școala caută în mod activ să-și dezvolte relațiile cu comunitatea locală.
- Diversitatea elevilor este privită ca o resursă de valoare.
- Profesorul cunoaște și valorizează elevii.
- Elevii și părinții sunt valorizați în mod egal.
- Cadrele didactice sunt valorizate în mod egal.

- Elevii știu ce să facă atunci când au o problemă.
- Elevii se susțin reciproc.
- Cadrele didactice se susțin reciproc în soluționarea problemelor.
- Cadrele didactice participă în luarea deciziilor.
- Persoanele comunică prin prisma valorii individuale.
- Cadrele didactice colaborează cu părinții.

Politicile reprezintă dimensiunea ce se referă la plasarea abordării incluzive în nucleul dezvoltării școlare, astfel încât aceasta să se reflecte în toate strategiile și să nu fie privită ca o strategie nouă, distinctă, suplimentară la cele existente. Conceptul de educație incluzivă trebuie să se reflecte în toate documentele de planificare școlară. Politicile incluzive trebuie să fie orientate spre încurajarea participării elevilor și întregului personal al școlii (nu doar cel didactic); spre a cuprinde toți copiii din localitate și spre minimizarea presiunilor de excludere. Toate politicile elaborate la nivelul școlii presupun strategii clare pentru schimbare care se sprijină pe activitățile ce asigură creșterea capacității instituționale de a răspunde diversității elevilor.

Acestei dimensiuni i se atribuie următoarele aspecte:

- Școala cuprinde toți elevii din comunitatea locală.
- Există un program eficient de integrare pentru toți elevii noi.
- Elevii au dreptul să studieze orice materie și să participe la toate activitățile.
- Școala dispune de o strategie eficientă pentru diminuarea încercărilor de intimidare și abuz asupra elevilor și între elevi.
- Școala întreprinde acțiuni pentru a asigura accesibilitatea blocurilor de studii pentru toți.
- Strategia de elaborare a curriculum-ului ține seama de diversitatea elevilor.
- Politicile de formare continuă sprijină cadrele didactice în efortul lor de a răspunde la diversitatea elevilor.
- Prin sistemul de evaluare se apreciază adecvat rezultatele tuturor elevilor.
- Politicile pentru copiii cu cerințe educaționale speciale vizează stimularea participării în activitățile în clasă.
- Politicile care vizează soluționarea dificultăților comportamentale sunt corelate cu politicile de sprijin al activității de învățare.
- Distribuirea resurselor în școală se face în mod deschis și echitabil.
- Școala implementează strategii de încurajare a părinții să participe în procesul de învățare al copiilor.

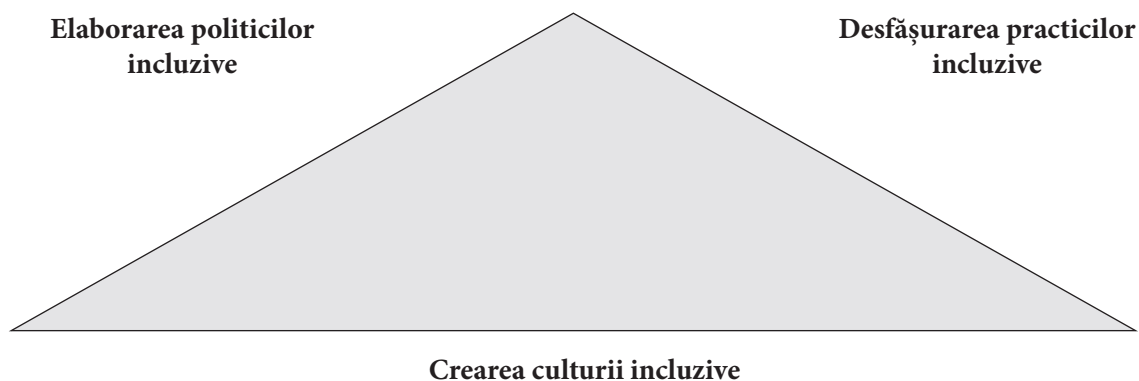
- Serviciile de sprijin (cele asigurate de psihologi, logopezi, consilieri, personalul medical etc.) asigură creșterea gradului de participare a elevilor.
- Se încurajează implicarea și participarea tuturor cadrelor didactice în procesul de management al școlii.

Practicile incluzive reprezintă dimensiunea care reflectă în activitatea în clasă atât cultura, cât și politicile incluzive ale școlii. *Practicile* constituie ofertă educațională nemijlocită a școlii, lecțiile, activitățile extracurriculare care răspund diversității elevilor. Activitățile respective trebuie să încurajeze participarea tuturor elevilor, implicarea activă a acestora în toate aspectele ce țin de educație, prin valorizarea propriilor cunoștințe și experiențe acumulate în afara școlii. Personalul identifică resursele materiale și umane necesare, implicând elevi, părinți și comunitatea, care pot fi mobilizate pentru a susține învățarea și participarea.

Acestei dimensiuni i se atribuie următoarele aspecte:

- Planificarea lecției se realizează pornind de la nivelul de dezvoltare și potențialul tuturor elevilor.
- Lecțiile dezvoltă înțelegerea și sentimentul de respect pentru diferențe.
- Elevii sunt încurajați:
 - să-și asume responsabilitatea pentru propriul proces de învățare;
 - să lucreze în echipă/împreună la lecții;
 - să vorbească despre modul în care învață în timpul activităților din cadrul lecțiilor.
- Explicațiile cadrului didactic ajută elevii să înțeleagă și să asimileze materia în clasă.
- Cadrul didactic utilizează o mare varietate de stiluri și strategii de predare-învățare-evaluare.
- Cadrul didactic își adaptează lecțiile în funcție de reacțiile elevilor.
- Personalul din școală reacționează pozitiv la dificultățile întâmpinate de elevi.
- Elevii înregistrează succese în procesul de învățare.
- Elevii se sprijină reciproc în timpul lecțiilor.
- Cadrul didactic ajută elevii să revizuiască propriul proces de învățare.
- Dificultățile de învățare sunt considerate drept oportunități de dezvoltare a practicii didactice.
- La planificarea activității participă toate cadrele didactice din școală.
- Membrii administrației se implică în îmbunătățirea activității la clasă.

Cele trei dimensiuni sunt interdependente și creează un tot întreg.

Dimensiunea „crearea culturii incluzive” este situată la baza triunghiului din două motive: (1) schimbările în politici și practici pot fi susținute de cadrele didactice și elevi doar dacă comunitatea acestora din școală împărtășește valorile unei culturi incluzive; (2) până în prezent s-a acordat prea puțină atenție potențialului enorm pe care culturile școlare (concepțiile, valorile, obiceiurile, atitudinile) îl au în susținerea sau subminarea dezvoltării procesului de incluziune. Împreună, cele trei dimensiuni oferă un cadru de referință pentru a structura planul de dezvoltare instituțională și pot deveni componente ale acestuia. Orice proiect de dezvoltare a orientării incluzive la nivelul școlii trebuie să acorde atenție fiecărei dimensiuni în parte și tuturor dimensiunilor luate împreună, pentru a obține un grad mai înalt de incluziune. Toate trei dimensiuni sunt reflectate în descriptorii *Indexului incluziunii școlare. Recomandările INCLUES în cadrul programului LEONARDO al Consiliului European*. Indicatorii pot servi drept suport pentru proiectarea dezvoltării nivelului de incluziune a școlii și reper pentru autoevaluarea școlii din perspectivele nivelului incluziunii (Anexă).

Sarcini/Întrebări pentru autocontrol:

1. Definiți managementul școlii incluzive.
2. Numiți și caracterizați factorii care influențează incluziunea la nivelul școlii.

5.3. Dezvoltarea școlii incluzive

Pornind de la ideea că abordarea incluzivă a educației solicită un proces continuu de dezvoltare a instituției de învățământ, urmează a fi identificate etapele ciclului de dezvoltare școlară, centrat pe creșterea nivelului/gradului de incluziune a școlii. Într-un mare număr de școli din Marea Britanie, Suedia, Canada, SUA și din alte țări, în scopul dezvoltării școlii incluzive, s-a aplicat un **cadru de referință** care și-a demonstrat eficiența în diferite condiții.

Cadrul de referință este descris ca un proces prin care școlile, autoritățile publice locale, părinții și comunitatea dezvoltă culturi, politici și practici incluzive. Școlile, managerii acestora, pot adapta procesul la contextul și circumstanțele proprii.

Procesul este structurat în cinci faze de bază, după cum urmează:

Faza 1. Evaluarea pe baza *Indexului incluziunii școlare* (jumătate de semestru)

- Stabilirea unui grup de coordonare.
- Revizuirea abordărilor cu privire la dezvoltarea școlară.
- Conștientizarea semnificației abordării prin *Index*.
- Explorarea cunoașterii existente folosind conceptele și cadrul de referință.
- Aprofundarea analizei folosind indicatorii și întrebările din *Index*.
- Pregătirea activităților pe grupe de participanți.

Faza 2. Colectarea informațiilor despre școală (un semestru)

- Explorarea atitudinilor personalului/cadrelor didactice.
- Explorarea atitudinilor elevilor.
- Explorarea atitudinilor părinților și membrilor comunității.
- Stabilirea priorităților pentru dezvoltare.

Faza 3. Elaborarea unui plan de dezvoltare a nivelului de incluziune școlară

- Includerea cadrului de referință al *Indexului* în planul de dezvoltare a școlii.
- Includerea priorităților în planul de dezvoltare a școlii.

Faza 4. Implementarea priorităților în practica educațională

- Punerea priorităților în practică.
- Susținerea dezvoltării.
- Înregistrarea progreselor.

Faza 5. Revizuirea procesului *Index*

- Evaluarea dezvoltării.
- Revizuirea activităților cu *Indexul*.
- Continuarea procesului *Indexului*.

Lansarea procesului de evaluare a nivelului/gradului de incluziune a școlii este primul pas în orientarea școlii spre educația incluzivă. Este important ca managerul școlar să implice în respectivul proces angajați cu experiență, reprezentanți ai părinților, elevilor, cadrelor didactice și ai personalului administrativ. Echipa de evaluare poate fi completată pe parcurs și cu persoane – experți/profioniști – cooptate din alte domenii (social, medical etc.). Grupul de coordonare trebuie să devină un model de practică incluzivă în școală, operând pe bază de colaborare.

Echipa de evaluare va ajuta școala să examineze lucrurile care trebuie schimbate și adaptate în școală, în curriculum, în gândirea și atitudinile actorilor educaționali pentru a oferi șanse egale de participare și includere fiecărui copil. Atât echipa, cât și comunitatea școlară va fi pregătită anticipat pentru procesul de evaluare prin activități de conștientizare a semnificației incluziunii și a folosirii *Indexului* în procesul de evaluare.

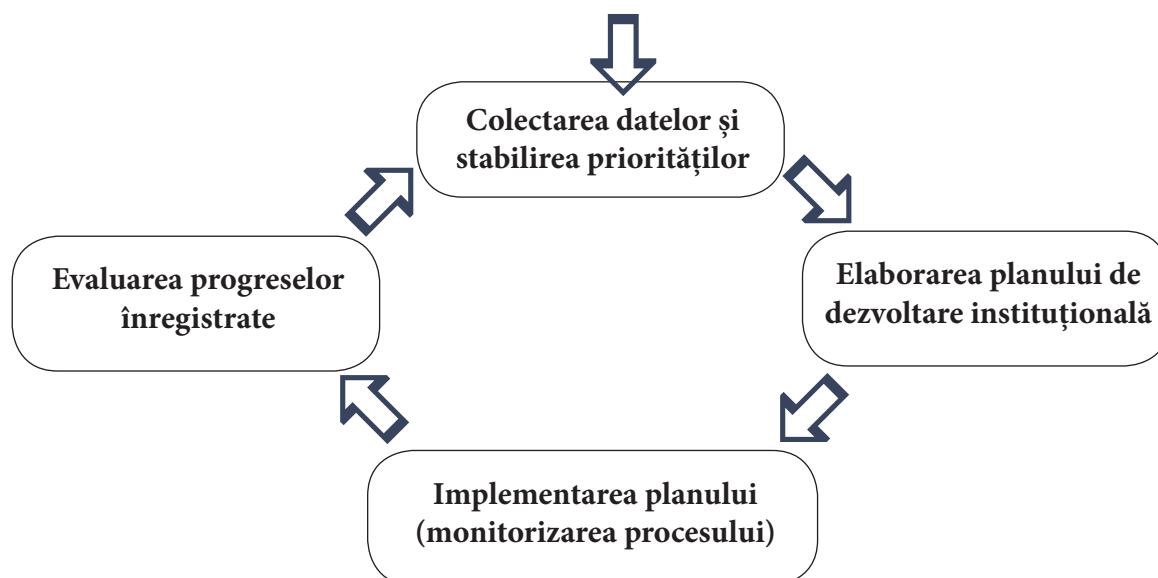
Colectarea informațiilor despre școală este un proces important, deoarece constituie fundament pentru următoarele decizii și procesul de planificare. Modalitatea de colectare a informațiilor despre școală este influențată de dimensiunea și tipul acesteia. Într-o școală mare, poate fi nepotrivit să se lucreze cu întregul personal. Excepție ar fi o ședință comună la etapa de inițiere în scopul conștientizării obiectivelor *Indexului*. Implicarea în acest proces este mai eficientă în grupuri de specialiști (pe materii sau catedre), legătura cu echipa de evaluare sau grupul de coordonare al echipei de evaluare fiind realizată de un membru al acestuia. Deși domeniile prioritare de dezvoltare și de investigare sunt identificate din start, prioritățile devin evidente doar pe măsura colectării și discutării informațiilor oferite de diferite grupuri. Este important să fie colectate informații de la elevi, părinți și alți membri ai comunității, deoarece prin intermediul acestora pot fi descoperite bariere și noi resurse.

Colectarea și analiza datelor va avea drept finalitate **stabilirea unei liste de priorități** pe toate cele trei dimensiuni menționate mai sus: cultură, politici și practici. Echipa de evaluare și echipa de planificare a școlii va examina *prioritățile* identificate din perspectiva modului în care acestea contribuie la dezvoltarea școlii incluzive și modului în care prioritățile pot fi transpuse în acțiuni, proceduri și mecanisme. Perspectiva incluzivă va fi reflectată în planuri de activitate concrete. Această fază va avea drept finalitate **elaborarea unui plan de dezvoltare instituțională din perspectivă incluzivă**. Planul va include nu doar activități menite să contribuie la dezvoltarea școlii incluzive, dar și criteriile de evaluare a rezultatelor obținute și a proceselor de atingere a rezultatelor.

Implementarea planurilor elaborate este o acțiune de punere în practică a priorităților. Timpul și efortul alocat pentru implementarea și realizarea unor obiective, decizii, activități va fi diferit. Pentru punerea în practică a priorităților unei culturi mai incluzive, eforturile trebuie să continue pe parcursul mai multor ani. Asemenea schimbări trebuie să cuprindă politica alegerii și managementului personalului, practica educației, atitudinea față de elevi și față de părinți.

La această fază este importantă **înregistrarea progresului**. Procesul de monitorizare a implementării, în baza criteriilor elaborate anterior, va fi însoțit de înregistrarea progreselor realizate și informarea întregii comunități școlare despre acestea. Pentru a evalua progresul general, membrii echipei se vor convoca în ședințe pentru a revizui indicii de progres din fiecare arie prevăzută prin planul de dezvoltare. Ei trebuie să reflecteze asupra schimbărilor în lumina criteriilor de succes specificate în plan și să găsească modalități prin care acestea pot fi modificate pe măsură ce apar situații noi. De asemenea, la începutul fiecărui nou an școlar progresul va fi evaluat prin reexaminarea școlii, folosind dimensiuni și indicatori noi. Această reevaluare poate pune în evidență noi schimbări ale contextului cultural, care depășesc situațiile planificate în prealabil și care necesită noi ajustări din punctul de vedere al școlii.

Revizuirea muncii, autoevaluarea progresului general este partea indispensabilă a procesului care poate fi realizată la sfârșitul anului școlar. Echipa de lucru va evalua nu doar rezultatele obținute, ci și modul în care au fost obținute acestea, aspectele de management operațional al întregului proces de dezvoltare a școlii. Această fază constituie începutul unui nou ciclu de planificare a dezvoltării instituției școlare.

Sarcini/Întrebări pentru autocontrol:

1. Definiți cadrul de referință utilizat în scopul dezvoltării școlii incluzive.
2. Descrieți fazele cadrului de referință.

Anexă

Indicatori incluziune școlară

(Extras din Indexul incluziunii școlare. Recomandările INCLUES în cadrul programului LEONARDO al Comisiei Europene.)

Dimensiunea A. Crearea culturilor incluzive

A.1 Consolidarea comunității

- A.1.1. Fiecare se simte bine primit în școală.
- A.1.2. Elevii se ajută unul pe altul.
- A.1.3. Membrii personalului colaborează.
- A.1.4. Personalul și elevii se respect unii pe ceilalți.
- A.1.5. Există parteneriat între personal și părinți (tutori).
- A.1.6. Personalul administrativ și pedagogii muncesc bine împreună.
- A.1.7. Întreaga comunitate locală este implicată în activitatea școlii.

A.2. Stabilirea valorilor incluzive

- A.2.1. Așteptările sunt mari față de performanțele tuturor elevilor.
- A.2.2. Personalul școlii, elevii și părinții/ tutorii împărtășesc filozofia incluziunii
- A.2.3. Elevii sunt prețuiți și apreciați ca fiind egali.
- A.2.4. Personalul și elevii se respectă atât pentru calitatea de ființe umane, cât și pentru rolul îndeplinit în școală.
- A.2.5. Personalul caută să înlăture barierele în învățare și participare în toate aspectele ce țin de activitatea școlii.
- A.2.6. Școală depune eforturi pentru reducerea tuturor formelor de discriminare.

Dimensiunea B. Crearea politicilor incluzive

B.1 Dezvoltarea practicilor specifice școlii pentru toți

- B.1.1. Modalitățile de angajare și de promovare a personalului sunt corecte.
- B.1.2. Toți noii angajați sunt ajutați să-și găsească locul în școală.
- B.1.3. Școala îi accept pe toți elevii din circumscripția sa.
- B.1.4. Școala se preocupă de crearea condițiilor de accesibilitate tuturor persoanelor.
- B.1.5. Toți elevii noi sunt ajutați să-și găsească locul în școală.
- B.1.6. Școala este preocupată de crearea grupurilor de predare-învățare/clase astfel încât toți elevii să se simtă valorizați

B.2. Organizarea suportului pentru diversitate.

- B.2.1. Toate formele de sprijin sunt coordonate
- B.2.2. Activitățile de perfecționare ajută cadrele didactice să răspundă diversității nevoilor elevilor
- B.2.3. Atitudinile și măsurile privind elevii cu nevoi educative speciale sunt incluzive
- B.2.4. Se folosesc toate instrumentele legale pentru a reduce barierele în învățare și participare ale tuturor elevilor.
- B.2.5. Se acordă sprijin elevilor care au o altă limbă maternă decât limba română.
- B.2.6. În sprijinul oferit copilului sunt coordonate aspectele de comportament, de adaptare curriculară și de suport în procesul învățării.
- B.2.7. Presiunile pentru excludere din motive disciplinare sunt scăzute.
- B.2.8. Barierele în învățare sunt reduse.
- B.2.9. violența de limbaj este redusă la minim.

Dimensiunea C. Desfășurarea unor practici incluzive

C.1. Dirijarea învățării.

- C.1.1. Predarea este planificată ținând cont de procesul de învățare a tuturor elevilor
- C.1.2. Lecțiile încurajează participarea tuturor elevilor
- C.1.3. Lecțiile stimulează înțelegerea și stimularea diferențelor.
- C.1.4. Elevii sunt implicați active în propriul proces de învățare.
- C.1.5. Elevii învață prin cooperare.
- C.1.6. Evaluarea contribuie la creșterea performanțelor elevilor.
- C.1.7. Disciplina în clasă se bazează pe respect reciproc.
- C.1.8. Profesorii planifică, predau și evaluează în parteneriat.
- C.1.9. Profesorii de sprijin susțin învățarea și participarea tuturor elevilor.
- C.1.10. Tema de clasă contribuie la succesul procesului învățării tuturor.
- C.1.11. Toți elevii participă la activitățile organizate în afara clasei.

C.2. Mobilizarea resurselor

- C.2.1. Diferențele dintre elevi sunt folosite ca resurse pentru predare-învățare
- C.2.2. Experiența de viață a personalului este pusă în valoare la maxim.
- C.2.3. Personalul antrenează diverse resurse pentru a susține învățarea și participarea elevilor.
- C.2.4. Resursele comunității sunt cunoscute și școala recurge la ele.
- C.2.5. Resursele școlii sunt distribuite corect astfel încât să susțină incluziune.

Referințe bibliografice:

1. Bucun N. (coordonator) Bazele managementului educațional. Modul 1. Program de formare continuă în domeniul managementului educațional. Chișinău. Institutul de Instruire Continuă, 2004.
2. Chicu V. Cojocaru V., Galben S., Ivanova L. Educația incluzivă. Repere metodologice. Casa editorială poligrafică Bons Offices, Chișinău. 2006.
3. Gerguț A. Psihopedagogia persoanelor cu cerințe educative speciale. Strategii diferențiate și incluziune în educație. Polirom, Iași, 2006.
4. Gherguț A. Management general și strategic în educație. Ghid practic. Polirom, Iași, 2007.

5. Guțu V. Chicu V. Managementul schimbării în cadrul educațional. CEP USM, Chișinău, 2005.
6. Ainscow M. (coord.) Improving Schools, Developing Inclusion. Ed:Routledge, London and New York, 2006.
7. www.eenet.org.uk/resources/docs/Index. Indexul incluziunii școlare. Recomandările INCLUES în cadrul programului LEONARDO al Comisiei
8. www.justice.md